

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М.П. ДРАГОМАНОВА**

ОСВІТНІЙ ДИСКУРС:

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

ВИПУСК 37 (10)

**КИЇВ
2021**

ОСВІТНІЙ ДИСКУРС: збірник наукових праць

/Видання засновано у 2017 році/

Свідомство про державну перереєстрацію друкованого засобу масової інформації:
серія KB № 24357-14197 ПР від 24.02.2020 року

Видання включено до Переліку наукових фахових видань України: категорія "Б"
з **Педагогіки та Філософії**
(наказ №1643 від 28.12.2019 року)

Друкується за рішенням

Вченої ради Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова
(протокол №3 від 30.09.2021 року)

Шеф – редактор: Андрущенко В. П., доктор філософських наук, професор, член-кореспондент НАН України, академік НАПН України (Україна, Київ)

Головний редактор: Кивлюк О. П., доктор філософських наук, професор (Україна, Київ)

Відповідальний редактор: Мордоус І. О., кандидат педагогічних наук, доцент (Україна, Київ)

Редакційна колегія:

Андрущенко В. П., доктор філософських наук, професор, член-кореспондент НАН України, академік НАПН України (Україна, Київ)

Андрушкевич Ф., доктор педагогічних наук, професор (Польща, Ополь)

Базалук О.О., доктор філософських наук, професор (Китай, Маомінг)

Бобрицька В. І., доктор педагогічних наук, професор (Україна, Київ)

Бондаренко В. Д., доктор філософських наук, професор (Україна, Київ)

Вашкевич В. М., доктор філософських наук, професор (Україна, Київ)

Вернидуб Р. М., доктор філософських наук, професор (Україна, Київ)

Воронкова В. Г., доктор філософських наук, професор (Україна, Запоріжжя)

Гавриленко Т. Л., доктор педагогічних наук, професор (Україна, Чернігів)

Гаврілова Л. Г., доктор педагогічних наук, професор (Україна, Київ)

Добродум О. В., доктор філософських наук, професор (Україна, Київ)

Доній Н. Є., доктор філософських наук, професор (Україна, Чернігів)

Кивлюк О. П., доктор філософських наук, професор (Україна, Київ)

Костюк Ю. С., кандидат педагогічних наук, доцент (Україна, Київ)

Кухар Л. О., кандидат педагогічних наук (Україна, Київ)

Луценко І. О., доктор педагогічних наук, професор (Україна, Київ)

Матусевич Т. В., кандидат філософських наук (Україна, Київ)

Мезарос К.М., доктор філософії, доцент кафедри філософії та комунікацій (Румунія, Тімішоар)

Мордоус І. О., кандидат педагогічних наук, доцент (Україна, Київ)

Мудрецка І., доктор педагогічних наук, професор (Польща, Ополь)

Олексенко Р. І., доктор філософських наук, професор (Україна, Мелітополь)

Олефіренко Т. О., кандидат педагогічних наук, професор (Україна, Київ)

Пронтенко К. В., доктор педагогічних наук, доцент (Україна, Житомир)

Путров С. Ю., доктор філософських наук, професор (Україна, Київ)

Рідей Н. М., доктор педагогічних наук, професор (Україна, Київ)

Савенкова Л. В., кандидат педагогічних наук, доцент (Україна, Київ)

Самчук З.Ф., доктор філософських наук, старший науковий співробітник, (Україна, Київ)

Свириденко Д. Б., доктор філософських наук, професор (Україна, Київ)

Слабко В. М., доктор педагогічних наук, доцент (Україна, Київ)

Сущенко Л. П., доктор педагогічних наук, професор (Україна, Київ)

Терепицький С. О., доктор філософських наук, доцент (Україна, Київ)

Франчук В. М., доктор педагогічних наук, доцент (Україна, Київ)

Цзоу Ч., кандидат філософських наук, доцент (Китай, Маомін)

Чорноморець Ю. П., доктор філософських наук, професор (Україна, Київ)

Шиндаулова Р., доктор філософських наук, доцент (Казахстан, Алмати)

Концепція збірника базується на багатоплановому науковому висвітленні проблем сучасної освіти і науки в умовах полікультурного глобалізаційного суспільства. Основні рубрики охоплюють всі освітні галузі (науки про освіту; філософія освіти; освітні вимірювання; дошкільна, початкова, середня, професійна, вища освіта, менеджмент освітньої діяльності тощо).

ОСВІТНІЙ ДИСКУРС : збірник наукових праць / Голов. ред. О. П. Кивлюк. – Київ : ТОВ «Науково-інформаційне агентство «Наука-технології-інформація», 2021. – Випуск 37 (10). – 86 с.

**NATIONAL PEDAGOGICAL
DRAGOMANOV UNIVERSITY**

**EDUCATIONAL
DISCOURSE:
COLLECTION OF SCIENTIFIC PAPERS**

VOLUME 37 (10)

**KYIV
2021**

ISSN print 2522-9699; ISSN online 2616-5007

EDUCATIONAL DISCOURSE: collection of scientific papers

/The publication was founded in 2017 year/

Certificate of printed mass media's state re-registration:

Series KB № 24357-14197 IIP from February 24th, 2020

The publication is included in the list of scientific publications: Category "B" on **Pedagogy and Philosophy** (order of the Ministry of Education and Science No. 1643 dated December 28, 2019)

Printed by decision

Academic Council of National Pedagogical Dragomanov University
(protocol № 3 from September 30, 2021)

Honored Chief Editor: Andrushchenko V. P., Doctor of Philosophical Sciences, Professor, Corresponding Member of NASU, Acad. of NAPS Ukraine (Ukraine, Kyiv)

Chief Editor: Kyvliuk O. P., Doctor of Philosophical Sciences, Professor, (Ukraine, Kyiv)

Responsible Editor: Mordous I. O., PhD in Pedagogy, Associate Professor (Ukraine, Kyiv)

Editorial board:

Viktor Andrushchenko, Doctor of Philosophical Sciences, Professor, Corresponding Member of NASU, Acad. Of NAPSU (Ukraine, Kyiv)

Fabian Andrushkevych, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Poland, Opole)

Oleg Bazaluk, Doctor of Philosophical Sciences, Profess (Maoming, China)

Valentyna Bobrytska, Doctor, Professor (Ukraine, Kyiv)

Viktor Bondarenko, Doctor of Philosophical Sciences, Professor (Ukraine, Kyiv)

Viktor Vashkevych, Doctor of Philosophical Sciences, Professor (Ukraine, Kyiv)

Roman Vernydub, Doctor of Philosophical Sciences, Professor (Ukraine, Kyiv)

Valentyna Voronkova, Doctor of Philosophical Sciences, Professor (Ukraine, Zaporizhzhia)

Tatiana Havrylenko, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Ukraine, Chernihiv)

Liudmyla Gavrilova, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Ukraine, Kyiv)

Olha Dobrodum, Doctor of Philosophical Sciences, Professor (Ukraine, Kyiv)

Nataliia Donii, Doctor of Philosophical Sciences, Professor (Ukraine, Chernihiv)

Olga Kyvliuk, Doctor of Philosophical Sciences, Professor (Ukraine, Kyiv)

Yuliia Kostiuk, PhD in Pedagogy, Associate Professor (Ukraine, Kyiv)

Liudmyla Kukhar, PhD in Pedagogy, Associate Professor (Ukraine, Kyiv)

Iryna Lutsenko, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Ukraine, Kyiv)

Tatiana Matusevych, PhD in Philosophy, Associate Professor (Ukraine, Kyiv)

Claudiu Mesaros, PhD in Philosophy, Associate Professor (Romania, Timisoara)

Iryna Mordous, PhD in Pedagogy, Associate Professor (Ukraine, Kyiv)

Irena Mudretska, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Poland, Opole)

Roman Oleksenko, Doctor of Philosophical Sciences, Professor (Ukraine, Melitopol)

Taras Olefirenko, PhD in Pedagogy, Professor (Ukraine, Kyiv)

Konstantyn Prontenko, Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor (Ukraine, Zhytomyr)

Sergii Putrov, Doctor of Philosophical Sciences, Professor (Ukraine, Kyiv)

Nataliia Ridei, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Ukraine, Kyiv)

Liudmyla Savenkova, PhD in Pedagogy, Associate Professor (Ukraine, Kyiv)

Zoreslav Samchuk, Doctor of Philosophical Sciences (Ukraine, Kyiv)

Denys Svyrydenko, Doctor of Philosophical Sciences, Professor (Ukraine, Kyiv)

Volodymyr Slabko, Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor (Ukraine, Kyiv)

Liudmyla Sushchenko, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Ukraine, Kyiv)

Sergii Terepyshchyi, Doctor of Philosophical Sciences, Associate Professor (Ukraine, Kyiv)

Vasyl Franchuk, Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor (Ukraine, Kyiv)

Chenzhan Zou, PhD in Philosophy, Associate Professor (China, Maomin)

Yuriy Chernomorets, Doctor of Philosophical Sciences, Professor (Ukraine, Kyiv)

Raushan Shyndaulova, Doctor of Philosophical Sciences, Associate Professor (Kazakhstan, Almaty)

The collections' concept is based on a multifaceted scientific coverage of the problems of modern education and science in terms of multicultural globalizational society. The main headings cover all educational areas (sciences about education; Philosophy of education; Educational measurements; Pre-school, primary, secondary, vocational, higher education, management of educational activities, etc.).

EDUCATIONAL DISCOURSE : COLLECTION OF SCIENTIFIC PAPERS / Chief Editor O. P. Kyvliuk. – Kyiv : LLC “Scientific Information Agency “Science-technologies-information”, 2021. – Volume 37 (10). – 86 p.

© Editorial board, 2021

© Authors of articles, 2021

© National Pedagogical Dragomanov University, 2021

© LLC “Scientific Information Agency “Science-technologies-information”, 2021

ЗМІСТ

ФІЛОСОФСЬКІ КОНЦЕПЦІЇ: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ

Свириденко Д.Б. Кивлюк В.О.	Основи миробудівництва: проблеми освітньої теорії і практики	7
Руденко Т. П. Потіщук О. О. Костроміна Г. М.	Знання як домінанта інтелектуального капіталу людини в контексті розвитку сучасного суспільного виробництва	18

ІННОВАЦІЇ В ОСВІТІ

Коваленко В. В. Мар'єнко М. В. Сухіх А. С.	Самоосвіта та саморозвиток педагогічних працівників із застосуванням інструментів відкритої науки	28
Павлова Н. С.	Фахова підготовки майбутнього вчителя інформатики як об'єкт досліджень вітчизняних учених	39
Ткаченко Л. В.	Загальна середня освіта ХХІ століття: докорінні зміни, їх сутність та наслідки	50
Лупаренко Л. А.	Використання електронних систем відкритого доступу у процесі навчання і професійного розвитку вчителів	59

РЕЛІГІЄЗНАВЧІ СТУДІЇ

Секісов В. Ю.	Політика ненасилля у богослов'ї Стенлі Гауерваса	70
----------------------	--	-----------

CONTENT

PHILOSOPHICAL CONCEPTS: HISTORY AND MODERNITY

Denys Svyrydenko Valentyna Kyvliuk	Foundations of peacebuilding: the basis of education theory and practice	7
Tamara Rudenko Olha Potishchuk Hanna Kostromina	Knowledge as a dominant of human intellectual capital in the context of the development of modern social production	18

INNOVATIONS IN EDUCATION

Valentyna Kovalenko Maiia Marienko Alisa Sukhikh	Self-education and self-development of pedagogical workers with the application of open science tools	28
Nataliia Pavlova	Professional training of the future teacher of informatics as an object of scientist`s research	39
Liudmyla Tkachenko	General secondary education of the XXI century: radical changes, their essence and consequences	50
Liliia Luparenko	Use of electronic open access systems in the teaching and professional development of teachers	59

RELIGIOUS INNOVATIVE STUDIES

Valerii Sekisov	The policy of nonviolence in the theology of Stanley Hauervas	70
------------------------	---	-----------

ФІЛОСОФСЬКІ КОНЦЕПЦІЇ:
ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬDOI 10.33930/ed.2019.5007.37(10)-1
УДК 37.01 :141.311ОСНОВИ МИРОБУДІВНИЦТВА: ПРОБЛЕМИ ОСВІТНЬОЇ
ТЕОРІЇ І ПРАКТИКИFOUNDATIONS OF PEACEBUILDING: THE BASIS OF EDUCATION
THEORY AND PRACTICEД. Б. Свириденко
В. О. Кивлюк

Актуальність теми дослідження. Стрімка глобальна ескалація напруженості разом з загрозою самознищення людської цивілізації (спричинена не тільки нарощуванням ядерних арсеналів, але й занепадом рівня освіти) кардинальним чином вплинули на розробку та застосування новітніх міждисциплінарних методів та наукових дисциплін, що покликані надати змогу усестороннього дослідження способів мирного розв'язання територіальних, економічних та інших суперечностей, що, своєю чергою, суттєво вплинули на розвиток миротворчих механізмів та імплементацію широкого спектра меж та заходів, що сприятимуть зниженню та поступовій елімінації конфліктогенних процесів та тенденцій у світі та нашій державі.

Постановка проблеми. Освітня складова, що впливає на пріоритет формування оборонної політики лише нещодавно почала робити перші кроки в напрямку визнання загрози чинників інформаційної війни, як таких, що можуть мати принципове значення для перебігу більш активної фази "гарячого протистояння". У світлі означених викликів глобальній і національній безпеці, саме фактор навчальної підготовки громадян має бути поставлений в центр освітньої політики, що робить ставку на стимуляцію у них природних задатків критичного та креативного мислення, активізацію та культивування грома-

Urgency of the research. The swift global escalation of tensions coupled with the threat of human annihilation (caused not just by the raising of the nuclear arsenals but the degradation of the level of education) have drastically impacted the development and implementation of the novel interdisciplinary methods and scientific disciplines called to aid the all-round research of the ways of peaceful resolution of territorial, economic and political disputes which, in their turn, have significantly impacted the development of peacebuilding mechanisms and the implementation of a wide spectrum of measures and means fostering a gradual elimination of the conflictogenic process in the world and our country.

Target setting. The educational component that affects the priority of defense policy formation has only recently begun to make the first steps in recognizing the threat of factors of the information warfare, as such that may have a fundamental impact on a more active phase of the "hot confrontation". In light of these challenges to global and national security, the factor of educational training of citizens ought to be put at the forefront of educational policy which emphasizes stimulating among them of natural critical and creative thinking inclinations, activation and cultivation of civil virtues, respect for the fellow human being and tolerant relation to all.

дянських чеснот, поваги до ближнього та толерантного відношення до всіх.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Практичний вимір різноманітних аспектів миро будівництва було досліджено такими вченими як А. Багінський, М. Генік, С. Закірова, О. Захарова, О. Іляш, К. Семчинський, Д. Свириденко, В. Філіпчук, Г. Хоменко, Є. Ярошенко тощо. Є. Хриков розглядає наукову освіту як новітній педагогічний концепт в контексті загрози гібридної війни. В. Кивлюк і М. Легенький досліджують освітній та глобалізаційний аспекти підґрунтя наукової освіти в Україні та світі, роблячи висновки, що ця концепція трактується як низка ефективних прагматичних кроків, що мають на меті виплекати і поширити ідеї миробудівництва серед студентів і широких верств населення

Постановка завдання. Автори статті ставлять перед собою завдання здійснити філософську концептуалізацію феномену миробудівництва принагідно до стимулювання освіти як інструмента досягнення толерантного та безпечного соціуму.

Виклад основного матеріалу. Принципово важливим щодо концепції миробудівництва, у наш час виявляється огляд проблем історичних маніпуляцій та підміни історичних наративів; проблем відродження та збереження національної пам'яті. В політологічному напрямку важливим вбачається дослідити досвід постколональної та посттоталітарної теорії, вивчити доробок теорії транзитних суспільств, зробити огляд політичних механізмів забезпечення практики миробудівництва. Аналізуючи правознавчі (огляд міжнародної та вітчизняної законодавчої бази у сфері миробудівництва) аспекти і принципи миробудівництва, вважаємо важливим, приділити увагу їх впливу на напрацювання відповідних практичних положень законодавства. В рамках курсу дисциплін "Освітня політика", дослідити феномен переміщеного університету в Україні та ознайомитися з принциповими кроками, що спрямовані на покращення функціо-

Actual scientific researches and issues analysis. The practical dimension of the various aspects of peacebuilding was researched by such scientists as A. Baginsky, M. Henyk, S. Zakova, O. Zakharova, O. Ilyash, K. Semchinsky, D. Svyrydenko, V. Filipchuk, G. Khomenko, E. Yaroshenko, etc. E. Khrykov views scientific education as the newest pedagogical concept in the context of the threat of hybrid war. V. Kyvliuk and M. Lehenky examine the educational and globalizational aspects of the basis of scientific education in Ukraine and the world, concluding that this concept is interpreted as a series of effective pragmatic steps aimed at nurturing and disseminating ideas of peacebuilding among students and the general population.

The research objective. The authors of the article put before themselves the task of performing a philosophical conceptualization of the phenomenon of peacebuilding in regards to stimulating education as a tool used to achieve a tolerant and safe society.

The statement of basic material. Principally important for the concept of peacebuilding in our time is examining the issues of historical manipulations and switching of historical narratives; problems of reviving and securing our national memory. In the politological direction we view as crucial studies of the experience of postcolonial and post-totalitarian theory, examining the works of transitory society theory, making an overview of the political mechanisms of the peacebuilding practice. Analyzing the legislative (review of the international and national legal base in the peacebuilding sphere) aspects and principles of peacebuilding, we believe it important to give attention to their impact on specific practical legislative ideas. As part of the "Educational policy" course of disciplines to examine the phenomenon of a relocated university in Ukraine and to familiarize oneself with principal steps which are aimed at aiding the functioning of such educational institutions. Of equal importance regarding the concept of

нування подібних освітніх установ. Не менш важливим щодо концепції миробудівництва, у наш час виявляється філософська й загальна освіта та духовний саморозвиток, що черпають з класичної спадщини миролюбного, людяного відношення до пацифізму та тих, хто нас оточує. Ці принципи, зокрема, знайшли потужне вираження у вченні Льва Толстого та філософії Махатма Ганді, що підіймає їх з повсякденного рівня суб'єктивного морального кодексу поведінки людини, на більш високий щабель палкого громадянського активізму та політичної діяльності. Програма освіти в дусі глобальної громадянськості – це відповідь ЮНЕСКО на виклики сучасності. Її завдання полягає в тому, щоб дати можливість учням різного віку зрозуміти, що ці проблеми необхідно розглядати на світовому, а не на регіональному рівні, і стати активними прихильниками побудови більш мирного, толерантного, інклюзивної, безпечного і сталого суспільства.

Висновки. Вироблення та дослідження стратегії миробудівництва має значні перспективи розвитку та удосконалення, вимагаючи концентрованих зусиль світової громади. Більш глибокої й акцентованої розробки, зокрема, потребує вивчення впливу новітніх конфліктогенних факторів на безпеку, стабільність і мир. Відповідно, глибоке опрацювання низки теоретичних і практичних підходів в рамках “Правознавства”, “Історії української державності”, “Філософії освіти”, “Освітньої політики”, “Політології” та інших споріднених дисциплін, набуває особливої доречності. Зважаючи на те, що наша держава була змушена відбивати атаки на вістрі нового типу конфліктів, коли військові дії долають конвенційну площину та перетікають до нових (ще погано досліджених) сфер і вимірів неортодоксальної конфліктогенності, перед вітчизняною наукою постали раніше невідомі виклики, що об'єднана академічна спільнота має сприймати як можливість розробки дієвих теорій налагодження мирного

peacebuilding presently is the spiritual self-development,, which draws on the classical heritage of pacifism and peaceful, humane relation to those who surround us. These principles, in particular, have found a powerful expression in the teaching of Leo Tolstoy and philosophy of Mahatma Gandhi which elevates them from the level of the everyday subjective moral code of human behavior to a higher plane of fierce civil activism and political action. The program of education in the spirit of global citizenship is UNESCO's answer to the present-day challenges. Its task is to enable students of all ages to understand that these problems need to be considered at the global, rather than at the regional level, and become active supporters of fashioning a more peaceful, tolerant, inclusive, safe, and sustainable society.

Conclusions. The devising and study of the strategy of peacebuilding have significant prospects for its development and improvement, demanding concentrated efforts of the global community. Examining the influence of the latest conflict-related factors on safety, stability, and peace, in particular, requires deeper and more nuanced development. Accordingly, a thorough examination of a number of theoretical and practical approaches in the framework of “Law”, “History of Ukrainian statehood”, “Philosophy of Education”, “Educational Policy”, “Political science” and other concomitant disciplines is becoming especially relevant. In view of the fact that our state has been forced to ward off the attacks at the cutting edge of a novel type of conflict when the military actions supersede the conventions and overflow into new (yet poorly investigated) spheres of unorthodox discord, our domestic science faces previously unknown challenges that should be perceived by the unified academic community as an opportunity for the development of effective theories of

процесу, удосконалення теоретичної та практичної складової досліджень миру, враховуючи принципово нові технологічні та соціальні аспекти поточного конфлікту.

Ключові слова: миробудівництво, наукова освіта, розв'язання конфліктів, освітня політика

establishing a peaceful process, improving the theoretical and practical component of peace research, taking into account fundamentally new technological and social aspects of the current conflict.

Keywords: peacebuilding, science education, resolution of the conflicts, education policy.

Актуальність дослідження. Стрімка глобальна ескалація напруженості разом із загрозою самознищення людської цивілізації (спричинена не тільки нарощуванням ядерних арсеналів, але й занепадом рівня освіти) кардинальним чином вплинули на розробку та застосування новітніх міждисциплінарних методів та наукових дисциплін, що покликані надати змогу усестороннього дослідження способів мирного розв'язання територіальних, економічних, політичних та інших суперечностей, що, в свою чергу, суттєво вплинули на розвиток миротворчих механізмів та імплементацію широкого спектру меж та заходів, що сприятимуть зниженню та поступовій елімінації конфліктогенних процесів та тенденцій у світі та нашій державі.

Постановка проблеми. Освітня складова, що впливає на пріоритет формування оборонної політики лише нещодавно почала робити перші кроки в напрямку визнання загрози чинників інформаційної війни, як таких, що можуть мати принципове значення для перебігу більш активної фази "гарячого протистояння". Як і за часів Холодної війни, методи психологічного збереження, перекручення фактів, дезінформації та маніпуляції свідомістю набувають ще більш рішучої ролі враховуючи вражаючий стрибок у розвитку, що зробили і продовжують здійснювати медійна інфраструктура та засоби ІКТ [13]. У світлі означених викликів глобальній і національній безпеці, саме фактор навчальної підготовки громадян має бути поставлений в центр освітньої політики, що робить ставку на стимуляцію у них природних задатків критичного та креативного мислення, активізацію та культивування громадянських чеснот, поваги до ближнього та толерантного відношення до всіх.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Практичний вимір різноманітних аспектів миро будівництва було досліджено такими вченими як А. Багінський, М. Генік, С. Закірова, О. Захарова, О. Иляш, К. Семчинський, Д. Свириденко, В. Філіпчук, Г. Хоменко, Є. Ярошенко тощо. Є. Хриков розглядає наукову освіту як новітній педагогічний концепт в контексті загрози гібридної війни. В. Кивлюк і М. Легенький досліджують освітній та глобалізаційний аспекти підґрунтя наукової освіти в Україні та світі, роблячи висновки, що ця концепція трактується як низка ефективних прагматичних кроків, що мають на меті виплекати й поширити ідеї безпечного співіснування серед студентів і широких верств населення. Водночас, Р. Смільська наполягає на необхідності вивчення процесу миробудівництва беручи до уваги вплив та співпрацю з такими міжнародними організаціями як ООН.

Постановка завдання. Сфера наукового дослідження мирного співіснування оформилася після Другої світової війни, що стимулювала зацікавлення вчених проблемами миру як в теоретичному плані, так і в практичному вимірі. Видозмінюючись відповідно до безпосередніх завдань, предмета й специфіки конкретних дисциплін та підходів, сучасний стан концепції миробудівництва, переважним чином є еkleктичним результатом взаємовпливу окремих сфер наукового дослідження. Так, до наук, що вивчають розбудову та підтримання мирного положення серед держав, соціальних верств та різноманітних суб'єктів міжнародного права можемо виділити такі як конфліктологія, теорія міжнародних відносин, політологія, військова теорія, соціологія, соціальна філософія тощо. Реагуючи на зміни міжнародної ситуації та критичне переосмислення теоретичних концепцій і методів, автори даної роботи, отже, ставлять перед собою завдання дослідити різноманітні аспекти освітньої теорії і практики віднайшовши точки плідного перетину із завданнями, інструментами та ефективними підходами в рамках концепції миробудівництва.

Виклад основного матеріалу. Принципово важливим щодо концепції миробудівництва, у наш час виявляється освіта та духовний саморозвиток, що черпає з класичної спадщини пацифізму та миролюбного, людяного відношення до тих, хто нас оточує. Означені принципи, зокрема, знайшли потужне вираження у вченні Льва Толстого щодо непротивлення злу насильством. Так, як вказує О. Качмар, основу вчення Толстого формує абсолютистка заборона на насильство, що потрактовує останнє як таке, що не може бути виправданим за жодних обставин. Черпаючи з релігійної складової новозаповітного християнства, російський філософ і письменник переконаний, що насильство не може бути благом ніколи й ні за яких обставин та є прямою протилежністю любові. Ототожнюючись з підкоренням волі іншої особи, насильницькі дії протиставляються принципу любові до ближнього, що означає робити так, як хоче інша особа, підпорядковувати власні наміри і дії їй. Толстой, на думку Качмар, втім, вважає, що непротивлення – це більше, ніж відмова від егоїстичних та агресивних інтенцій, та вбачає засадничий принцип моралі в визнанні безумовної святості будь-якого людського життя [5, с. 5].

Натхнена духом толстовського гуманізму, філософія Махатма Ганді ретранслює індуїстські релігійні принципи “ахімси” (заборона на завдання болю та кривди будь-яким живим істотам) та концепції “сатьяграха” (застосування сильних засобів тільки після того, як були вичерпані всі більш слабкі), із повсякденного рівня суб'єктивного морального кодексу поведінки людини, на новий щабель палкого громадянського активізму та політичної діяльності. Переводячи принципи ненасильництва з суто релігійного (етичного) виміру, коли їх реалізація лишень опосередковано впливає на соціальні процеси, на рівень політичної трансформації, Ганді розцінює ненасильство не як відмову від боротьби, а як одну з найефективніших форм протидії злу і свавіллю, вдосконалення світу завдяки любові і глибинної

пошани до людини [Там само].

Нарешті, можна навести сформульовану Мартіном Лютером Кінгом низку тотожних принципів, покликаних надати орієнтир у боротьбі з несправедливістю і злом расової сегрегації. Розвиваючи вчення Ганді, пастор Кінг вважає, що методи ненасильства – це діяльний (а не пасивний) шлях сильних людей, що чинять активний опір, мета якого, однак, полягає в тому, щоб завоювати любов і розуміння ворожої опозиції. Наші устремління, отже, мають бути скеровані не проти конкретних людей, а, навпаки, намагатися викоринити передумови для виникнення насильницьких протистоянь. Переконалий, що миробудівництво можливе лише за умови підтримання справедливості, пастор та громадський діяч проповідував альтруїзм, разом з готовністю приймати зло не відповідаючи ударом на удар. Водночас, розуміння Лютером кривди виключає не тільки будь-який зовнішній фізичний утиск, а й внутрішнє насильство над духом людини [Там само]. Так, важливо зазначити, що пропоненти наведених вище концепцій не тільки осуджують завдання фізичного болю і страждань іншому, а й відмовляються від ненависті, чи того, щоб мати ворожнечі думки чи наміри стосовно будь-кого.

Окремо хотілося б наголосити на актуальності використання освітніх методик заснованих на науковому підході та стимулюванні критичного мислення, вміння оперативно працювати з поліфонічними за змістом джерелами даних, навички критичного та системного мислення і аналізу інформації, здатність оцінювати різні кути зору принагідно до досліджуваних феноменів, формування у особи власної позиції та навчальних компетенцій [9]. Разом з тим, важливо підкреслити, що в ситуації, коли загроза гібридної війни проникла у всі сфери (у тому числі і у гуманітарну галузь) суспільного життя в нашій та багатьох інших державах, особливо важливим вбачається звернення до накопиченого світовим істеблішментом досвіду та практик щодо превентивних методів та механізмів у запобіганні та розв'язанні конфліктогенних осередків.

В сучасному мінливому соціальному та політичному кліматі, коли світ стає все більш взаємозалежним, порушення прав людини, нерівність і бідність продовжують загрожувати світовому порядку і стабільності. Програма освіти в дусі глобальної громадянськості - це відповідь ЮНЕСКО на виклики сучасності. Її завдання полягає в тому, щоб дати можливість учням різного віку зрозуміти, що ці проблеми необхідно розглядати на світовому, а не на регіональному рівні, і стати активними прихильниками побудови більш мирного, толерантного, інклюзивної, безпечного і сталого суспільства. Освіта, що має на меті розвиток глобального миробудівництва та відповідальної громадянськості, отже є стратегічним напрямком рамкової програми ЮНЕСКО в галузі освіти [8].

Практичні рекомендації щодо покращення можливостей миротворчої політики в рамках курсу “Правознавство”, таким чином, мають на меті огляд міжнародної та вітчизняної законодавчої бази в сфері світової безпеки, аналіз

реального стану забезпечення принципів миробудівництва відповідно до положень локального та світового законодавства. Будучи заснованою на філософії ЮНЕСКО, що передбачає виховання в душі миру і поваги до прав людини, дана програма покликана прищеплювати учням цінності, погляди та моделі поведінки, які лежать в основі відповідальної громадянської позиції. Відтак, серед наріжних чеснот, що формують осердя світобачення сучасної толерантної особи знаходимо креативність, інновації, а також прихильність справі миру, правам людини, ідеям мирної співпраці, невпинного само покращення, що веде до внутрішнього (персонального) розвитку індивідуума та сталого розвитку громади до якої він належить [Там само]. Принципи роботи ЮНЕСКО в цій галузі закріплені в її Статуті, який спрямований на “побудову світу в умах чоловіків і жінок”, у Загальній декларації прав людини, в Рамковій програмі дій “Освіта-2030”, зокрема цілі організації в галузі сталого розвитку. Крім того, в основі програми лежать прийнята в 1974 році Рекомендація про виховання в душі міжнародного взаєморозуміння, співробітництва й миру і вихованні в душі поваги прав людини і основних свобод та Всесвітня програма освіти в галузі прав людини.

В рамках ініціативи “Глобальної громадянської освіти” ЮНЕСКО виділяє та стимулює кілька напрямків: запобігання насильницькому екстремізму шляхом освіти, просвітництво в області Голокосту та геноциду, зміцнення верховенства права за допомогою глобального підходу до імплементації інституційного розвитку громадянської освіти заснованої на миролюбстві та співчутті. Для просування даної програми ЮНЕСКО співпрацює з широкою мережею міжнародних партнерів і організацій по всьому світу, серед яких є і власні інститути ЮНЕСКО категорії I, а також інші агентства ООН і міжурядові організації [8, с. 68]. Автори статті переконані, що з урахуванням специфіки розвитку нашої держави, беручи до уваги поточні виклики в сфері законодавства, що має пристосовуватися до неконвенційних умов протистояння, в рамках курсу дисциплін з “Політології” є плідною перспектива дослідження постколоніальної та посттоталітарної теорії (принагідно до викликів транзиторних суспільств), вивчення впливу політичних механізмів забезпечення успішної сталої практики миробудівництва.

На думку М. Геніка, традиційне розуміння війни (way of war) застаріло і не може сприяти вирішенню проблем безпеки, які постали перед нами у XXI ст. Військові теоретики, зокрема, все частіше вказують на необхідність ґрунтовного дослідження засад військового протистояння за яких концепція гібридної війни передбачає використання не лише всеосяжної різноманітності фізичних дій і ресурсів, задля впливу на територіальну, економічну і політичну суверенність тої чи іншої держави, а й здійснює безпосередній вплив на інформаційному та психологічному рівнях [2].

Привертаючи увагу до вагомості ролі освітньої політики в подоланні вище зазначених загроз інформаційного виміру гібридної війни, Є. Хриков зазначає, що вища освіта на тимчасово окупованих територіях Донецької і

Луганської областей, не була спроможна реалізувати свою головну функцію підготовки фахівців, здатних забезпечити належний рівень культурного та ідейного розвитку серед студентів. Вчений констатує, що викладацький склад не впорався з завданням формування відповідного сучасним умовам (зокрема, стану інформаційного протистояння) громадянських якостей та академічних компетенцій: вміння критично мислити, об'єктивно аналізувати, оцінювати та прогнозувати розвиток власних дій та впливу, що вони здійснюють на соціальну процеси й ситуацію. Такі наслідки, на його думку, пов'язані як з відірванням від реалій життя, суто абстрактно-академічною спрямованістю навчального процесу, так і з неспроможністю викладачів суспільних дисциплін побороти розповсюджені в регіоні міфи ("Відокремлений Донбас буде розвиватися інтенсивніше"), виплекати вміння і потяг до самостійного мислення, що сприяло б протидії ментальним стереотипам, котрі роками негативно формували і закріплювали ці й подібні штампи у свідомості учнів та жителів краю [12, с. 193].

Аналізуючи вітчизняний та світовий досвід освітнього миробудівництва в межах курсу "Освітня політика" важливо дослідити і феномен "переміщеного університету" освітня політика щодо нього. Так, В. Верьовкін вважає, що сучасна освітня політика підтримки вступу осіб з тимчасово непідконтрольних територій України має пріоритет не тільки з міркування покращення рівня соціальної мобільності, а й мусить бути направлена на подолання ряду взаємопов'язаних факторів: вдосконалення нормативно-правових актів, які на початковій стадії конфлікту не передбачали навіть концепції переміщених навчальних закладів, значний рівень конкуренції на ринку освітніх послуг, що створює додаткові труднощі для релокації. Так само важливим, є на думку вченого відсутність достатніх фінансових ресурсів для забезпечення життєдіяльності і належного функціонування та необхідного рівня інтеграції та соціальна адаптація студентів і персоналу [1, с. 40].

В рамках курсу дисциплін "Історія української державності", зокрема, важливим виявляється огляд проблем історичних маніпуляцій та підміни історичних наративів. Не менш важливими є проблеми відродження та збереження національної пам'яті. О. Двуреченська поділяючи цю думку переконана, що історична пам'ять як один з найголовніших головних компонентів формування національної ідентичності допомагає отримати спільне уявлення про минуле власного народу та є наріжним стрижнем згуртування національного духу і єдності нації. Водночас вчена переконана, що процес передачі історичної пам'яті у нашій державі має низку значних перепон, серед яких можна виділити фрагментарність і необ'єктивність матеріалів, низький рівень науковості, політична та ідеологічна заангажованість, неспроможність протистояти глобалізаційним загрозам "м'якої сили" [3, с. 60].

Висновки. Вироблення та дослідження стратегії миробудівництва має значні перспективи розвитку та удосконалення, вимагаючи концентрованих зусиль світової громади. Більш глибинної й акцентованої розробки, зокрема,

потребує вивчення впливу новітніх конфліктогенних факторів на безпеку, стабільність і мир. Не менш важливим є опрацювання наданих нашими західними партнерами рекомендацій щодо більш ефективної політики уряду і суспільства у протистоянні механізмам гібридної війни: протидія ботам та застосуванню маніпулятивної мови ненависті в інформаційному та віртуальному просторі, що разюче впливає на зниження загроз військової провокації, удосконалення способів побудови миру “знизу”, тобто на рівні миротворчої діяльності локальних спільнот і окремих людей.

Зважаючи на те, що наша держава була змушена відбивати атаки на вістрі нового типу конфліктів, коли військові дії долають конвенційну площину та перетікають до, ще погано досліджених сфер і вимірів неортодоксальної конфліктогенності, перед вітчизняною наукою постали раніше невідомі виклики, що об’єднана академічна спільнота має сприймати як можливість розробки дієвих теорій налагодження мирного процесу, удосконалення теоретичної та практичної складової досліджень миру, враховуючи принципово нові технологічні та соціальні аспекти поточного конфлікту. Сучасна освітня політика підтримки вступу осіб з тимчасово непідконтрольних територій України має пріоритет не тільки з міркування покращення рівня соціальної мобільності, а й мусить бути направлена на подолання ряду взаємопов’язаних факторів: вдосконалення нормативно-правових актів, які на початковій стадії конфлікту не передбачали навіть концепції переміщених навчальних закладів.

Водночас, важливо підкреслити, що в ситуації, коли загроза гібридної війни проникла у всі сфери (у тому числі і у гуманітарну галузь) суспільного життя в нашій та багатьох інших державах, особливо важливим вбачається звернення до накопиченого світовим істеблішментом досвіду та практик щодо превентивних методів та механізмів у запобіганні та елімінуванні потенційно антагоністичних осередків напруженості. Водночас, історична пам’ять як один з найголовніших головних компонентів формування національної ідентичності допомагає отримати спільне уявлення про минуле власного народу та є наріжним стрижнем згуртування національного духу і єдності нації. В рамках курсу дисциплін з “Політології” першочерговою важливості набуває перспектива дослідження постколональної та посттоталітарної теорії (принагідно до викликів транзиторних суспільств), вивчення впливу політичних механізмів забезпечення успішної сталої практики миробудівництва.

Нарешті, не менш важливим в сучасному мінливому соціальному та політичному кліматі автори вважають внесок організації ЮНЕСКО у подолання викликів сучасності, просвітницька діяльність якої забезпечує поінформованість студентів і широкого громадського загалу щодо необхідності і переваг побудови мирного, толерантного, інклюзивного й освіченого суспільства. Заснована на філософії ЮНЕСКО та як стратегічний напрямок діяльності організації в освітній галузі, стратегія миробудівництва покликана забезпечити виховання в душі миру і поваги до прав людини,

прищеплення учням цінностей і світогляду, які виражають чесноти людяності, толерантності та відповідальної громадянської позиції.

Список використаних джерел:

1. Верьовкін В. 2017. 'Особливості реалізації освітньої політики щодо переміщених університетів України', Вища освіта України, № 4, с. 35–40.
2. Генік, МА 2021. 'Методологічні проблеми міждисциплінарних досліджень миру.' *ПОЛІТИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ/POLITICAL STUDIES Український науковий журнал*, Вип. (1), с. 8-21.
3. Двуреченська ОС. 2014. 'Місце історичної пам'яті у розвитку України як суб'єкта сучасних міжнародних відносин', *Грані*, № 1, с. 59-63.
4. Курило, ВС, Савченко СВ, & Караман, ОЛ 2019. 'Переміщені університети як новий тип закладів вищої освіти України', *Education and pedagogical sciences*, № 3, с. 3-9.
5. Качмар, ОЮ 2017. 'Філософські витоки концепції ненасильницького спілкування', *Проблеми гуманітарних наук. Серія : Філософія*, Вип. 37, с. 4–14.
6. Кивлюк, ВО 2020. 'Значення міжнародної освіти як засобу миробудування в контексті філософії освіти', *Дослідження проблем гуманітарних наук : збірник наукових праць*, м. Київ, 18-19 листопада 2020 р. / ред. кол.: А. В. Сакун, Т. І. Кадлубович, Д. С. Черняк. – Київ : КНУТД, с. 84-87.
7. Легенький, МІ 2015. 'Освітня політика в умовах глобалізації', *Митна справа*, № 3(2), с. 3-7.
8. Образование в духе глобальной гражданственности' (2021). UNESCO website. Available from: <<https://ru.unesco.org/themes/obrazovanie-v-duhe-globalnoy-grazhdanstvennosti>>. [11 November 2021].
9. Свириденко, ДБ, Хоменко, ГВ, & Александрова, ЮМ. 2020. 'Філософська концептуалізація наукової освіти як інструмента миробудівництва', *Освітній дискурс*, Вип. 26, с. 49-61.
10. Смільська, І 2016. 'Миротворчість як один із головних напрямків співпраці України та ООН', *Україна-Європа-Світ. Міжнародний збірник наукових праць. Серія: Історія, міжнародні відносини*, Вип. 17, с. 66-72.
11. Хоменко, ГВ 2019. 'Соціально-філософський аналіз феномену миру як основи проектування миробудівництва', *Гілея: науковий вісник*, Вип. 145(2), с. 164-168.
12. Хриков, ЄМ 2017. 'Уроки гібридної війни для вищої освіти України (Lessons of the hybrid war for the higher education of Ukraine)', / Є.М.Хриков // Гібридна війна на Сході України в міждисциплінарному вимірі : витоки, реалії, перспективи реінтеграції. - Старобільськ, с.192 - 198.
13. Bazaluk, O & Svyrydenko, D 2017. 'Philosophy of war and peace: in search of new European security strategy', *Anthropological Measurements of Philosophical Research*. 12:89-99.

References:

1. Verovkin V. 2017. 'Osoblyvosti realizatsii osvitnoi polityky shchodo peremishchenykh universytetiv Ukrainy, Vyscha osvita Ukrainy, № 4, s. 35–40.
2. Genyk, MA 2021. 'Metodolohichni problemy mizhdystsyplinarykh doslidzhen myru (Methodological problems of interdisciplinary peace research)', *POLITYCHNI DOSLIDZHENNIA/POLITICAL STUDIES Ukrainskyi naukovyi zhurnal*, Vyp. (1), p. 8-21.
3. Dvurechenska OS. 2014. 'Mistse istorychnoi pam'iaty u rozvytku Ukrainy yak subiekta suchasnykh mizhnarodnykh vidnosyn (Place of historical memory in the development of Ukraine as a subject of contemporary international relations), Hrani, № 1, s. 59-63.
4. Kurylo, VS, Savchenko SV, & Karaman, OL 2019. 'Peremishcheni universytety yak novyi typ zakladiv vyshchoi osvity Ukrainy (Relocated universities as new type of Ukrainian educational institution)', *Education and pedagogical sciences*, № 3, s. 3-9.

5. Kachmar, OU 2017. 'Filosofski vytoky kontseptsii nenasylnytskoho spilkuvannia (The philosophical origins of the concept of non-violent communication)', *Problemy humanitarnykh nauk. Seriiia : Filosofiia*, Vyp. 37, s. 4–14.
6. Kyvliuk, VO 2020. 'Znachennia mizhnarodnoi osvity yak zasobu myrobuduvannia v konteksti filosofii osvity (The meaning of international education as a means of peacebuilding in the context of philosophy of education)', *Doslidzhennia problem humanitarnykh nauk : zbirnyk naukovykh prats*, m. Kyiv, 18-19 lystopada 2020 r. / red. kol.: A. V. Sakun, T. I. Kadlubovych, D. S. Cherniak. – Kyiv : KNUTD, s. 84-87.
7. Lehenkyi, MI 2015. 'Osvitnia polityka v umovakh hlobalizatsii (Education policy in the conditions of globalization)', *Mytna sprava*, № 3(2), s. 3-7.
8. *Obrazovanye v dukhe hlobalnoi hrazhdanstvennosti'* (2021). UNESCO website. Available from: <<https://ru.unesco.org/themes/obrazovanie-v-duhe-globalnoy-grazhdanstvennosti>>. [11 November 2021].
9. Svyrydenko, DB, Khomenko, HV, & Aleksandrova, UM. 2020. 'Filosofska kontseptualizatsiia naukovoï osvity yak instrumenta myrobudivnytstva (Philosophical conceptualization of science education as a tool of peacebuilding)', *Osvitnii dyskurs*, Vyp. 26, s. 49-61.
10. Smilska, I 2016. 'Myrotvorchist yak odyin iz holovnykh napriamkiv spivpratsi Ukrainy ta OON (Peacemaking as one of the main areas of cooperation between Ukraine and the United Nations)', *Ukraina-Yevropa-Svit. Mizhnarodnyi zbirnyk naukovykh prats. Seriiia: : Istoriiia, mizhnarodni vidnosyny*, Vyp. 17, s. 66-72.
11. Khomenko, HV 2019. 'Sotsialno–filosofskyi analiz fenomenu myru yak osnovy proektuvannia myro budivnytstva (Socio-philosophical analysis of peace phenomenon as a basis for peacebuilding designing)', *Hileia: naukovyi visnyk*, Vyp. 145(2), s. 164-168.
12. Khrykov, EM 2017. 'Uroky hibrydnoi viiny dlia vyshchoi osvity Ukrainy (Lessons of the hybrid war for the higher education of Ukraine)', / E.M.Khrykov // *Hibrydna viina na Skhodi Ukrainy v mizhdystsyplinarnomu vymiri : vytoky, realii, perspektyvy reintehratsii*. - Starobilsk, s.192 - 198.
13. Bazaluk, O & Svyrydenko, D 2017. 'Philosophy of war and peace: in search of new European security strategy', *Anthropological Measurements of Philosophical Research*. 12:89-99.

DOI 10.33930/ed.2019.5007.37(10)-2
УДК 001.3:005.336.4](045)

ЗНАННЯ ЯК ДОМІНАНТА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ ЛЮДИНИ В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬНОГО ВИРОБНИЦТВА

KNOWLEDGE AS A DOMINANT OF HUMAN INTELLECTUAL CAPITAL IN
THE CONTEXT OF THE DEVELOPMENT OF MODERN SOCIAL
PRODUCTION

Т. П. Руденко
О. О. Потіщук
Г. М. Костроміна

Актуальність теми дослідження. Особливістю сучасного суспільного виробництва є те, що обсяг розумової праці в порівнянні з попередніми періодами значно збільшився, а це потребує збільшення кількості фахівців у виробництві. Розвиток інформаційних технологій позитивно впливає на розширення знання та його використання в процесі виробництва.

Відповідно сучасний фахівець повинен мати високий рівень освіти та якості які б підвищували його професійну кваліфікацію. Інтелект людини, її знання, здатність стратегічно вірно використовувати інформацію є невід'ємною умовою ефективного виробництва. Посилення ролі інтелектуального капіталу людини серед факторів виробництва буде зростати й надалі.

Постановка проблеми. Аналіз сучасних наукових досліджень та розгляд узагальнених тлумачень стосовно сутності людського капіталу, інтелектуального капіталу, знання свідчить про недостатнє висвітлення визначальних особливостей цих понять, їх взаємозв'язку. Отже, дослідження інтелектуального та людського капіталу сьогодні є цілком закономірним, враховуючи ті зміни, які пов'язані з суспільно-економічними процесами та розвитком філософської думки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням питань формування та розвитку інтелектуального капіталу присвячені праці В. Базилевича, М. Братницького,

Urency of the research. The peculiarity of modern social production is that the scope of mental labor in comparison with previous periods has increased significantly, which requires an increase in the number of specialists in production. The development of information technologies positively affects the expansion of knowledge and its use in the process of production.

Accordingly, a modern specialist must have a high level of education and quality that would increase its professional qualifications. Intelligence of man, its knowledge, the ability to strategically correctly use information is an integral condition for effective production. Strengthening the role of intellectual capital of a person among factors of production will increase in the future.

Target setting. Analysis of modern scientific researches and consideration of generalized interpretations regarding the essence of human capital, intellectual capital, knowledge indicates insufficient illumination of the defining features of these concepts, their interconnection. Consequently, the study of intellectual and human capital today is quite natural, taking into account those changes that are related to socio-economic processes and the development of philosophical thought.

Actual scientific researches and issues analysis. Research on the issues of formation and development of intellectual capital devoted to the works of V. Bazylevich, M. Bratnitsky, O. Butnic-

О. Бутнік-Сіверського, В. Геєця, Н. Гавкалової, О. Грішиної, Г. Жаворонкова, Н. Кільчевської, Б. Леонтєва, Н. Маркової, Н. Ушенко, Л. Федулової, Ю. Фіялковської, А. Чухна, А. Яругової.

Постановка завдання. Мета дослідження полягає у визначенні ролі знання як основного елементу людського капіталу у розвитку сучасного суспільного виробництва, логіки взаємозв'язків таких понять, як людський капітал, знання, інтелектуальний капітал, суспільне виробництво.

Виклад основного матеріалу. Формування та застосування інтелектуальних, професійних здібностей та знання, визначення їх ролі у процесі виробництва завжди було у центрі уваги досліджень вітчизняних та зарубіжних науковців. Прискорений розвиток інформаційних технологій, глобалізація суспільного життя створили умови для збору, накопичення, поширення та збереження різноманітної інформації та знання.

У результаті професійної діяльності відбувається самовираження та самореалізація особистості, вона не тільки реалізує себе як фахівця, але й як творчу особистість. Результатом творчої діяльності людини є нові матеріальні та духовні цінності, набутий досвід та засвоєння нового знання. Індивідуальний капітал формують особисті якості, індивідуальні та суспільні вміння, досвід, здібності, знання, отриманні в процесі навчання та підвищення кваліфікації.

Зміни які відбуваються в різних виробничих сферах свідчать, що для розвитку індивідуального інтелектуального капіталу необхідною умовою є загальний капітал знань, який формують не лише теоретичні та практичні знання людини, але й духовні знання. Особистість, яка керується духовними цінностями використовує інтелектуальні, професійні знання та вміння, для реалізації соціально значимих завдань.

На нашу думку, головною складовою інтелектуального капіталу є людський капітал. Впродовж свого

Siverskiy, V. Geets, N. Gavkalovoy, O. Grishnovoy, G. Zavoronkova, N. Kilchevskoy, B. Leontieva, N. Markovoy, N. Ushenko, L. Fedulovoy, Yu. Fiyalkovskoy, A. Chuhno, A. Yarugovoy.

The research objective. The purpose of the study is to determine the role of knowledge as the main element of human capital in the development of modern social production, the logic of interconnections of such concepts as human capital, knowledge, intellectual capital, social production.

The statement of basic materials. Formation and application of intellectual, professional abilities and knowledge, determining their role in the production process has always been the focus of the research of domestic and foreign scholars. Accelerated development of information technologies, globalization of public life has created conditions for collecting, accumulation, dissemination and preservation of various information and knowledge.

As a result of professional activity, self-expression and self-realization of personality occurs, it not only realizes itself as a specialist, but also as a creative personality. The result of human creative activity is new material and spiritual values, acquired experience and assimilation of new knowledge. Individual capital form personal qualities, individual and social skills, experience, abilities, knowledge, obtained in the process of training and advanced training.

Changes that occur in various production spheres indicate that for the development of individual intellectual capital, a prerequisite is a general capital of knowledge that forms not only human theoretical and practical knowledge of man, but also spiritual knowledge. The person who is guided by spiritual values uses intellectual, professional knowledge and skills, for the implementation of socially significant tasks.

In our opinion, the main component of intellectual capital is human capital. During his life, a person develops creative abilities, talent, gradually occurs their intellectualization.

Thus, it can be assumed that individual

життя людина розвиває творчі здібності, талант, поступово відбувається їх інтелектуалізація.

Таким чином, можна вважати, що індивідуальний інтелектуальний капітал є розвинений людиною капітал знань та отриманий капітал професійних компетенцій.

Висновки. Визначено, що знання формують людський капітал та є особливим виробничим ресурсом, цей суспільний продукт є результатом колективної, розумової праці. Більшу частку сучасного виробництва складає розумова праця, діяльність яка має ознаки творчого характеру.

Обґрунтованим є твердження, відповідно до якого індивідуальний інтелектуальний капітал виявляє собою розвинений капітал знань людини та отримані в процесі суспільної діяльності компетенції, які формують такі якісні характеристики особистості як творчість, комунікативність та креативність.

Людський капітал складає сукупність знань, умінь, навичок, практичних надбань, професійного досвіду, творчих здібностей, він не може бути привласненим. До складу людського капіталу належить знання, рівень освіти працівників, їх кваліфікація, професійна підготовка, що включає вміння та навички, практичний досвід роботи, творчий потенціал, а також мотивація.

Відмінність людського капіталу у тому, що його вартість з часом не зменшується, а, навпаки, зростає, суспільну цінність набувають фаховість та професійний досвід. Набутті людиною знання, досвід, розвинені здібності можуть ефективно використовуватися у виробництві в майбутньому.

Ключові слова: людський капітал, знання, навички та вміння, інтелектуальний капітал, виробництво, професійний досвід, творча діяльність, суспільство.

intellectual capital is a well-developed person of knowledge and capital of professional competencies.

Conclusions. It is determined that knowledge form human capital and is a special productive resource, this social product is the result of collective, mental labor. A larger share of modern production is mental labor, activity that has signs of a creative nature.

The assertion is substantiated, according to which individual intellectual capital is a developed capital of human knowledge and obtained in the process of social activity of competencies that form such qualitative characteristics of the person as creativity, communicative and creativity.

Human capital is a set of knowledge, skills, skills, practical achievements, professional experience, creative abilities, it can not be assigned. The human capital belongs to knowledge, level of education of workers, their qualifications, professional training, which includes skills and skills, practical experience, creative potential, as well as motivation.

The difference between human capital is that its value does not decrease over time, but, on the contrary, increases, special value acquires professional and professional experience. Personal knowledge, experience, developed abilities can be used effectively in the future.

Key words: human capital, knowledge, skills and skills, intellectual capital, production, professional experience, creative activity, society.

Актуальність теми дослідження. Сучасне виробництво, яке характеризується як зміною так і появою нових засобів виробництва, науково-

технічними та інформаційними досягненнями, виводить інтелектуальний та людський капітал в основні фактори його розвитку. Особливістю сучасного суспільного виробництва є те, що обсяг розумової праці в порівнянні з попередніми періодами значно збільшився, а це потребує збільшення кількості фахівців у виробництві. Сучасний висококваліфікований спеціаліст повинен мати різнобічні знання та бути конкурентоспроможним на ринку праці. Розвиток інформаційних технологій позитивно впливає на розширення знання та його використання в процесі виробництва.

Знання безпосередньо залежить від людини, виникає та формується спочатку в думках людей, спонукає кожного до навчання, отримання навичок та професійного досвіду. Отримання нового знання про природу, суспільство є головним завданням наукової діяльності. Наука сьогодні не може здійснюватись без застосування інноваційних методів науково-дослідницької діяльності, інформаційного забезпечення, системи наукового знання, яка є передумовою і засобом сучасного виробництва. Розвиток як окремих підприємств так і виробництва в цілому пов'язаний з використанням науково-технічних досягнень. У процесі сучасного виробництва використовуються новітні досягнення науки, в різних галузях застосовується комплексна автоматизація технологічних процесів, застосовується у виробництві робототехніка.

Відповідно сучасний фахівець повинен мати високий рівень освіти, знання та професійну кваліфікацію. Інтелект людини, її знання, здатність стратегічно вірно використовувати інформацію є невід'ємною умовою ефективного виробництва. Посилення ролі інтелектуального капіталу людини серед факторів виробництва буде зростати й надалі.

Постановка проблеми. Аналіз сучасних наукових досліджень та розгляд узагальнених тлумачень стосовно сутності людського капіталу, інтелектуального капіталу, знання свідчить про недостатнє висвітлення визначальних особливостей цих понять, їх взаємозв'язку. Отже, дослідження інтелектуального та людського капіталу сьогодні є цілком закономірним, враховуючи ті зміни, які пов'язані з суспільно-економічними процесами та розвитком філософської думки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням питань формування та розвитку інтелектуального капіталу присвячені праці В. Базилевича, М. Братніцького, О. Бутнік-Сіверського, В. Геєця, Н. Гавкалової, О. Грішнєвої, Г. Жаворонкова, Н. Кільчевської, Б. Леонтьєва, Н. Маркової, Н. Ушенко, Л. Федулова, Ю. Фіялковської, А. Чухна, А. Яругової [4, 5, 10].

Термін “інтелектуальний капітал” ввів Дж. Гелбрейт. Теоретико-методологічні засади дослідження інтелектуального капіталу представлені у працях Д. Даффі, Д. Клейна, М. Мелоуна, П. Саллівана, Т. Стюарта. Розвитку інноваційного капіталу, проблемам інноваційного управління присвячені теми наукових пошуків Т. Драгунової, А. Колота [6, 7]. Теоретичні основи інтелектуального капіталу також розглядали Е. Брукінг, С. Ілляшенко,

В. Іноземцев, Р. Каплан, М. Меллоун, Д. Нортон, М. Павлова, В. Петренко, П. Салліван, К. Свейбі, Е. Скжипек, Л. Хадсон, А. Уорд, С. Уоллман, Р. Холл.

Інтелектуалізацію людського капіталу вивчає Н. Маркова та зазначає, що розглядати його необхідно як процес надбання загальних і професійних знань, професійних умінь та навичок особистістю та підвищення інтелектуального рівня людського капіталу в цілому на основі інформатизації для отримання позитивних соціально-економічних результатів.

А. Яругова інтелектуальний капітал пов'язує зі знаннями, а на думку М. Братніцького інтелектуальний капітал – це сума знань, яка формується працівниками та є складовою вартості підприємства, що забезпечить його конкурентоспроможність у майбутньому та сприятиме суспільно-економічному прогресу.

Постановка завдання. Мета дослідження полягає у визначенні ролі знання як основного елементу людського капіталу у розвитку сучасного суспільного виробництва, логіки взаємозв'язків таких понять, як людський капітал, знання, інтелектуальний капітал, суспільне виробництво. Основу для дослідження склали наукові праці як вітчизняних так і зарубіжних фахівців з питань інтелектуального та людського капіталу, функціонування виробничої сфери.

У межах даного дослідження необхідно визначити основні елементи інтелектуального капіталу; розглянути значення теоретичного та практичного знання, творчи здібності у професійній діяльності; знання в історико-філософському контексті та його значення в життєдіяльності людини, виробництві.

Виклад основного матеріалу. Формування та застосування інтелектуальних, професійних здібностей та знання, визначення їх ролі у процесі виробництва завжди було у центрі уваги досліджень вітчизняних та зарубіжних науковців. Прискорений розвиток інформаційних технологій, глобалізація суспільного життя створили умови для збору, накопичення, поширення та збереження різноманітної інформації та знання.

Науковці трактують інтелект, знання та вміння людини як людський капітал. Дослідження присвячене цій проблемі, яке стало основою формування теорії людського капіталу, вперше було здійснене Дж. Уолшем, співробітником Гарвардського університету, який проаналізував вплив професійної освіти працівників на національний дохід США. Не так багато робіт присвячено вивченню понять інтелектуальні ресурси, знання як складової людського капіталу у філософській літературі. Людський капітал складають знання, творчі здібності, професійні навички людини, а також мотивація працівників, яка характеризується бажанням виконувати відповідні види діяльності та компетентність, що визначається набутими практичними вміннями працівників, а саме, рівнем професійної підготовки, вмінням вирішувати складні задачі, підприємництво, здатність швидко реагувати на запити ринку.

Як зазначив Валерій Геєць, інтелектуальний капітал формують люди та

знання, які їм належать, їх навички, вміння і все те, що допомагає їх ефективно використовувати в процесі виробництва; це поняття включає нематеріальні цінності, які впливають на ринкову вартість підприємств, збільшуючи її [4, с. 114]. Практичні та теоретичні знання працівників, їх досвід, фаховість, інтелектуальна власність, інформаційні мережі – все це є складовою інтелектуального капіталу. Інформація і знання у процесі виробництва стають основою інтелектуального капіталу. К. Йогансон визначає інтелектуальний капітал як нагромадження знання, а термін інтелектуальний капітал він розглядає не як відображення дійсності, а як суспільно-економічну ситуацію вплив на яку безпосередньо здійснюють знання. Індивідуальний інтелектуальний капітал генерують працівники, які перетворюють, поширюють, збагачують знання у виробничому процесі. Інтелектуальний капітал як компетентність людини, яка формується в наслідок здобутого знання, спілкування, навчання, практичної діяльності включає психофізіологічні особливості особистості, як додає Вільям Хадсон. Він зосереджує увагу також на творчих здібностях людини, підкреслює її таланти та вміння.

У професійній діяльності відбувається самовираження та самореалізація особистості, вона не тільки реалізує себе як фахівця, але й як творчу особистість. Результатом творчої діяльності людини є нові матеріальні та духовні цінності, набутий досвід та засвоєння нового знання. Індивідуальний капітал формують особисті якості, індивідуальні та суспільні вміння, досвід, здібності, знання, отриманні в процесі навчання, підвищення кваліфікації та які мають зовнішнє спрямування.

Знання безпосередньо залежить від людини, завжди людина мала потяг до пізнання світу, сенсу свого існування, так, поступово накопичувалося знання та досвід. Ще у стародавні часи термін “знання” широко використовувався філософами, але його доступність, стримке поширення, становлення як особливого виробничого ресурсу стримко відбувається сьогодні.

Якщо його розглядати в історико-філософському контексті, то ми знайдемо термін “знання” у роботах античних філософів. Як відомо, давньогрецький філософ Сократ не записував свої думки, відповідно, не залишилося його письмових творів, але його учень Платон систематизував та опублікував ідеї свого вчителя та підкреслив, що знаннями “episteme” можуть бути правдиві, доведені висловлювання [8]. У філософа “душевна мудрість” і є знаннями, це на його думку є особливим “сприйняттям душі”, де розум “logos” безсилий, тобто це здатність сприймати речі, які не може осягти розум. Істинне мислення він називає “dianoia” [8, 9].

Далі чотири види знань визначив Аристотель, в його “Метафізиці” знаходимо знання, яке відповідає наступному: “hoti” – що,ті, хто мають досвід знають що, але не знають чому, чому – це “dioti”, чи є “ei esti” і “ti estin”, тобто що є [2]. У Аристотеля істини одкровення представлені як розумно необхідне знання, він ототожнює знання із “поглядами”, “суб’єкт пізнання” у нього

споглядальне та міркувальне начало, яке відображає природу у своїй свідомості.

У добу середньовіччя філософ Фома Аквінський зосереджує увагу на “божественному знанні” [1], у Августина Блаженного знаходимо як абсолютно божественне буття так і абсолютне знання. Наукові відкриття Галілея, Коперніка заклали початок наукового природознавства, з’являється нове знання та формується нова картина світу. Важливість набуття знань підкреслює Кант, Гегель, Фіхте. Вони зазначають, що філософія є наукою навчання і обґрунтування будь-якого знання взагалі.

Б. Рассел розглядає знання як “дійсні переконання, що сприяють успіху” [11]. Постпозитивізм говорить про неминучі революційні перетворення в науці, коли відбувається перегляд вже існуючого обґрунтованого знання.

Слід, також пригадати відомого, мандрівника за знаннями, народного учителя українського філософа Григорія Сковороду, який наголошував на важливості пізнання, визначення людиною спорідненої праці. Він стверджував, що людина буде відчувати себе щасливою за умови обрання такого фахового напрямку, який буде відповідати її талантам, бажанню займатися улюбленою справою.

В. Вернадський, засновник антропокосмізму, поєднав природно-історичну та соціально-гуманітарну тенденції у розвитку наукового знання. Науковець Е. Тоффлер визначив необхідність знання для всіх інших засобів виробництва [13].

Знання також розглядають як узагальнення інформації та вміння її використовувати, як набір поглядів, тверджень, а також інформацію, яка має наукову та практичну цінність. Професійне знання включає знання справи, фахові навички та вміння, досвід, тобто знання яке отримується у процесі дослідження, навчання, наслідування. Знання поділяється на теоретичне та прикладне.

Часто знання ототожнюють з поняттям інформація, так, у Дж. Мак-Мюррея знаходимо, що знання є опрацьованою інформацією, дослідниця С. Елліот наголошує на цінності інформації. Знання як продукт інформації, особисті здібності людини, її досвід, кваліфікація на певний момент часу розглядав М. Веґемен. Але все ж таки слід, розмежовувати поняття “знання” та “інформація”, оскільки друге є чинником, який визначає які знання необхідно застосовувати при прийнятті рішень. Як результат теоретичного та практичного пізнання знання формується в результаті аналізу та синтезу інформації.

Правильні стратегії вирішення поставлених завдань виробляються завдяки систематизації існуючої інформації. Творча діяльність включає свідомий вибір таких стратегій вирішення поставленої задачі, аналіз інформації, узагальнення нових знань в результаті чого відбувається саморозвиток особистості. Людський капітал є “здатністю пропонувати клієнтам рішення” на думку Т. Стюарт, це знання та уміння працівників, які

дозволяють задовольняти потреби клієнтів [12, с. 126].

За допомогою інформаційних технологій інтелектуальний капітал дозволяє отримувати, зберігати, поширювати знання та інформацію, набувати професійних компетентностей. У виробництві інтелектуальний капітал приймає участь у процесах створення, розподілу та перерозподілу доданої вартості, а індивідуальний інтелектуальний капітал спонукає до самовдосконалення, самопідготовки, самонавчання. Інтелектуальний капітал сприяє розвитку організаційної структури підприємств, позитивно впливає на процес виробництва товарів та послуг.

Зміни які відбуваються в різних виробничих сферах свідчать, що для розвитку індивідуального інтелектуального капіталу необхідною умовою є загальний капітал знань, який формують не лише теоретичні та практичні знання людини, але й духовні знання. Духовні знання дозволяють людині набувати та розвивати теоретичні та прикладні знання, розуміючи їх суспільну цінність. Особистість, яка керується духовними цінностями використовує інтелектуальні, професійні знання та уміння, для реалізації соціально значимих завдань.

Практичні знання забезпечують необхідний рівень фахової підготовки працівників, теоретичні знання формують світогляд. Дослідниця Т. Чечелова розглядає інтелектуальний капітал як сукупність знань, умінь, навичок людини, її здатність сприймати нову інформацію, мобільність, вміння пристосовуватися до нових умов та швидко реагування на нові суспільні виклики, можливість перепідготовки, навчання, нестандартне, креативне мислення, що сприяє виробництву нового продукту в процесі активності інтелектуального капіталу. В сучасних ринкових умовах ефективно використання інтелектуального капіталу дозволяє підприємствам бути конкурентноспроможними та отримувати значні економічні переваги [3, с. 20].

На нашу думку, головною складовою інтелектуального капіталу є людський капітал. Дослідники також визначають організаційний, ринковий та інноваційний капітал, але людський капітал є рушійною силою. Впродовж свого життя людина розвиває творчі здібності, талант, поступово відбувається їх інтелектуалізація. Таким чином, можна вважати, що індивідуальний інтелектуальний капітал є розвинений людиною капітал знань та отриманий капітал професійних компетенцій. Відповідно знання перетворюють інтелектуальні ресурси, які стають інтелектуальним капіталом.

Формують інтелектуальні ресурси інтелектуальний капітал та інтелектуальна праця, які в свою чергу, виступають інтелектуальним ресурсом для нового виробництва та створюють знову інтелектуальний капітал. Його доповнює інноваційний капітал, який визначає ефективну інноваційну діяльність, що характеризується впровадженням у виробництво нових інноваційних технологій для задоволення суспільних потреб та отримання економічного прибутку. Без використання інтелектуального капіталу важко уявити розвиток підприємств, який впливає на суспільно-економічний

розиток.

Висновки з даного дослідження. Знання формують людський капітал та є особливим виробничим ресурсом, цей суспільний продукт є результатом колективної, розумової праці. Ефективність виробництва залежить від працівників, їх кваліфікації, знання та досвіду.

Особливості сучасного виробництва у ринкових умовах вимагають від працівника високого рівня освіти, розвитку здібностей, які будуть сприяти його професійній діяльності. Більшу частку сучасного виробництва складає розумова праця, діяльність яка має ознаки творчого характеру, важливим є можливість працівників швидко приймати рішення, знаходити шляхи розв'язання задач в нестандартних умовах.

Обґрунтованим є твердження, відповідно до якого індивідуальний інтелектуальний капітал виявляє собою розвинений капітал знань людини та отримані в процесі суспільної діяльності компетенції, які формують такі якісні характеристики особистості як творчість, комунікативність та креативність.

Людський капітал складає сукупність знань, умінь, навичок, практичних надбань, професійного досвіду, творчих здібностей, він не може бути привласненим. До складу людського капіталу належить знання, рівень освіти працівників, їх кваліфікація, професійна підготовка, що включає вміння та навички, практичний досвід роботи, творчий потенціал, а також мотивація.

Відмінність людського капіталу у тому, що його вартість з часом не зменшується, а, навпаки, зростає, суспільну цінність набувають фаховість та професійний досвід. Набуті людиною знання, досвід, розвинені здібності можуть ефективно використовуватися у виробництві в майбутньому та сприяти суспільному прогресу.

Список використаних джерел:

1. Аквинский, Ф 2006, Сумма теологии, пер. с лат. СИ Еремеев, АА Юдин, Киев: *Ника-Центр, Эльга*, Ч. II-I, Вопросы 1-48, 572 с.
2. Аристотель, 1978, *Сочинения*, в 4 т., Москва: *Мысль, АН СССР, Институт философии*, Т. 2, с. 70; 78-79.
3. Бутнік-Сіверський, ОБ 2004, 'Інтелектуальний капітал: теоретичний аспект', *Інтелектуальний капітал*, № 1, с. 16-27.
4. Геєць, ВМ 2009, *Суспільство, держава, економіка: феноменологія взаємодії та розвитку*. Монографія, Київ: *Ін-т економіки та прогнозування НАН України*, 863 с.
5. Грішнова, ОА 2001, *Людський капітал: формування в системі освіти і професійної підготовки*. Монографія, Київ: *Т-во "Знання"*, 254 с.
6. Драгунова, Т & Майданік, І 2007, 'Особливості сучасного формування і розвитку наукового потенціалу України в регіональному вимірі', *Україна: аспекти праці*, № 6, с. 35-40.
7. Колот, А 2007, 'Інноваційна праця та інтелектуальний капітал у системі факторів формування економіки знань', *Україна: аспекти праці*, № 4, с. 4-9.
8. Платон 1986, *Діалоги*, пер. с древнегреческого сост., ред. и вступ. статьи АФ Лосев, Москва: *Мысль*, с. 122-123.

9. Платон 2009, *Апология Сократа*, пер. с древнегреч. МС Соловьев и др.; общ. ред. АФ Лосев, Москва: Эксмо. Доступно: <http://bookz.ru/authors/platon/apologia_o82.html>. [05 Вересень 2021].
10. Ушенко, НВ 2008, *Людський капітал: регуляторні механізми відтворення*. Монографія, Донецьк : ТОВ "Юго-восток, Лтд", 288 с.
11. Russell, B 1948, *Human Knowledge – Its Scope and limits*, London: *George Allen and Unwin Ltd*, p. 172.
12. Stewart, TA 1997, *The Intellectual Capital. The New Wealth of Organizations*, N.Y.; L.: *Doubleday / Currency*, 389 p.
13. Toffler, A 1986, *Trzecia fala*, przeł. Ewa Wogdyło, Warszawa: *Państwowy Instytut Wydawniczy*, 397 p.

References:

1. Akvinskij, F 2006, *Summa teologii* (Sumy Theologists), per. c lat. SI Eremeev, AA Yudin, Kiev: *Nika-Centr, Elga*, Ch. II-I, Voprosy 1-48, 572 c.
2. Aristotel, 1978, *Sochineniya* (Saminity), v 4 t., Moskva: *Mysl, AN SSSR, Institut filosofii*, T. 2, s. 70; 78-79.
3. Butnik-Siverskij, OB 2004, 'Intelektualnij kapital: teoretichnij aspekt (Intelligent Capital: Theoretical Aspect)', *Intelektualnij kapital*, № 1, s. 16-27.
4. Geyec, VM 2009, *Suspilstvo, derzhava, ekonomika: fenomenologiya vzayemodiyi ta rozvitku* (*Society, State, Economics: Phenomenology of Interaction and Development*). Monografiya, Kiyiv: *In-t ekonomiki ta prognozuvannya NAN Ukrayini*, 863 s.
5. Grishnova, OA 2001, *Lyudskij kapital: formuvannya v sistemi osviti i profesijnoyi pidgotovki* (*Human Capital: Formation in Education and Professional Training*). Monografiya, Kiyiv: *T-vo "Znannya"*, 254 s.
6. Dragunova, T & Majdanik, I 2007, 'Osoblivosti suchasnogo formuvannya i rozvitku naukowego potencjalu Ukrayini v regionalnomu vimiri (Features of modern formation and development of scientific potential of Ukraine in the regional dimension)', *Ukrayina: aspekti praci*, № 6, s. 35-40.
7. Kolot, A 2007, 'Innovacijna praca ta intelektualnij kapital u sistemi faktoriv formuvannya ekonomiki znan (Innovative labor and intellectual capital in the system of factors forming the knowledge economy)', *Ukrayina: aspekti praci*, № 4, s. 4-9.
8. Platon 1986, *Dialogi* (*Dialogs*), per. s drevnegrecheskogo sost., red. i vstup. stati AF Losev, Moskva: *Mysl*, s. 122–123.
9. Platon 2009, *Apologiya Sokrata* (*Apology of Socrates*), per. s drevnegrech. MS Solovev i dr.; obsh. red. AF Losev, Moskva: *Eksmo*. Dostupno: <http://bookz.ru/authors/platon/apologia_o82.html>. [05 Veresen 2021].
10. Ushenko, NV 2008, *Lyudskij kapital: reguljatorni mehanizmi vidtvorennja* (*Human Capital: Regulatory Play Mechanisms*). Monografiya, Doneck : *TOV "Yugo-vostok, Ltd"*, 288 s.
11. Russell, B 1948, *Human Knowledge – Its Scope and limits*, London: *George Allen and Unwin Ltd*, p. 172.
12. Stewart, TA 1997, *The Intellectual Capital. The New Wealth of Organizations*, N.Y.; L.: *Doubleday / Currency*, 389 p.
13. Toffler, A 1986, *Trzecia fala*, przeł. Ewa Wogdyło, Warszawa: *Państwowy Instytut Wydawniczy*, 397 p.

ІННОВАЦІЇ В ОСВІТІ

DOI 10.33930/ed.2019.5007.37(10)-3

УДК 378.046.4:009.373.58/.5.091.2.011.3-051:51]:004

САМООСВІТА ТА САМОРОЗВИТОК ПЕДАГОГІЧНИХ
ПРАЦІВНИКІВ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ ІНСТРУМЕНТІВ
ВІДКРИТОЇ НАУКИSELF-EDUCATION AND SELF-DEVELOPMENT OF PEDAGOGICAL
WORKERS WITH THE APPLICATION OF OPEN SCIENCE TOOLSВ. В. Коваленко
М. В. Мар'єнко
А. С. Сухіх

Актуальність теми дослідження. У зв'язку із переведенням освітнього процесу для шкільного навчання у дистанційних формат, підвищується необхідність у професійному розвитку фахівців, а саме щодо цифрових навичок та умінь їх використання в освітніх діяльності. Разом з тим провідним попитом у системі підвищення кваліфікації фахівців є розвиток гнучких навичок фахівця "Soft skills", що за своєю сутністю є сукупністю неспеціальних навичок і забезпечують високу продуктивність та результативність професійної діяльності.

Постановка проблеми. Існує потреба в розширенні як інфраструктури хмаро орієнтованих систем, так і сервісів, що надаються, щоб задовольнити зростаючі потреби в даних наукових досліджень не тільки для вчених, а й для вчителів. Також, перспективним є застосування хмаро орієнтованих систем відкритої науки для проведених уроків та нових дослідницьких проектів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Про особливості впровадження парадигми відкритої освіти і науки та її інструментів у науково-освітню практику описано у роботах: М. W. Beck, P. Budroni, T. Heck, I. Peters, В. Ю. Бикова, А. Ю. Василенко, М. П. Лещенко, Ю. Г. Носенко, А. В. Яцишин та ін.

Постановка завдання. Проаналізувати наявні сервіси та

Urgency of the research. Due to the transfer of the educational process for school education to a distance learning format, the need for professional development of specialists, namely digital skills and the ability to use them in educational activities, is increasing. At the same time, the leading demand in the system of professional development is the development of specialist's flexible skills "Soft skills", which are essentially a set of non-special skills and ensure high productivity and effectiveness of the professional activity.

Target setting. There is a need to expand both the infrastructure of cloud-based systems and the services provided to meet the growing needs for research data not only for scientists but also for teachers. Also, the use of cloud-based open science systems for lessons and new research projects is promising.

Actual scientific researches and issues analysis. The peculiarities of the introduction of the paradigm of open education and science and its tools in scientific and educational practice are described in the works: M. W. Beck, P. Budroni, T. Heck, I. Peters, V. Yu. Bykov, A. Yu. Vasylenko, M. P. Leshchenko, Yu. G. Nosenko, A. V. Yatsishin etc.

The research objective. Analyse the available services and tools of open

інструменти відкритої науки, що можливо використати для самоосвіти та саморозвитку педагогічних працівників.

Виклад основного матеріалу. У дослідженні проаналізовано сервіси та інструменти відкритої науки, які доцільно використати для самоосвіти та саморозвитку педагогічних працівників. Ефективним інструментом для забезпечення потреби у реалізації самоосвіти педагогічних працівників є цифрові технології, зокрема інструменти відкритої науки і освіти. Застосування окреслених інструментів сприятиме: економії часу та фінансів; швидкому пошуку різноманітних матеріалів; збереженню матеріалів у цифровому форматі для подальшої роботи з ними та використанню; доступу у будь який часовий проміжок; спільній роботі (колаборації з колегами); обміну досвідом тощо.

Висновки. Інструменти відкритої науки є важливим елементом для застосування в освітньому процесі; самоосвітня діяльність педагогічного працівника із застосуванням інструментів відкритої науки забезпечує: відкритий доступ до актуальних результатів наукових досліджень; допомагає в реалізації учнівських дослідницьких проектів; сприяє комунікації, налагодженню міжнародної співпраці та обміну досвідом; підвищенню кваліфікації та розвитку цифрової компетентності та ін.

Ключові слова: відкрита наука, хмарні сервіси, цифрові технології, самоосвіта, професійний розвиток вчителів, педагогічні працівники.

science that can be used for self-education and self-development of teachers.

The statement of basic materials. The study analyses the services and tools of open science, appropriate to use for self-education and self-development of educational workers. Digital technologies, in particular open science and education tools, are an effective tool to meet the need for the self-education of educational workers. The use of these tools will contribute to: saving time and money; a quick search of various materials; saving materials in digital format for further work with them and use; access at any time interval; collaborative work (collaboration with colleagues); exchange of experience, etc.

Conclusions. Open science tools are an important element for use in the educational process; self-educational activity of the pedagogical worker with the application of tools of open science provides: open access to actual results of scientific researches; assists in the implementation of student research projects; promotes communication, international cooperation, and exchange of experience; advanced training and development of digital competence, etc.

Keywords: open science, cloud services, digital technologies, self-education, professional development of teachers, teachers.

Актуальність теми. У 2020-2021 рр. в більшості шкіл України в зв'язку із запровадженням карантинних заходів спричинених розповсюдженням COVID-19 було впроваджено дистанційну форму навчання. Незважаючи на активне застосування педагогічними працівниками хмаро орієнтованих систем існують певні проблеми в організації навчання та професійного розвитку вчителів. Однією з основних проблем постає відсутність методик використання хмарних сервісів, що не є локалізованими, але безкоштовними для використання в науковій та навчальній діяльності (до них відносяться хмарні сервіси та хмаро орієнтовані системи відкритої науки). Вважаємо, що використання хмаро орієнтованих систем відкритої науки дозволить зробити навчальний процес більш науковим та академічним.

Постановка проблеми у загальному вигляді. З метою модернізації моделей підготовки сучасного вчителя варто враховувати оновлені вимоги до професійної діяльності фахівця в умовах цифровізації суспільства. Тому, сервіси відкритої науки мають значний потенціал щодо їх використання в освіті, зокрема в підготовці та підвищенні кваліфікації вчителів, зокрема вчителів наукових ліцеїв. Ця діяльність тісно пов'язана з організацією проектної роботи з групами учнів. Тому використання сервісів відкритої науки є вкрай необхідним.

З огляду на вище зазначено вважаємо за доцільне проаналізувати наявні сервіси та інструменти відкритої науки, що можливо застосовувати для самоосвіти та саморозвитку педагогічних працівників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові розвідки щодо проблематики удосконалення педагогічної майстерності, самоосвіти та підвищення кваліфікації педагогічних були предметом дослідження різних вчених, а саме: Л. В. Армейської [6], Г. В. Єльнікової [14], І. А. Зязюна, М. О. Кириченка [8], К. Г. Корсікової [9], М. Кривої [10], Л. С. Мандзій [12], В. В. Олійника [8], О. М. Отич [8], С. Пилипець [10], З. В. Рябової [14], С. В. Толочко [15] та ін. В умовах цифрової трансформації суспільства постійно відбувається розвиток і вдосконалення різних цифрових технологій, з'являються нові сервіси та інструменти відкритої науки і освіти, тому їх аналіз щодо застосування для самоосвіти педагогічних працівників є актуальним і потребує спеціального дослідження.

Постановка завдання. Проаналізувати наявні сервіси та інструменти відкритої науки, що можливо використати для самоосвіти та саморозвитку педагогічних працівників.

Виклад основного матеріалу дослідження. Наразі світова наукова спільнота має чітке та послідовне бачення глобальної відкритої науки як рушійної сили для створення прозорості науки, керованих даних та пришвидшення інновацій. Для реалізації парадигми відкритої освіти у Європі було створено проект "Європейська хмара відкритої науки" (EOSC). EOSC являє собою віртуальне середовище з відкритими сервісами для зберігання, управління, аналізу та повторного використання дослідницьких даних, об'єднує в собі існуючі наукові інфраструктури держав-членів Європейського Союзу [1, 3].

Оскільки цифровізація освітньої сфери у 2020-2021 роках була пришвидшена у зв'язку із світовою пандемією викликану COVID-19, виникло багато проблемних питань, зокрема щодо підвищення цифрової компетентності педагогічних працівників. І багато вчителів вимушені були зайнятися самоосвітою і саморозвитком в умовах карантинних обмежень, адже заклади післядипломної освіти теж були переведені на дистанційну роботу. Наразі серед педагогічних працівників актуальними залишаються питання щодо опанування різними хмарними сервісами для організації навчального процесу, підготовки опитувань та тестувань, спільної роботи та ін.

К. Г. Корсікова [9] звертає увагу на те, що зміст і напрями самоосвіти

залежать від багатьох факторів, зокрема: предмету, педагогічного стажу, віку, місця проживання, власних інтересів та ін. Самоосвіта сучасного вчителя є необхідною умовою процесу удосконалення педагогічної майстерності.

С. В. Толочко розглядає структуру ІКТ-компетентності вчителя у відповідності до рекомендацій ЮНЕСКО, яка складається із таких модулів: розуміння ролі ІКТ в освіті, педагогічні практики, навчальна програма й оцінювання, технічні і програмні засоби ІКТ, професійний розвиток, організація й управління навчальним процесом [15].

Наразі молоді вчителі з самого початку змушені займатися самоосвітою, щоб бути спроможними зацікавити учнів власними навчальними предметами. Вченими визначено, що самоосвітня діяльність вчителя включає в себе: науково-дослідницьку роботу щодо опанування індивідуальною науково-методичною проблемною темою; аналіз наукової та методичної літератури; вивчення практичного досвіду своїх колег та ін.

Сутність самоосвіти полягає у тому, що вчитель здобуває знання з різноманітних джерел та використовує їх у професійній діяльності. Принцип безперервності самоосвіти виявляється у трьох напрямках: теоретичній підготовці за фахом, практичному удосконаленні методів навчання й виховання учнів, вивченні результатів свого психологічного впливу на учнів. Тому можна визначити такі вимоги до організації самоосвіти педагогів: здобуття нових наукових і методичних знань та практичних навичок; неперервність; забезпечення застосування педагогом набутих професійних знань у практичній діяльності [10].

Самоосвітня діяльність наразі, є доступною, відкритою, може здійснюватися за допомогою різноманітних засобів, інструментів. Розповсюдженням варіантом набуття та вдосконалення власних знань є онлайн-платформи, участь у вебінарах, онлайн-конференціях та ін. [9].

З. В. Рябова, Г. В. Єльнікова [14] зазначають, що "... провідним попитом у системі підвищення кваліфікації фахівців є розвиток гнучких навичок фахівця "Soft skills", які за своєю сутністю є сукупністю неспеціальних навичок і забезпечують високу продуктивність та результативність професійної діяльності". Також, провідною навичкою стає опитування здобувачів освіти із застосуванням різних Інтернет-конструкторів для складання тестів перевірки навчального контенту та зворотного зв'язку. Запропоновано використання безкоштовної платформи LearningApps.org, яка підтримує процес навчання та викладання й має конструктор тестів. Розглядаються етапи моніторингу якості надання освітніх послуг та використання хмарних технологій для розрахунку й визначення ефективності освітньої діяльності [14].

Отже, на підставі аналізу наукової літератури [6, 7, 9, 10, 11, 12, 13, 14] та власного практичного досвіду роботи здійснено узагальнення напрямів самоосвіти вчителя в умовах цифровізації суспільства, що відображено на рис. 1.

Рис.1. Напрями самоосвіти вчителя в умовах цифровізації суспільства

Розглянемо детальніше різноманітні цифрові ресурси, що можливо застосовувати педагогічними працівниками для самоосвіти.

Платформа з різноманітними масовими відкритими онлайн-курсами "Prometheus". На даній платформі розміщено відео лекції викладачів провідних університетів України, курси університетів світу, форуми для обговорення, тести з метою перевірки засвоєних знань та сертифікати за всі виконані завдання. "Prometheus" орієнтований на освітян та є зручним у використанні. Навчальні курси розроблені на актуальні теми і для їх вивчення потрібно не більше трьох тижнів. Всі курси знаходяться у безкоштовному онлайн доступі цілодобово, а це дає можливість навчатися у будь-який час з будь-якого пристрою (комп'ютеру, планшету, смартфона) [9].

Освітній проект EdEra з онлайн-курсами, інтерактивними підручниками та освітніми спецпроектами. Матеріали, що розміщені на платформі є безкоштовними доступними, постійно оновлюються відповідно до останніх досліджень. Студія EdEra дає можливість почути поради та рекомендації українських і закордонних педагогів, лекторів, діячів освіти [9, 10].

Відкритий Університет Майдану (БУМ) містить низку курсів для розвитку педагогічної майстерності вчителів. На платформі Cambridge English Webinars розміщено вебіари з англійської мови, які можуть навчити використовувати нестандартні методи навчання під час уроків. Сайт British Council пропонує багато можливостей для вивчення англійської мови, а також покращення навичок її викладання. Ресурси Khan Academy пропонують лекції, перекладені на 65 мов, у форматі YouTube відео, практичні заняття та методичні матеріали для педагогів. Освітній проект Coursera схожий на Khan Academy, проте особливістю оцінювання знань є те, що домашні завдання оцінюють інші студенти і для отримання сертифікату потрібно сплатити 30-40 доларів. На онлайн-платформі масових відкритих інтерактивних курсів EdX навчання є безкоштовним з отриманням сертифікату [10].

Цікавим є світний проект “На урок” на якому розміщено методичні матеріали для уроків та позакласної роботи, вебінари, статті, конференції, конкурси, олімпіади для освітян. Проект для вчителів різних предметів, адже тут представлено у вільному доступі понад 200 000 розробок уроків і онлайн-тестів, 230 вебінарів для вчителів від інших вчителів та 27 інтернет-конференцій та інтенсивів з різних навчальних дисциплін. Також педагоги мають можливість підвищувати кваліфікацію із отриманням сертифікату, який є платним. Педагогічні працівники наразі мають безмежні можливості для вдосконалення педагогічної майстерності. Мережа інтернет відкриває широкі можливості для самоосвіти сучасного вчителя і використання освітніх онлайн-ресурсів [9].

Під час карантинних обмежень значно зріс інтерес вчителів до додатків для відеоконференцій, сервісів та месенджерів (лише в Україні попит на додатки для відеоконференцій зріс в 5 разів). При цьому найпопулярнішими, згідно з даними GlobalLogic, є: Zoom, Microsoft Teams та Google Hangouts [13].

У документі “Відкриті інновації, Відкрита наука, Відкритість до світу – візія для Європи” [4] описано кілька інструментів відкритої науки, які можуть використовувати педагогічні працівники для самоосвіти: Academia.edu, Research Gate, Mendeley, Figshare, F1000Research. Також, інструменти (сервіси) відкритої науки розглянуто у дослідженні [13] зазначено, що дослідники забезпечують відкритий доступ до своїх матеріалів, розміщуючи їх у відкритому доступі. Сервіси для зберігання подібних матеріалів є безкоштовними та відкритими як для публікацій авторів так і для читачів. Для різних галузей науки є різні сервіси відкритого доступу: bioRxiv (біологічні науки); arXiv (фізико-математичні науки), EconStor (економічні науки), CERN document server (фізика). До прикладу, архів відкритого доступу arXiv є сервісом для оприлюднення наукових матеріалів з фізики, математики, біології, економіки, комп’ютерних наук. У arXiv є автоматизований пошук: за автором, назвою, ключовими словами.

Для демонстрації процесів живої та неживої природи вчителі можуть скористатися можливостями комп’ютерного моделювання та сервісами хмари відкритої науки, зокрема Європейська хмара відкритої науки (EOSC) [11].

У дослідженні [13] виокремлено найбільш доцільні шляхи застосування EOSC в освітньому процесі: 1) гнучкість добору окремих її інструментів є зручною властивістю для організації навчального процесу; 2) можливість використання EOSC в рамках окремих предметів чи навчальних дисциплін з їх подальшою інтеграцією та встановленням міжпредметних (міждисциплінарних) зв’язків; 3) одночасне використання закладами освіти та науковими установами спільного набору сервісів задля подальшої колаборації.

У хмаро орієнтованому середовищі AiiDA вчителі можуть запускати та керувати робочими процесами за допомогою спеціальних веб-програм та веб-переглядача. Вчителю є низка додаткових сервісів таких, як записи лекцій та інтерв’ю присвячених окремим аспектам та результатам новаторських

досліджень у галузі молекулярного моделювання та моделювання матеріалів; збірка коротких навчальних курсів з обраних тем, проведених запрошеними лекторами. Або веб-додаток 3DBIONOTES-WS, що призначений для додавання біохімічної та біомедичної інформації до структурних моделей вченими з усього світу. Поточні джерела інформації включають посттрансляційні модифікації, геномні варіації, пов'язані із захворюваннями, короткі лінійні мотиви, ділянки імунних епітопів, неупорядковані сімейства доменів тощо. Наприклад, вчитель може продемонструвати учням дослідження вчених Sars-COV-2 в онлайн-режимі засобами комп'ютерного моделювання та показати перебіг дослідження й актуальні результати [11].

Завдяки використанню хмарних технологій в освітньому процесі виникає можливість побудови більш зручних, гнучких, масштабованих систем організації доступу до електронних ресурсів і сервісів, створюються умови для колективної роботи з програмними додатками зі зняттям географічних і часових обмежень, більш широкою реалізацією принципів відкритої освіти і науки. До прикладу, потужним інструментом для освітніх цілей є хмарний сервіс Office 365.

Цікавим рішенням є використання месенджера Discord, що є безкоштовним. Використання Discord в навчальному процесі в Україні не нове: на кафедрі комп'ютерних наук Національного університету біоресурсів і природокористування України використовують даний сервіс для проведення онлайн лекцій. На офіційному сайті “Нової української школи” опубліковано матеріали для організації навчального процесу з використанням месенджера Discord, де представлено його основні можливості та рекомендації з впровадження [13].

CoCalc є хмарним сервісом для виконання математичних обчислень групою користувачів та широкими можливостями організації спільної роботи. Використання в середовищі CoCalc інструментарію Discord розширить спілкування користувачів в межах виконання одного спільного проекту та надає доступ до голосових каналів, можливості демонструвати екран іншим користувачам в реальному часі [13].

Проаналізувавши зазначене вище було виконано узагальнення та здійснено систематизацію інструментів відкритої науки для самоосвіти педагогічних працівників, які згруповано у таблиці 1.

Таблиця 1.

Інструменти відкритої науки для самоосвіти педагогічних працівників

Назва	Призначення
Європейська хмара відкритої науки (European Open Science Cloud, EOSC)	віртуальне середовище (міждисциплінарне та міжгалузеве) з відкритими та загальнодоступними сервісами зберігання, управління, аналізу та повторного використання даних досліджень, що об'єднує існуючі наукові інфраструктури держав-членів ЄС. Платформа містить в своїй структурі як інструменти для спільної роботи, так і спеціальні сервіси для використання в межах окремих галузей науки
arXiv	сервіс для оприлюднення наукових матеріалів з фізики,

	математики, біології, економіки, комп'ютерних наук, статистики та електротехніки, проте, переважають ресурси з фізико-математичних наук
bioRxiv	сервіс відкритого доступу для оприлюднення наукових матеріалів з біологічних наук
Research Gate	соціальна мережа і наукометрична база, що генерує фактор впливу дослідження для завантажених документів дослідників на основі критеріїв: цитати та кількість завантажень іншими користувачами
Mendeley	довідкова платформа, дозволяє відкрити анотації та генерувати бібліографію
Figshare	цифрове сховище, де дослідники можуть зробити свої результати досліджень доступними для спільного використання (масиви даних, зображення та відео)
F1000Research	це відкрита наукова видавнича платформа для вчених, яка пропонує негайне публікацію матеріалів без упередженості редакції. Відкрита рецензія статей проводиться після публікації з акцентом на наукову обґрунтованість, а не новизну або вплив. Всі опубліковані статті мають супроводжуватися даними, на яких ґрунтувалися результати, що має вирішальне значення для повторного аналізу, спроб реплікації та повторного використання даних
Academia.edu	платформа для вчених з метою обміну науковими публікаціями та моніторингу впливу своїх досліджень і відстеження досліджень колег
Google Meet	платформа для відеоконференцзв'язку з метою організацій освітнього процесу й поширення інформації про навчальний контент у режимі реального часу
AiiDA	хмароорієнтоване середовище в якому можна запускати та керувати робочими процесами за допомогою спеціальних веб-програм та веб-переглядача. Учителю також надається низка додаткових сервісів таких, як записи лекцій та інтерв'ю присвячених окремим аспектам та результатам новаторських досліджень у галузі молекулярного моделювання та моделювання матеріалів; збірка коротких навчальних курсів з обраних тем, проведених запрошеними лекторами
Office 365	хмарний сервіс. Учні й педагоги освітніх установ можуть безкоштовно зареєструватися в Office 365 Education, що включає Word, PowerPoint, Excel, OneNote, Microsoft Teams та додаткові інструменти для навчання
LearningApps	безкоштовна платформа, яка підтримує процес навчання та викладання й має конструктор тестів
Discord	безкоштовний месенджер для проведення онлайн лекцій, є можливість використання хмари задля збереження матеріалів великого розміру та подальшого використання групою користувачів
CoCalc	хмарний сервіс для виконання математичних обчислень групою користувачів та широкими можливостями організації спільної роботи

Значна кількість інструментів відкритої науки можуть покращити взаємозв'язки між дослідниками і вчителями та полегшити впровадження практичних розробок в освітню галузь. Подібна співпраця має сприяти

створенню нових програмних продуктів шляхом обміну ідеями, щоб збалансувати потреби різних секторів та установ (наукових та навчальних). Поступове вдосконалення існуючих методик та методичних систем спрямоване на покращення якості навчального процесу та професійного розвитку вчителів.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок. Отже, для сучасного педагогічного працівника самоосвіта та самовдосконалення є невід'ємною потребою, адже в умовах цифрової трансформації суспільства саме вчителі та інші освітяни відіграють вагомий роль для її ефективного здійснення. Оскільки педагогічні працівники відповідають за формування і підготовку нової особистості – людини нової технологічної ери. А тому, вчителі самі мають досконало оволодіти цифровими технологіями і вміло застосовувати їх для організації освітнього процесу і перевірки знань, умінь та навичок їх учнів. Ефективним інструментом для забезпечення потреби у реалізації самоосвіти педагогічних працівників є цифрові технології, зокрема інструменти відкритої науки і освіти. Застосування окреслених інструментів сприятиме: економії часу та фінансів; швидкому пошуку різноманітних матеріалів; збереженню матеріалів у цифровому форматі для подальшої роботи з ними та використанню; доступу у будь-який часовий проміжок; спільній роботі (колаборації з колегами); обміну досвідом тощо.

В результаті виконаного аналізу наявних сервісів та інструментів відкритої науки, що можливо використати для самоосвіти та саморозвитку педагогічних працівників, зроблено такі висновки: 1) інструменти відкритої науки є важливим елементом для застосування в освітньому процесі; 2) самоосвітня діяльність педагогічного працівника із застосуванням інструментів відкритої науки забезпечує: відкритий доступ до актуальних результатів наукових досліджень; допомагає в реалізації учнівських дослідницьких проектів; сприяє комунікації, налагодженню міжнародної співпраці та обміну досвідом; підвищенню кваліфікації та розвитку цифрової компетентності та ін.

Подальші дослідження варто спрямувати на розробку методик та навчально-методичних матеріалів щодо застосування сервісів відкритої науки для забезпечення окремих навчальних предметів.

В публікації представлено результати Другого етапу (Дослідницький) виконання проєкту Національного фонду досліджень України “Хмаро орієнтовані системи відкритої науки у навчанні і професійному розвитку вчителів” (2020.02/0310) конкурсу “Підтримка досліджень провідних та молодих вчених” за 2020 р.

Список використаних джерел:

1. *EOSC Portal – A gateway to information and resources in EOSC*. Available from: <<https://eosc-portal.eu/>>. [15 September 2021].

2. *European Commission / Shaping Europe's digital future. Open Science.* Available from: <<https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/news/open-innovation-open-science-open-world-vision-europe>>. [15 September 2021].
3. Mayer, K 2019, 'Open Science Policy Briefing', *ERA Portal Austria*. Available from: <https://www.researchgate.net/profile/Katja-Mayer-4/publication/286922886_Open_Science_-_Policy_Briefing/links/56785bobo8aebcddaoebd39f/Open-Science-Policy-Briefing.pdf>. [15 September 2021].
4. *Open Innovation, Open Science, Open to the World-a vision for Europe.* Available from: <<https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/news/open-innovation-open-science-open-world-vision-europe>>. [15 September 2021].
5. *Shaping Europe's digital future. Open Science.* Available from: <<https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/news/open-innovation-open-science-open-world-vision-europe>>. [15 September 2021].
6. Армейська, ЛВ 2019, 'Професійна компетентність та неперервна самоосвіта: шляхи самореалізації й самовдосконалення педагогічних працівників', *Проблеми сучасної освіти*, № 10, с. 5-14.
7. Кашина, ГС 2020, *Теоретико-методичні засади інформаційно-технологічного забезпечення природничо-гуманітарної підготовки педагогів у системі післядипломної освіти*. Автореферат доктора наук, Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, Київ.
8. Кириченко МО, Отич ОМ & Олійник ВВ 2018, 'Проблеми і перспективи розвитку післядипломної освіти в інформаційному суспільстві', *Інформаційні технології і засоби навчання*, № 3 (65), с. 25-36. Доступно: <<https://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/view/2380/1358>>. [15 Вересень 2021].
9. Корсікова, КГ 2020, 'Самоосвіта сучасного вчителя як безперервний процес удосконалення педагогічної майстерності', в *Технології, інструменти та стратегії реалізації наукових досліджень*. 20 березня 2020 р., с. 97-99.
10. Крива, М & Пилипець С 2018, 'Реалізація професійної самоосвіти вчителя початкових класів у сучасному освітньому інформаційно-комунікаційному просторі', *Молодь і ринок*, № 10 (165), с. 62-67.
11. Литвинова, СГ 2021, 'Засоби і сервіси хмаро орієнтованих систем відкритої науки для професійного розвитку вчителів ліцеїв', *Науковий вісник ужгородського університету. серія: "Педагогіка. Соціальна робота"*, вип. 1 (48), с. 225-230.
12. Мандзій, ЛС 2020, 'Професійний розвиток педагога: нові можливості у 2020'. Доступно: <<https://nus.org.ua/wp-content/uploads/2020/03/Prezentatsiya-MON-Pidvyshhennya-kvalifikatsiyi-pedagogiv-ZZSO.pdf>>. [15 Вересень 2021].
13. Мар'єнко, МВ & Шишкіна, МП 2020, 'Платформа відкритої науки та застосування її компонентів в освітньому процесі', *Journal of Information Technologies in Education (ITE)*, № 4(45), с. 32-44.
14. Рябова, ЗВ & Єльнікова, ГВ 2020, 'Професійне зростання педагогів в умовах цифрової освіти', *Інформаційні технології і засоби навчання*, том 80, № 6., с. 369-385.
15. Толочко, СВ 2019, 'Вимоги цифрового суспільства до компетентності викладачів у системі післядипломної педагогічної освіти', *Інноваційна педагогіка*, випуск 12, т. 2, с. 178-181.

References:

1. *EOSC Portal – A gateway to information and resources in EOSC.* Available from: <<https://eosc-portal.eu/>>. [15 September 2021].
2. *European Commission / Shaping Europe's digital future. Open Science.* Available from: <<https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/news/open-innovation-open-science-open-world-vision-europe>>. [15 September 2021].
3. Mayer, K 2019, 'Open Science Policy Briefing', *ERA Portal Austria*. Available from: <https://www.researchgate.net/profile/Katja-Mayer-4/publication/286922886_Open_Science_-_

- _Policy_Briefing/links/56785bobo8aebcddaoebd39f/Open-Science-Policy-Briefing.pdf>. [15 September 2021].
4. *Open Innovation, Open Science, Open to the World-a vision for Europe*. Available from: <<https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/news/open-innovation-open-science-open-world-vision-europe>>. [15 September 2021].
 5. *Shaping Europe's digital future. Open Science*. Available from: <<https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/news/open-innovation-open-science-open-world-vision-europe>>. [15 September 2021].
 6. Armeys'ka, LV 2019, 'Profesiyna kompetentnist' ta neperervna samoosvita: shlyakhy samorealizatsiyi y samovdoskonalennya pedahohichnykh pratsivnykiv (Professional competence and continuous self-education: ways of self-realization and self-improvement of teachers)', *Problemy suchasnoyi osvity*, № 10, s. 5-14.
 7. Kashyna, HS 2020, *Teoretyko-metodychni zasady informatsiyno-tekhnologichnoho zabezpechennya pryrodnycho-humanitarnoyi pidhotovky pedahohiv u systemi pislyadyplomnoyi osvity (Theoretical and methodological principles of information and technological support of natural and humanitarian training of teachers in the system of postgraduate education)*. Avtoreferat doktora nauk, Natsional'nyy pedahohichnyy universytet imeni M. P. Drahomanova, Kyiv.
 8. Kyrychenko MO, Otych OM & Oliynyk VV 2018, 'Problemy i perspektyvy rozvytku pislyadyplomnoyi osvity v informatsynomu suspil'stvi (Problems and prospects for the development of postgraduate education in the information society)', *Informatsiyni tekhnolohiyi i zasoby navchannya*, № 3 (65), s. 25-36. Dostupno: <<https://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/view/2380/1358>>. [15 Veresen' 2021].
 9. Korsikova, K-H 2020, 'Samoosvita suchasnoho vchytelya yak bezperervnyy protses udoskonalennya pedahohichnoyi maysternosti (Self-education of a modern teacher as a continuous process of improving pedagogical skills)', v *Tekhnolohiyi, instrumenty ta stratehiyi realizatsiyi naukovykh doslidzhen'*. 20 bereznya 2020 r., s. 97-99.
 10. Kryva, M & Pylypets' S 2018, 'Realizatsiya profesiynoyi samoosvity vchytelya pochatkovykh klasiv u suchasnomu osvitn'omu informatsiyno-komunikatsynomu prostori (Implementation of professional self-education of primary school teachers in the modern educational information and communication space)', *Molod' i rynek*, № 10 (165), c. 62-67.
 11. Lytvynova, S-H 2021, 'Zasoby i servisy khmaro oriyentovanykh system vidkrytoyi nauky dlya profesiynoho rozvytku vchyteliv litseyiv (Tools and services of cloud-based open science systems for professional development of lyceum teachers)', *Naukovyy visnyk uzhhorods'koho universytetu. seriya: "Pedahohika. Sotsial'na robota"*, vyp. 1 (48), s. 225-230.
 12. Mandziy, LS 2020, 'Profesiynny rozvytok pedahoha: novi mozhlyvosti u 2020 (Professional development of a teacher: new opportunities in 2020)'. Dostupno: <<https://nus.org.ua/wp-content/uploads/2020/03/Prezentatsiya-MON-Pidvyshhennya-kvalifikatsiyi-pedagogiv-ZZSO.pdf>>. [15 Veresen' 2021].
 13. Marienko, MV & Shyshkina, MP 2020, 'Platforma vidkrytoyi nauky ta zastosuvannya yiyi komponentiv v osvitn'omu protsesi (Platform of open science and application of its components in the educational process)', *Journal of Information Technologies in Education (ITE)*, № 4(45), s. 32-44.
 14. Ryabova, ZV & Yel'nykova, HV 2020, 'Profesiyne zrostannya pedahohiv v umovakh tsyfrovoyi osvity (Professional growth of teachers in digital education)', *Informatsiyni tekhnolohiyi i zasoby navchannya*, tom 80, № 6., s. 369-385.
 15. Tolochko, SV 2019, 'Vymohy tsyfrovoho suspil'stva do kompetentnosti vykladachiv u systemi pislyadyplomnoyi pedahohichnoyi osvity (Requirements of the digital society to the competence of teachers in the system of postgraduate pedagogical education)', *Innovatsiyna pedahohika*, випуск 12, т. 2, с. 178-181.

DOI 10.33930/ed.2019.5007.37(10)-4
УДК 378.016:[373.5.011.3-051:004]

ФАХОВА ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ІНФОРМАТИКИ ЯК ОБ'ЄКТ ДОСЛІДЖЕНЬ ВІТЧИЗНЯНИХ УЧЕНИХ

PROFESSIONAL TRAINING OF THE FUTURE TEACHER OF
INFORMATICS AS AN OBJECT OF SCIENTIST'S RESEARCH

Н. С. Павлова

Актуальність теми дослідження. Модернізація освітньої галузі сприяє оновленню процесів надання закладами вищої освіти навчальних послуг. Зміни, які відбуваються в закладах загальної середньої освіти, окреслюють вимоги до компетентностей вчителя. Одним із напрямів удосконалення вітчизняної системи фахової підготовки вчителів є вивчення дисертаційних досліджень та виважене поєднання наукових досягнень із потребами освіти.

Постановка проблеми. Аналіз наукової новизни, теоретичних і практичних здобутків дисертаційних досліджень з питань фахової підготовки вчителя інформатики, дозволить виявити чинники, які впливають на розвиток методичної системи навчання, на професійне становлення здобувача освіти за освітньою програмою “Середня освіта (інформатика)”.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти удосконалення змісту навчання студентів, які здобувають кваліфікацію “вчитель інформатики” відобразили у дисертаційних дослідженнях І. Войтович, Ю. Горошко, О. Давискіба, В. Єфименко, О. Жмуд, А. Костюченко, А. Кравченя, Л. Кухар, І. Морквян, О. Олексюк, Л. Павлюченко, С. Постова, С. Прийма, О. Усата, Н. Франчук, В. Черних та ін. Підготовку вчителя інформатики до застосування Інтернету, впровадження дистанційного навчання досліджували Ю. Біляй, Л. Брескіна, О. Дущенко, О. Ігнатенко, К. Колос, О. Коротун, Г. Стеценко, Г. Ткачук, В. Франчук та ін. Формування у майбутнього вчителя інформатики компетентностей

Urgency of the research. Modernization of the education sector contributes to the renewal of the processes of providing educational services by higher education institutions. The changes that are taking place in general secondary education outline the requirements for the competencies of the teacher. One of the areas of improvement system of professional training of teachers is the study of the research and a balanced combination of scientific achievements with the needs of education.

Target setting. The analysis of scientific novelty, theoretical and practical achievements professional training of computer science teachers, will identify factors influencing the development of teaching methods, for the professional development of the applicant for the educational program “Secondary Education (Computer Science)”.

Actual scientific researches and issues analysis. Some aspects of improving the content of education of students who obtain the qualification “teacher of computer science” reflected in the dissertation research of I. Voitovych, Y. Goroshko, O. Daviskiba, V. Efimenko, O. Zhmud, A. Kostyuchenko, A. Kravchenya, L. Kukhar N. Morse, I. Morkvyan, O. Oleksyuk, L. Pavlyuchenko, S. Postova, S. Priyma, O. Usata, N. Franchuk, V. Chernykh and others. The preparation of computer science teachers before the use of Internet technologies and the introduction of distance learning was studied by Y. Bilyay, L. Breskina, O. Dushchenko, O. Ignatenko, K. Kolos, O. Korotun, G. Stetsenko, G. Tkachuk, V. Franchuk and others. Formation of competences in the future teacher of

розробляли О. Кривонос, О. Мойко, Г. Монастирна, К. Осадча, Я. Сікора, В. Шакоцько. С. Овчаров, Т. Тихонова, М. Умрик і Г. Шугайло, відстежувала професійне становлення педагога, його саморозвиток, індивідуально-диференційоване навчання.

Постановка завдання.

Проаналізувати дисертаційні праці на здобуття наукового ступеня кандидата або доктора педагогічних наук, що проводилися в Україні у період з 2000 р. по 2021 р. і в яких висвітлено питання фахової підготовки вчителя інформатики. Дослідити внесок наукових досліджень у побудову методичної системи навчання студентів, які здобувають кваліфікацію “вчитель інформатики”.

Виклад основного матеріалу дослідження. Виклики сьогодення розглядають учителів інформатики як цінних носіїв системи компетентностей, інформаційної і технологічної культури. У статті проаналізовано дисертаційні дослідження фахової підготовки майбутнього вчителя інформатики; окреслено напрями підвищення якості цього процесу і шляхи їх втілення в освітній процес. У методичній системі навчання виділено знаннєву, технологічну й особистісну складові, взято до уваги фундаментальні знання з інформатики і методики її вивчення.

Висновки. Аналіз досліджень дозволив виокремити різні питання навчання студентів, які здобувають кваліфікацію “вчитель інформатики”, зокрема, щодо: методичної діяльності вчителя, формування системи компетентностей, розвитку технологічної культури, професійного становлення та саморозвитку. Вітчизняні вчені в системі фахової підготовки вчителя інформатики виділяють знаннєву, технологічну, особистісну складові. Знаннєва складова інтегрує зміст фундаментальних дисциплін із методикою навчання інформатики та інформатикою як шкільною дисципліною. Вивчення інформатики повинно поєднуватися з психолого-

informatics were developed by O. Krivonos, O. Moiko, G. Monastirna, K. Osadcha, Y. Sikora, V. Shakotko. S. Ovcharov, T. Tikhonov, M. Umryk and G. Shugailo, tracked the professional development of the teacher, his self-development, individual-differentiated learning.

The research objective. Analyze dissertations for the degree of candidate or doctor of sciences, conducted in Ukraine in the period since 2000 to 2021 and which cover the issues of professional training of computer science teachers. Investigate the contribution of scientific research to the construction of a methodological system of teaching students who obtain the qualification of “teacher of computer science”.

The statement of basic materials.

Today's challenges consider computer science teachers as valuable carriers of competencies, information and technological culture. The article analyzes dissertation research of professional training of future teachers of computer science; the directions of improving the quality of this process and the ways of their implementation in the educational process are outlined. The methodological system of education highlights the knowledge, technological and personal components, takes into account of fundamental knowledge of computer science and methods of its study.

Conclusions. The analysis research allowed to single out various issues of teaching students who qualify “teacher of computer science”, in particular, on: methodical activity of a teacher, formation of competencies, development of technological culture, professional development and self-development. Domestic scientists in the system of professional training of computer science teachers distinguish cognitive, technological, personal components. The cognitive component integrates the content of fundamental disciplines with the methods of teaching computer science and computer science as a school discipline. The study of computer science should be combined with psychological and pedagogical awareness and technical

педагогічною обізнаністю і технічними вміннями, із потребами професійної діяльності і забезпечувати підготовку компетентного вчителя.

Ключові слова: дисертаційне дослідження, вчитель інформатики, методична система, фахові підготовка.

skills, with the needs of professional activities and provide training for a competent teacher.

Keywords: dissertation research, computer science teacher, methodical system, professional training.

Актуальність теми. Вища педагогічна освіта знаходиться на етапі реформування освітніх послуг, проектування нормативних документів і їх практичного втілення у діяльнісну площину ЗВО. З іншої сторони, зміни, які відбуваються в ЗЗСО, оновлюють систему компетентностей вчителя і мотивують ЗВО до покращення якості навчання. Одним із напрямів переосмислення вітчизняної системи фахової підготовки педагога, у тому числі і вчителя інформатики, є вивчення дисертаційних досліджень учених та виважене поєднання наукових досягнень із потребами сьогодення.

Постановка проблеми. З огляду на динамічні зміни у суспільстві, аналіз наукової новизни, теоретичних і практичних здобутків дисертаційних дослідженнях з питань фахової підготовки вчителя інформатики, дозволить виявити чинники, які впливають на розвиток методичної системи навчання як моделі підготовки фахівця і на професійне становлення здобувача освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання фахової підготовки майбутнього вчителя інформатики були предметом наукових досліджень М. Жалдака і Н. Морзе. Окремі питання удосконалення змісту навчання студентів, які здобувають кваліфікацію “вчитель інформатики” відобразили у дисертаційних працях І. Войтович, Ю. Горошко, О. Давискіба, В. Єфименко, О. Жмуд, А. Костюченко, А. Кравченя, Л. Кухар, І. Морквян, О. Олексюк, Л. Павлюченко, С. Постова, С. Прийма, О. Усата, Н. Франчук, В. Черних та ін. Підготовку вчителя інформатики до застосування Інтернет-технологій та впровадження дистанційного навчання досліджували Ю. Біляй, Л. Брескіна, О. Дущенко, О. Ігнатенко, К. Колос, О. Коротун, Г. Стеценко, Г. Ткачук, В. Франчук та ін. Теоретичні і практичні основи формування у майбутнього вчителя інформатики системи компетентностей розробляли О. Кривонос, О. Мойко, Г. Монастирна, К. Осадча, Я. Сікора, В. Шакотько та ін. С. Овчаров, Т. Тихонова, М. Умрик і Г. Шугайло відстежували професійне становлення педагога, його саморозвиток, індивідуально-диференційоване навчання. Т. Вакалюк, М. Золочевська, Л. Кутепова, Н. Пономарьова, С. Постова, О. Струтинська, Г. Шліхта конкретизували психолого-педагогічні основи підготовки вчителів інформатики до роботи з учнівським колективом у ЗЗСО.

Метою статті є проаналізувати дисертаційні праці на здобуття наукового ступеня кандидата або доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.02 – середня освіта (інформатика), 13.00.04 – професійна освіта, 13.00.10 – інформаційно-комунікаційні технології в освіті, проведені в Україні у період з 2000 р. по 2021 р. і в яких висвітлено фахову підготовку вчителя

інформатики.

Виклад основного матеріалу. Основною побудови сучасної системи методичної підготовки майбутнього вчителя інформатики є дисертаційна праця [11]. Розроблений Н. Морзе курс “Методика навчання інформатики” дозволила створити навчально–методичні комплекси вивчення інформатики в ЗЗСО і методики її навчання в ЗВО, які зорієнтовані на інформатику як фундаментальну науку, педагогічну діяльність вчителя. Методична обізнаність вчителя інформатики займає вагоме місце у розвитку його методичної культури, під якою вчена розуміє підготовленість до педагогічної діяльності, сформованість методичних знань і умінь, що спираються на знання з математики, інформатики та методики її навчання, педагогіки, психології.

Вагоме значення у розробці системи методичної підготовки майбутнього вчителя інформатики займає дослідження кредитно–модульного навчання, проведене О. Спіріним [17]. Проектуючи методичну систему і моделюючи ступеневе навчання, вчений спирається на поняття “координація навчальної діяльності”, яке з одного боку, розуміє як особливий вид співпраці науково–педагогічних працівників і студентів, а з іншого – як узгодження дій між ними під час реалізації траєкторії професійного становлення здобувача освіти.

Водночас, залучення студентів до активного навчання мотивує компетентнісна парадигма освіти, зумовлюючи перехід від процесуальної до результативної обізнаності, оволодіння інтегрованими знаннями і навичками. Саме тому Л. Кухар [8], О. Мойко [9], Г. Монастирна [10], К. Осадча [14], Я. Сікора [16], досліджують формування і розвиток як загальних, так і фахових компетентностей майбутнього вчителя інформатики. Вчені представили професійну компетентність вчителя як цілісну, динамічну, інтегративну структуру, у якій відображено професійні та особистісні якості, що формуються в процесі здобуття кваліфікації “вчитель інформатики”. У структурі даної компетентності науковці досліджують предметну, педагогічну, методичну, інформаційно–комунікаційну і науково–дослідницьку компоненти.

Так, О. Мойко вивчає професійну компетентність вчителя інформатики через інформаційну й методичну компетентності, володіння якими дозволяє ефективно використовувати предметні знання, підвищувати рівень спеціальної обізнаності, ухвалювати компетентні рішення в методичній роботі, цілеспрямовано і системно розвивати особистість учня під час вивчення інформатики [9]. Формуванню згаданих видів компетентностей сприяє застосування засобів моделювання, які дозволяють студентам імітувати реальні професійні ситуації, відтворювати послідовність практичних дій, розробляти алгоритми розв’язання методичних завдань. Узгоджене поєднання методів навчання із засобами моделювання націлене не тільки на оволодіння здобувачами освіти широкими за обсягом і глибокими за змістом знаннями й вміннями, а і на розвиток тих особистісних якостей, які дозволять їм самовиражатися й самовдосконалюватися в обраній професії. Моніторинг

сформованості професійної компетентності майбутнього вчителя інформатики засобами тестового контролю дослідила Л. Кухар [8]. Водночас, важко погодитися з пропозицією вченої визначати рівень сформованості професійної компетентності лише з допомогою фахово зорієнтованих педагогічних тестів, які містять стандартизовані завдання.

Поруч з професійною компетентністю студенти повинні бути націлені на оволодіння іншими видами компетентностей, що дозволить їм успішно здобути кваліфікацію, здійснювати подальший розвиток. Таку думку доводять у дисертаційних працях О. Жмуд [5], О. Кривонос [7], В. Шакотько [22]. Зокрема, В. Шакотько розробив систему формування інформологічної компетентності, у змісті якої поєднуються теоретичні знання з інформатики, філософії, психології, педагогіки і теорії пізнання [22]. Процес оволодіння даною компетентністю, спираючись на фундаментальний підхід і розуміння змісту таких базових понять інформатики, як “інформація”, “дані” та “інформаційні процеси”, сприяє поглибленню й розширенню теоретичної обізнаності, орієнтує на практичне застосування досягнень інформології в інформатиці та у науково–методичній діяльності вчителя. О. Кривонос вивчав проблему формування інформаційно–комунікаційної компетентності у процесі вивчення програмування [8]. Згадана компетентність націлює студентів на розв’язання типових задач під час роботи у середовищі програмування, використання програмного забезпечення. Вимоги до технічної підготовки вчителя мотивували О. Жмуд дослідити формування у студентів предметної компетентності під час вивчення курсу “Архітектура комп’ютера і конфігурації комп’ютерних систем” [2]. Сформована предметна компетентність є інтегральною якістю особистості, оволодіння якою дозволяє ефективно працювати з апаратною складовою комп’ютерної техніки.

Поряд із навичками доцільного застосування ІКТ вагомими для вчителя є уміння самостійно створювати інформаційні ресурси і тому одним із засобів удосконалення фахової підготовки за В. Франчуком є “вивчення веб-орієнтованих систем, використання веб-орієнтованого освітньо-наукового і навчального середовища, яке реалізоване шляхом поєднання традиційних методичних систем навчання і хмаро–орієнтованих сервісів, систем управління вмістом сайтів загального призначення, систем управління навчальним матеріалом, видавничих систем, систем спеціального призначення, а також систем підтримки спільної роботи” [21]. Описане веб-орієнтоване середовище є сукупністю інформаційних ресурсів – засобів, інструментів, форм, методів і сервісів, виважене застосування яких спрямоване на досягнення освітніх цілей.

Систематичне і цілеспрямоване застосування програмних засобів у складі веб–орієнтованих навчальних систем поглиблює розуміння матеріалу, активізує пізнавальну діяльність студентів, підвищує рівень їхньої готовності до використання комп’ютерних технологій. О. Дущенко представила власне бачення готовності майбутнього вчителя інформатики до застосування Інтернет–технологій, трактуючи її як особистісне утворення у вигляді досвіду

роботи з цими інструментами під час розв'язування педагогічних задач [3]. Вчена дослідила пошукову, комунікаційну, навчальну роботу студентів з Інтернет-технологіями, перевагами якої є: використання відкритих, безкоштовних сервісів; електронних ресурсів; створення власного мережного контенту; спільне вирішення практичних завдань. О. Дущенко обґрунтувала створення єдиного інформаційного освітнього простору, існування якого є актуальним під час переходу від "освіти на все життя" до "освіти протягом всього життя".

За таких умов особливої ваги набувають дисертаційні дослідження, які виконали Ю. Біляй [1] та М. Умрик [20] щодо підготовки майбутнього вчителя інформатики до використання технологій дистанційного навчання. Посилена увага до вироблення умінь працювати з технологіями дистанційного навчання зумовлена тим, що у такий спосіб здобувач освіти навчається орієнтуватися в інформаційному просторі, розширює уявлення про впровадження засобів ІКТ у ЗЗСО. Вчені ототожнюють дистанційний курс із комплексом навчально-методичних матеріалів та звертають увагу на самостійну діяльність студентів, як творчих і активних суб'єктів навчання. Під самостійною роботою здобувача освіти М. Умрик розуміє одну з форм навчально-пізнавальної активності, що відбувається під опосередкованим управлінням викладача, цілями якої є засвоєння змісту дисципліни і формування навичок самоосвіти, самоорганізації, самоуправління [20].

Більш глибоке питання професійного саморозвитку майбутнього вчителя інформатики представлено у дослідженні Т. Тихонової [19]. Для активізації у студентів потреби у професійному саморозвитку необхідно створити умови, які б поступово переводили їх у позицію суб'єктів професійної діяльності, зокрема: орієнтувати на самоактуалізацію і самодетермінацію; націлювати на рефлексію і самоорганізацію; залучати до розробки програми професійного саморозвитку.

Організовуючи освітній процес, важливо брати до уваги індивідуальний розвиток особистості, її задатки й здібності, що зумовлює використання індивідуально-диференційованого підходу, зміст, форми і методи реалізації якого ґрунтовно вивчав С. Овчаров [13]. Індивідуально-диференційовану систему навчання вчений розглядає як адаптивну модель навчання, яка дозволяє оволодіти змістом навчальної програми з урахуванням власних можливостей та організовує здобувача освіти на навчання як на рівні його актуального розвитку, так і в зоні найближчого розвитку.

Як бачимо, сучасний вчитель інформатики повинен мати таку фахову підготовку, яка б розвивала його впевненість в інформаційному суспільстві, дозволяла приймати компетентні рішення, самостійно здобувати нові знання і творчо їх застосовувати з використанням інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ). Відповідно, студент повинен володіти загальною і професійно-орієнтованою обізнаністю, у формуванні якої вагоме значення відіграють знання з математики, інформатики, фізики. Із цього приводу звернемо увагу на дисертаційні дослідження В. Єфименка [16], О. Коротуна

[6], І. Морквян [12], С. Прийми [15], І. Войтовича [2].

В. Єфименко удосконалив традиційне вивчення математичних дисциплін, гармонійно поєднавши їх із ІКТ і розробивши методику навчання комп'ютерної математики [4]. Ідея використання комп'ютерної математики як сучасного засобу навчання студентів узгоджується з положеннями компетентнісного підходу. Теоретична підготовка з інформатики та суміжних дисциплін дозволяє студентам: доцільно використовувати пакети прикладних програм; брати участь в проектуванні інформаційних систем й інформаційному моделюванні з предметної галузі та об'єктивно оцінювати здобуті результати. І. Морквян акцентувала увагу на вивченні природничо-математичних дисциплін і на формуванні у цьому процесі інтелектуальних умінь [12]. Такі вміння є системою впорядкованих розумових і практичних дій індивіда, що зумовлені логікою діяльності, інтегруванням змісту природничо-математичних дисциплін і інформатики, розв'язуванням проблем аналітичного характеру. Окремі аспекти навчання конкретизував О. Коротун, досліджуючи вивчення баз даних із застосуванням хмаро орієнтованого середовища [6]. У цьому випадку хмаро орієнтоване середовище є навчальним, забезпечуючи рівні умови доступу до навчального матеріалу та співпраці між суб'єктами діяльності.

С. Прийма наголошує на підвищенні рівня технічної підготовки вчителя інформатики [15]. Технологічна культура вчителя є складною, відкритою, соціально-економічною системою, для якої характерні такі властивості, як загальність, абстрактність, цілеспрямованість. Основними складниками технологічної культури особистості, на думку вченого, є технологічні цінності, алгоритмічний стиль мислення, технологічні знання і навички. Більш глибоко представив технічну підготовку майбутнього вчителя інформатики І. Войтович, вибудовуючи теоретичні і методичні засади професійно орієнтованого вивчення технічних дисциплін [2]. Посилення уваги до технічних дисциплін зумовлено: формуванням цілісного уявлення про апаратні засоби і ІКТ та принципи їх функціонування; розвитком потреби в безперервному розширенні знань про комп'ютерну техніку, яка динамічно розвивається і удосконалюється.

У наш час особливого значення набуває впровадження робототехніки як ефективного засобу вивчення технічних наук, використання цифрових технологій. Основою розв'язання цієї проблеми у ЗЗСО є сформульовані О. Струтинською теоретико-методичні засади підготовки майбутнього вчителя інформатики до навчання освітньої робототехніки в ЗЗСО [22]. Учена розглядає освітню робототехніку як перспективний напрям STEAM-освіти, в умовах використання якої в навчальних програмах посилюється природничо-науковий компонент із застосуванням інноваційних технологій. Навчання за допомогою робототехніки та 3D технологій надає можливість здобувачам освіти вирішувати реальні життєві проблеми, які потребують знань STEAM-предметів, зокрема з математики, фізики, технологій, дизайну, інформатики та ІКТ.

Висновки: Проблеми фахової підготовки майбутнього вчителя інформатики знаходяться в центрі уваги науковців різних галузей знань, виокремлюючи питання щодо: методичної діяльності вчителя, кредитно-модульної системи навчання, реалізації компетентнісної парадигми освіти, розвитку інформаційної і технологічної культури, професійного становлення і саморозвитку. У методичній системі виділено знанняву, технологічну, особистісну складові. Інформатизація освіти, компетентнісна парадигма та низка інших чинників активізують пошук нових моделей навчання студентів, поєднуючи навчання з потребами майбутньої професійної діяльності. Складність і багатогранність фахової підготовки вчителя, динамічний розвиток інформатики як фундаментальної науки та шкільної дисципліни, окреслюють перспективи подальших наукових досліджень.

Список використаних джерел:

1. Біляй, ЮП 2018, *Методична система підготовки майбутніх учителів математики та інформатики до використання технологій дистанційного навчання*. Дисертація кандидата наук, Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова, Київ, 256 с.
2. Войтович, ІС 2013, *Теоретико-методичні засади професійно орієнтованого навчання технічних дисциплін майбутніх учителів інформатики*. Автореферат дисертації доктора наук, Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова, Київ, 48 с.
3. Дущенко, ОС 2019, *Формування готовності майбутнього вчителя інформатики до застосування Інтернет-технологій у професійній діяльності*. Дисертація кандидата наук. Ізмаїльський державний гуманітарний університет. Державний заклад "Південноукраїнський національний педагогічний університет ім. К.Д.Ушинського", Одеса, 305 с.
4. Єфименко, ВВ 2015, *Методика навчання комп'ютерної математики майбутніх учителів інформатики*. Автореферат дисертації кандидата наук, Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова, Київ, 23 с.
5. Жмуд, ОВ 2015, *Формування предметної компетентності з архітектури комп'ютера та конфігурації комп'ютерних систем у майбутніх учителів інформатики*. Дисертація кандидата наук, Уманський державний педагогічний університет, Умань, 233 с.
6. Коротун, ОВ 2018, *Використання хмаро орієнтованого середовища у навчанні баз даних майбутніх учителів інформатики*. Автореферат дисертації кандидата наук, Інститут інформаційних технологій і засобів навчання НАПН України, Київ, 24 с.
7. Кривонос, ОМ 2014, *Формування інформаційно-комунікаційних компетентностей майбутніх учителів інформатики в процесі навчання програмування*. Дисертація кандидата наук, Інститут інформаційних технологій і засобів навчання НАПН України, Київ, 285 с.
8. Кухар, ЛО 2014, *Моніторинг сформованості професійних компетентностей майбутніх учителів інформатики засобами тестового контролю*. Автореферат дисертації кандидата наук, Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова, Київ, 24 с.
9. Мойко, ОС 2018, *Формування професійної компетентності майбутнього вчителя інформатики в процесі фахової підготовки*. Дисертація кандидата наук, Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова, Київ, 191 с.
10. Монастирна, ГВ 2009, *Формування професійної компетентності майбутніх учителів інформатики засобами інформаційно-педагогічного моделювання*.

- Дисертація кандидата наук, *Луганський національний університет імені Тараса Шевченка*, Луганськ, 312 с.
11. Морзе, НВ 2003, *Система методичної підготовки майбутніх учителів інформатики в педагогічних університетах*. Автореферат дисертації доктора наук, *Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова*, Київ, 43 с.
 12. Морквян, ІВ 2017, *Формування інтелектуальних умінь майбутніх учителів інформатики у процесі вивчення природничо-математичних дисциплін*. Автореферат дисертації кандидата наук, *Державний заклад "Луганський національний університет імені Тараса Шевченка"*, Старобільськ, 23 с.
 13. Овчаров, СМ 2005, *Індивідуально-диференційований підхід у професійній підготовці майбутніх учителів інформатики*. Дисертація кандидата наук, *Житомирський державний університет*, Житомир, 21 с.
 14. Осадча, КП 2009, *Формування професійної компетентності майбутніх учителів інформатики у процесі вивчення фахових дисциплін*. Дисертація кандидата наук, *Мелітопольський державний педагогічний університет*, Мелітополь, 423 с.
 15. Прийма, СМ 2006, *Формування технологічної культури майбутніх учителів інформатики у процесі професійно-педагогічної підготовки*. Автореферат дисертації кандидата наук, *Харківський національний педагогічний університет*, Харків, 20 с.
 16. Сікора, ЯБ 2010, *Формування професійної компетентності майбутнього вчителя інформатики засобами моделювання*. Автореферат дисертації кандидата наук, *Житомирський державний університет*, Житомир, 22 с.
 17. Спірін, ОМ 2009, *Теоретичні та методичні основи кредитно-модульної системи навчання майбутніх учителів інформатики*. Автореферат дисертації доктора наук, *Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих АПН України*, Київ, 2009. 42 с.
 18. Струтинська, ОВ 2021, *Теоретико-методичні засади підготовки майбутніх учителів інформатики до навчання освітньої робототехніки в закладах середньої освіти*. Автореферат дисертації доктора наук, *Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова*, Київ, 46 с.
 19. Тихонова, ТБ 2001, *Педагогічні умови професійного саморозвитку майбутнього вчителя інформатики*. Автореферат дисертації кандидата наук, *Інститут педагогіки академії педагогічних наук України*, Київ, 21 с.
 20. Умрик, МА 2009, *Організація самостійної роботи майбутніх учителів інформатики в умовах дистанційного навчання інформатичних дисциплін*. Дисертація кандидата наук, *Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова*, Київ, 210 с.
 21. Франчук, ВМ 2020, *Методика навчання інформатичних дисциплін в педагогічних університетах з використанням веб-орієнтованих систем*. Монографія, Київ: *Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова*, 434 с.
 22. Шакоцько, ВВ 2018, *Методична система формування інформологічних компетентностей майбутніх учителів інформатики*. Автореферат дисертації кандидата наук, *Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова*, Київ, 28 с.

References:

1. Bilyaj, YuP 2018, *Metodichna sistema pidgotovki majbutnih uchiteliv matematiki ta informatiki do vikoristannya tehnologij distancijnogo navchannya (Methodical system of preparation of future teachers of mathematics and computer science for the use of distance learning technologies)*. Disertaciya kandidata nauk, *Nacionalnij pedagogichnij universitet im. M. P. Dragomanova*, Kiyiv, 256 s.
2. Vojtovich, IS 2013, *Teoretiko-metodichni zasady profesijno oriyentovanogo navchannya tehnicnih disciplin majbutnih uchiteliv informatiki (Theoretical and*

- methodological principles of professionally oriented teaching of technical disciplines of future teachers of computer science*). Avtoreferat disertatsiyi doktora nauk, Nacionalnij pedagogichnij universitet im. M. P. Dragomanova, Kiyiv, 48 s.
3. Dushenko, OS 2019, *Formuvannya gotovnosti majbutnogo uchitelya informatiki do zastosuvannya Internet-tehnologij u profesijnij diyalnosti* (Formation of readiness of the future teacher of computer science to application of Internet technologies in professional activity). Disertatsiya kandidata nauk, Izmayilskij derzhavnij gumanitarnij universitet. Derzhavnij zaklad "Pivdenoukrayinskij nacionalnij pedagogichnij universitet im. K.D.Ushinskogo", Odesa, 305 s.
 4. Yefimenko, VV 2015, *Metodika navchannya komp'yuternoyi matematiki majbutnih uchiteliv informatiki* (Methods of teaching computer mathematics to future teachers of computer science). Avtoreferat disertatsiyi kandidata nauk, Nacionalnij pedagogichnij universitet im. M. P. Dragomanova, Kiyiv, 23 s.
 5. Zhmud, OV 2015, *Formuvannya predmetnoyi kompetentnosti z arhitekturi komp'yutera ta konfiguratsiyi komp'yuternih sistem u majbutnih uchiteliv informatiki* (Formation of subject competence in computer architecture and configuration of computer systems in future teachers of computer science). Disertatsiya kandidata nauk, Umanskij derzhavnij pedagogichnij universitet, Uman, 233 s.
 6. Korotun, OV 2018, *Vikoristannya hmaro oriyentovanogo seredovisha u navchanni baz danih majbutnih uchiteliv informatiki* (The use of cloud-based environment in the training of databases of future teachers of computer science). Avtoreferat disertatsiyi kandidata nauk, Institut informacijnih tehnologij i zasobiv navchannya NAPN Ukrayini, Kiyiv, 24 s.
 7. Krivonos, OM 2014, *Formuvannya informacijno-komunikacijnih kompetentnostej majbutnih uchiteliv informatiki v procesi navchannya programuvannya* (Formation of information and communication competencies of future teachers of computer science in the process of learning programming). Disertatsiya kandidata nauk, Institut informacijnih tehnologij i zasobiv navchannya NAPN Ukrayini, Kiyiv, 285 s.
 8. Kuhar, LO 2014, *Monitoring sformovanosti profesijnih kompetentnostej majbutnih uchiteliv informatiki zasobami testovogo kontrolyu* (Monitoring the formation of professional competencies of future teachers of computer science by means of test control). Avtoreferat disertatsiyi kandidata nauk, Nacionalnij pedagogichnij universitet im. M. P. Dragomanova, Kiyiv, 24 s.
 9. Mojko, OS 2018, *Formuvannya profesijnoyi kompetentnosti majbutnogo uchitelya informatiki v procesi fahovoyi pidgotovki* (Formation of professional competence of the future teacher of computer science in the process of professional training). Disertatsiya kandidata nauk, Nacionalnij pedagogichnij universitet im. M. P. Dragomanova, Kiyiv, 191 s.
 10. Monastirna, GV 2009, *Formuvannya profesijnoyi kompetentnosti majbutnih uchiteliv informatiki zasobami informacijno-pedagogichnogo modelyuvannya* (Formation of professional competence of future teachers of computer science by means of information and pedagogical modeling). Disertatsiya kandidata nauk, Luganskij nacionalnij universitet imeni Tarasa Shevchenka, Lugansk, 312 s.
 11. Morze, NV 2003, *Sistema metodichnoyi pidgotovki majbutnih uchiteliv informatiki u pedagogichnih universitetah* (The system of methodical training of future teachers of computer science in pedagogical universities). Avtoreferat disertatsiyi doktora nauk, Nacionalnij pedagogichnij universitet im. M. P. Dragomanova, Kiyiv, 43 s.
 12. Morkvyan, IV 2017, *Formuvannya intelektualnih umin majbutnih uchiteliv informatiki u procesi vivchennya prirodnicho-matematichnih disciplin* (Formation of intellectual skills of future teachers of computer science in the process of studying natural and mathematical disciplines). Avtoreferat disertatsiyi kandidata nauk, Derzhavnij zaklad "Luganskij nacionalnij universitet imeni Tarasa Shevchenka", Starobilsk, 23 s.
 13. Ovcharov, SM 2005, *Individually differentiated approach in professional*

- training of future teachers of computer science*). Disertaciya kandidata nauk, Zhitomirskij derzhavnij universitet, Zhitomir, 21 s.
14. Osadcha, KP 2009, *Formuvannya profesijnoyi kompetentnosti majbutnih uchiteliv informatiki u procesi vivchennya fahovih disciplin (Formation of professional competence of future teachers of computer science in the process of studying professional disciplines)*. Disertaciya kandidata nauk, Melitopolskij derzhavnij pedagogichnij universitet, Melitopol, 423 s.
 15. Prijma, SM 2006, *Formuvannya tehnologichnoyi kulturi majbutnih uchiteliv informatiki u procesi profesijno-pedagogichnoyi pidgotovki (Formation of technological culture of future teachers of computer science in the process of professional and pedagogical training)*. Avtoreferat disertaciyi kandidata nauk, Harkivskij nacionalnij pedagogichnij universitet, Harkiv, 20 s.
 16. Sikora, YaB 2010, *Formuvannya profesijnoyi kompetentnosti majbutnogo uchitelya informatiki zasobami modelyuvannya (Formation of professional competence of the future teacher of computer science by means of modeling)*. Avtoreferat disertaciyi kandidata nauk, Zhitomirskij derzhavnij universitet, Zhitomir, 22 s.
 17. Spirin, OM 2009, *Teoretichni ta metodichni osnovi kreditno-modul'noyi sistemi navchannya majbutnih uchiteliv informatiki (Theoretical and methodical bases of credit-modular system of training of future teachers of computer science)*. Avtoreferat disertaciyi doktora nauk, Institut pedagogichnoyi osviti i osviti doroslih APN Ukrayini, Kiyiv. 2009. 42 s.
 18. Strutinska, OV 2021, *Teoretiko-metodichni zasadi pidgotovki majbutnih uchiteliv informatiki do navchannya osvitnoyi robototekhniki v zakladah serednoyi osviti (Theoretical and methodological principles of training future teachers of computer science to teach educational robotics in secondary education)*. Avtoreferat disertaciyi doktora nauk, Nacionalnij pedagogichnij universitet im. M. P. Dragomanova, Kiyiv, 46 s.
 19. Tihonova, TB 2001, *Pedagogichni umovi profesijnogo samorozvitku majbutnogo uchitelya informatiki (Pedagogical conditions of professional self-development of the future teacher of computer science)*. Avtoreferat disertaciyi kandidata nauk, Institut pedagogiki akademiyi pedagogichnih nauk Ukrayini, Kiyiv, 21 s.
 20. Umrik, MA 2009, *Organizaciya samostijnoyi roboti majbutnih uchiteliv informatiki v umovah distancijnogo navchannya informatichnih disciplin (Organization of independent work of future teachers of computer science in the conditions of distance learning of computer science disciplines)*. Disertaciya kandidata nauk, Nacionalnij pedagogichnij universitet im. M. P. Dragomanova, Kiyiv, 210 s.
 21. Franchuk, VM 2020, *Metodika navchannya informatichnih disciplin v pedagogichnih universitetah z vikoristannyam veb-orijentovanih sistem (Training in administration of educational web-portals management systems for future computer science teachers)*. Monografiya, Kiyiv: Nacionalnij pedagogichnij universitet im. M. P. Dragomanova, 434 s.
 22. Shakotko, VV 2018, *Metodichna sistema formuvannya informologichnih kompetentnostej majbutnih uchiteliv informatiki (Methodical system of formation of informal competences of future teachers of computer science)*. Avtoreferat disertaciyi kandidata nauk, Nacionalnij pedagogichnij universitet im. M. P. Dragomanova, Kiyiv, 28 s.

DOI 10.33930/ed.2019.5007.37(10)-5
УДК 373.3/.5.014.3 (477)

ЗАГАЛЬНА СЕРЕДНЯ ОСВІТА XXI СТОЛІТТЯ: ДОКОРІННІ ЗМІНИ, ЇХ СУТНІСТЬ ТА НАСЛІДКИ

GENERAL SECONDARY EDUCATION OF THE XXI CENTURY: RADICAL CHANGES, THEIR ESSENCE AND CONSEQUENCES

Л. В. Ткаченко

Актуальність теми дослідження. Специфіка сучасного розвитку суспільства обумовлює динамічний розвиток системи освіти, що диктується постійним переосмисленням освітньої концепції. Освіта XXI століття зазнає докорінних змін.

Постановка проблеми. Загальна середня освіта сучасності одночасно перебуває в стані реформування, трансформації та модернізації. З'ясуємо детальніше, в чому полягає відмінність між цими видами змін в освіті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Важливість питання соціальної, освітньої, культурної інклюзії дітей з особливостями розвитку в суспільні відносини висвітлюється в роботах багатьох вітчизняних (Л. Гриневич, В. Дзоз, В. Засенко, А. Капська, Л. Коваль, О. Колишкін, А. Колупаєва, Н. Компанець Т. Сак, О. Красюкова-Еннз, С. Литовченко, О. Мартинчук, Ю. Найда, В. Синьов, Т. Скрипник, Н. Софій, О. Таранченко, А. Трейтак, О. Федоренко, З. Шевців та ін.) і зарубіжних (Д. Агнес, Ф. Армстронг, Е. Данілавічюте, Д. Деппелер, М. Кінг-Сирс, Т. Лорман, Д. Лупарт, Т. Мітлер, М. Петерсон, С. Петерс, Д. Роза, Т. Сміт, К. Стаффорд, Д. Харві та ін.) вчених.

Серед чисельних означень поняття "компетентність" найбільш загально-визнаними є дефініції Освітньої комісії Ради Європи, ЮНЕСКО та Міжнародного департаменту стандартів. Головним законодавчим підґрунтям щодо поняття компетентності, яким послуговуються українські освітяни, є Закон України "Про освіту".

Постановка завдання. Здійснити філософський аналіз змін в загальній середній освіті, які демонструють процеси реформування, трансформації

Urgency of the research. The specificity of modern development of society determines the dynamic development of the education system, which is dictated by the constant rethinking of the educational concept. 21st century education is undergoing radical changes.

Target setting. Modern general secondary education is simultaneously in a state of reform, transformation and modernization. Let's find out in more detail what the difference is between these types of changes in education.

Actual scientific researches and issues analysis. The importance of social, educational, cultural inclusion of children with developmental disabilities in social relations is highlighted in the works of many domestic (L. Grinevych, V. Dzo, V. Zasen-ko, A. Kapska, L. Koval, O. Kolyshkin, A. Ko-lupaeva, N. Kompanets T. Sak, O. Krasnyukova-Ennz, S. Litovchenko, O. Martinchuk, Yu. Naida, V. Sinyov, T. Skrypnyk, N. Sofiy, O. Taranchenko, A. Treityak, O. Fedorenko, Z. Shevtsov, etc.) and foreign (D. Agnes, F. Armstrong, E. Danilovichute, D. Deppeler, M. King-Sears, T. Lorman, D. Lupart, T. Mittler, M. Peterson, S. Peters, D. Rose, T. Smith, K. Stafford, D. Harvey, etc.) scientists.

Among the numerical definitions of "competence", the most widely accepted are the definitions of the Council of Europe Education Commission, UNESCO and the International Department of Standards. The main legislative basis for the concept of competence used by Ukrainian educators is the Law of Ukraine "On Education".

The research objective. Carry out a philosophical analysis of changes in general secondary education, which demonstrate the processes of reform, transformation and

та модернізації Нової української школи.

Виклад основного матеріалу. В статті розглядаються стратегічні напрямки сучасної освітньої політики, такі як курс на впровадження інклюзивної освіти, організація освіти на засадах компетентнісного підходу; широке використання новітніх технологій та ін. Запропонований соціально-філософський аналіз процесів в освіті сприяє усвідомленню членами суспільства прогресивних змін і водночас викликає футурошок у частини громадян.

Висновки. Реформування, трансформація та модернізація Нової української школи – це довготривалий процес на десятиріччя, який зараз, відповідно до Концепції НУШ, перебуває у другій фазі. Філософський аналіз змін, які відбуваються в сучасній освіті, підтвердив, що за своєю сутністю вони дуже різняться, переважна більшість з них є позитивними та прогресивними, хоча практика вказує і на деякі “слабкі місця”, які будуть скориговані відповідно до запитів учасників освітнього процесу, суспільства.

Ключові слова: інклюзія, компетентнісний підхід, модернізація, Нова українська школа, реформування, трансформація.

modernization of the New Ukrainian School.

The statement of basic materials. The article considers the strategic directions of modern educational policy, such as the course for the implementation of inclusive education, the organization of education on the basis of a competency-based approach; extensive use of the latest technologies, etc. The proposed socio-philosophical analysis of the processes in education contributes to the awareness of members of society of progressive changes and at the same time causes futuroshok a small part of the citizens.

Conclusions. The reform, transformation and modernization of the New Ukrainian School is a long-term process for decades, which is now, in accordance with the Concept, in the second phase. Theoretical analysis of the changes taking place in modern public education has confirmed that the vast majority of them are positive and progressive, although practice indicates some "weaknesses" that will be adjusted according to the requests of participants in the educational process, society.

Keywords: inclusion, competency approach, modernization, New Ukrainian school, reform, transformation.

Актуальність теми дослідження. Специфіка сучасного розвитку суспільства обумовлює динамічний розвиток системи освіти, що диктується постійним переосмисленням освітньої концепції. Освіта XXI століття зазнає суттєвих змін і докорінно відрізняється від освіти попереднього століття. Соціально-філософський аналіз виявив стратегічні напрямки сучасної освітньої політики, які включають: курс на впровадження інклюзивної освіти, пов'язаний з необхідністю включення дітей з обмеженими можливостями здоров'я в соціум, в освітній процес; організація освіти на засадах компетентнісного підходу; широке використання новітніх технологій (технологій навчання, інформаційно-комунікативних технологій та ін.). Гіпотетично всі сучасні зміни сприятимуть формуванню нового типу світогляду випускника, який буде цілісною особистістю, новатором в різних сферах діяльності та людиною, яка віддана своїй Батьківщині, народу та має активну життєву позицію.

Постановка проблеми. Освіта сучасності одночасно перебуває в стані реформування, трансформування та модернізації. З'ясуємо детальніше, в чому полягає відмінність між цими видами змін в освіті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Важливість питання соціальної, освітньої, культурної інтеграції та інклюзії дітей з особливостями розвитку в суспільні відносини висвітлюється в роботах багатьох вітчизняних (В. Бондар, Л. Будяк, О. Глоба, Л. Гриневич, Л. Даниленко, В. Дзоз, І. Дмитрієва, Е. Данілавичюте, Т. Єжова, Н. Заєркова, В. Засенко, А. Капська, Л. Коваль, О. Колишкін, А. Колупаєва, Н. Компанець, Ю. Найда, С. Литовченко, О. Мартинчук, Л. Савчук, Т. Сак, В. Синьов, Т. Скрипник, Н. Софій, О. Таранченко, А. Трейтак, Л. Тигранова, О. Федоренко, С. Хлебик, В. Шинкаренко, С. Шевченко та ін.) і зарубіжних (Д. Агнес, Ф. Армстронг, Е. Данілавичюте, Д. Деппелер, М. Кінг-Сирс, Т. Лорман, Д. Лупарт, Т. Міттлер, М. Петерсон, С. Петерс, Д. Роза, Т. Сміт, К. Стаффорд, Д. Харві та ін.) вчених.

Зміст поняття “компетентність” тлумачиться по-різному, у нашій роботі перевагу надано офіційним, загальновизнаним дефініціям, серед яких найбільш вживані міжнародні визначення Освітньої комісії Ради Європи, ЮНЕСКО та Міжнародного департаменту стандартів. Законодавчим підґрунтям щодо поняття компетентності, яким послуговуються сучасні освітяни, є Закон України “Про освіту” (розділ I, стаття 1).

Постановка завдання. Здійснити філософський аналіз змін в загальній середній освіті, які демонструють процеси реформування, трансформування та модернізації Нової української школи.

Виклад основного матеріалу. Зупинимось детальніше на тих змінах Нової української школи, які зазначені в “Концептуальних засадах реформування середньої освіти” (2016 р.). Саме поняття “реформа” (від франц. *reforme*, від лат. *reformo* – перетворюю) досить містке та різнопланове. У філософській енциклопедії термін “реформа” трактується як перетворення, зміна, перевлаштування будь-якої сторони суспільного життя, що не знищує основ існуючої соціальної структури [12].

У зв'язку з інтеграцією України у світову спільноту відбувається реформування освітньої галузі на засадах компетентнісного підходу, що цілком відповідає часу. Поняття “компетентність” “компетенція” давно увійшли у світову педагогічну практику.

Знання, уміння та навички, які здобувачі освіти набувають й виробляють, навчаючись у закладах освіти, беззаперечно, є важливими, але сьогодні актуальності набуває поняття компетентностей, оскільки саме вони, на думку міжнародних експертів, є тими індикаторами, що дають змогу визначити готовність випускника до самостійного життя, його подальшого саморозвитку й до безпосередньої активної участі в суспільному житті. Зміст поняття “компетентність” тлумачиться по-різному, у нашій роботі перевагу надано офіційним, загальновизнаним дефініціям, серед яких найбільш вживанні міжнародні визначення поняття компетентності Освітньої комісії Ради Європи, ЮНЕСКО та Міжнародного департаменту стандартів. Відомі міжнародні організації, серед яких Організація Об'єднаних Націй (ООН), спеціалізована установа ООН з питань освіти, науки й культури ЮНЕСКО, спеціалізована структура ООН – дитячий фонд ЮНІСЕФ, Рада Європи,

Міжнародний департамент стандартів IBSTPI, Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) розробили механізми запровадження компетентнісного підходу в освіту.

Законодавчим підґрунтям щодо поняття компетентності, яким послуговуються українські освітяни, є Закон України “Про освіту”. В Законі України “Про освіту” термін “компетентність” визначено як “динамічна комбінація знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно соціалізуватися, провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність” [1]. Національною стратегією розвитку освіти в Україні на період до 2021 року також передбачено модернізацію структури та змісту освіти, її організацію на засадах компетентнісного підходу [4].

У рамках запровадження компетентнісного підходу створено нову систему вимірювання й оцінювання результатів навчання [3, с. 12]. На зміну вербальному оцінюванню запроваджено описове формувальне оцінювання, що дозволить здійснювати аналіз індивідуального прогресу здобувача освіти та планувати індивідуальний темп навчання.

Ще одним зі стратегічних напрямків докорінних змін у сучасній освіті є впровадження інклюзивного навчання. Фундаментальним міжнародним документом, Саламанською декларацією про принципи, політику та практичну діяльність у галузі освіти осіб з особливими освітніми потребами (ООП), прийнятою в 1994 році урядами 92 країн, у тому числі Україною та 25 міжнародними організаціями, був запропонований підхід “освіта для всіх”, де пріоритетним завданням освітньої політики було оголошено створення “освіти включення”, де на зміну процесам інтеграції, сутністю якої є об’єднання в одне ціле, приходять інклюзія, тобто включення [13].

Інклюзія (*від англ. inclusion – включення*) – це повне залучення дітей з ООП в освітній процес загальноосвітнього навчального закладу, де створено соціокультурне середовища, яке задовольняє потреби всіх учасників цього процесу. В умовах інклюзії відбувається адаптація освітньої системи до різноманітних потреб дитини, а не навпаки, як при інтеграції, коли дитина змушена адаптуватися до вимог системи. Саме інклюзія забезпечує доступність освіти для всіх.

Важливість питання соціальної, освітньої, культурної інтеграції та інклюзії дітей з особливостями розвитку в суспільні відносини висвітлюється в роботах багатьох вітчизняних (Л. Гриневич, В. Дзоз, В. Засенко, А. Капська, Л. Коваль, О. Колишкін, А. Колупаєва, Н. Компанець, О. Красюкова-Еннз, С. Литовченко, О. Мартинчук, Ю. Найда, Т. Сак, В. Синьов, Т. Скрипник, Н. Софій, О. Таранченко, А. Трейтак, О. Федоренко, В. Шинкаренко, З. Шевців та ін.) і зарубіжних (Д. Агнес, Ф. Армстронг, Е. Данілавічюте, Д. Деппелер, М. Кінг-Сирс, Т. Лорман, Д. Лупарт, Т. Міттлер, М. Петерсон, С. Петерс, Д. Роза, Т. Сміт, К. Стаффорд, Д. Харві та ін.) вчених.

Концепція інклюзивної освіти відбиває одну з головних демократичних ідей: всі діти – цінні й активні члени суспільства. Цілком погоджуємося з

думкою Т. Потапчук: “Навчання в інклюзивних освітніх закладах корисне як для дітей з особливими освітніми потребами, так і для інших дітей, членів родин та суспільства в цілому” [7, с. 76].

У Новій українській школі буде заохочуватися інклюзивна освіта. Закон України “Про освіту” декларує: “Держава створює умови для здобуття освіти особами з особливими освітніми потребами з урахуванням індивідуальних потреб, можливостей, здібностей та інтересів, а також забезпечує виявлення та усунення факторів, що перешкоджають реалізації прав і задоволенню потреб таких осіб у сфері освіти” [1, стаття 3]. Для учнів з ООП на всіх рівнях освіти буде доступним навчання спільно з однолітками. В Концепції Нової української школи зазначено, що “для таких дітей буде запроваджено індивідуальні програми розвитку, зокрема корекційно-реабілітаційні заходи, психолого-педагогічний супровід і необхідні засоби навчання” [3, с. 29].

Саме такі соціальні перетворення, що відбуваються в Україні, широко охопили систему освіти й сприяли зміні ставлення суспільства до людей, які мають вади здоров'я та потребують більш широкої соціалізації, вирішення їх проблем. Щодо закладів загальної середньої освіти, це втілюється в розробці концептуальних положень, що створюють умови для забезпечення справжньої рівності в освоєнні дітьми з особливими освітніми потребами різних ступенів освітнього стандарту. З огляду на загальноосвітній підхід до освіти дітей з ООП тепер багато з них можуть навчатися разом з однолітками в закладах загальної середньої освіти. Інклюзивне навчання організовується таким чином, що учні з особливими освітніми потребами при вивченні переважної більшості навчальних дисциплін перебувають у своїх класах разом з іншими здобувачами освіти, і певний час – окремо, коли вони навчаються за індивідуальним розкладом освітнього процесу, де з ними фахівці проводять корекційно-розвиткові заняття, вони отримують індивідуалізовані освітні послуги, соціальну та психолого-педагогічну допомогу.

На сторінці “Інклюзивне навчання” сайту МОН України його часто вважають “... альтернативою інтернатній системі, за якою діти з особливими освітніми потребами навчаються в спеціальних закладах освіти та змушені проживати в інтернатних відділеннях при них через їх територіальну розгалуженість” [2]. В Україні до середини 90-х років XX століття освіта дітей з обмеженими можливостями здоров'я здійснювалося переважно в школах-інтернатах та спеціальних закладах освіти, що призводило до соціальної ізоляції цих дітей та усунення батьків від їх виховання. Внаслідок цього випускники навчальних закладів інтернатного типу зазнають труднощі щодо подальшої інтеграції в соціум.

На сучасному етапі відбувається якісне переродження, розвиток інтернатної системи. Кабінет Міністрів України затвердив Національну стратегію реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на 2017–2026 роки, де планується здійснити перехід від одного стану інституційного догляду до іншого, якісно нового – деінституціалізації. На наш погляд, такі суттєві, фундаментальні зміни є вже не просто реформою, а

трансформацією в даному напрямку освітньої політики. Термін трансформація (від лат. *transformatio*) – багатозначний, одне із його значень у словниках трактується як зміна, перетворення виду, форми, істотних властивостей тощо чого-небудь [11]. У роботі науковиць Є. А. Подольської та Т. В. Подольської зазначено, що трансформацією це – “дія або процес зміни форми, вигляду, природи або характеру суспільства або окремої структури” [6, с. 112]. При цьому відбувається перетворення сутнісних компонентів усіх сторін, сфер суспільного життя, набуття нових рис, які відповідають вимогам часу. Інклюзія є одним з видів трансформації в освіті.

Відносно змін в суспільстві, освіті, техніці часто зустрічається термін “модернізація” (франц. *modernisation*, від *moderne* - “новітній”, “сучасний”). У своєму дослідженні ми вважаємо його науково-технічним і погоджуємося з визначенням науковця О. А. Солотвінського, що “модернізація – це перехід до нових технологій, оновлення машин, обладнання, устаткування, пов’язаний з впровадженням у виробництво науково-технічних досягнень” [9, с. 421].

Оновлення матеріально-технічної бази навчальних закладів, широке використання новітніх технологій у процесі навчання педагогами та здобувачами освіти є проявами модернізації освітнього середовища відповідно до новітніх, сучасних вимог і норм. Концепцією НУШ передбачено, що інформаційно-комунікаційні технології “... суттєво розширяють можливості педагога, оптимізують управлінські процеси, таким чином формуючи в учня важливі для нашого сторіччя технологічні компетентності” [3, с. 8].

Всі ці зміни акумульовані в концепції Нової української школи (НУШ), оскільки галузь освіти стоїть на шляху докорінної реформи та оптимізації, “...яка зупинить негативні тенденції, перетворить українську школу на важіль соціальної рівності та згуртованості, економічного розвитку і конкурентоспроможності України” [3, с. 5].

Концепцією Нової української школи та нового Закону України “Про освіту” визначено ключові засади глобальної реформи освітньої сфери, яка стартувала саме з початкової ланки. Вчителі початкових класів мали можливість підготуватися до роботи в НУШ. З цією метою по всій території України були проведені спецкурси, тренінги, майстер-класи, які знайомили слухачів з особливостями роботи в нових умовах, де значна увага була приділена опрацюванню нормативних документів, особливостям планування роботи та формування оцінювання досягнень здобувачів освіти. Розглядалися питання створення безпечного освітнього середовища, організації інклюзивного навчання, впровадження інтегрованого навчання, практично вивчалися нові форми й методи роботи.

Яким же є ставлення суспільства до Нової української школи зараз? Ситуація, що склалася з навчанням у зв’язку із захворюваністю на COVID-19, швидке впровадження засад НУШ викликає футурошок у значної частини представників суспільства, які безпосередньо не залучені в освітянській галузі. “Футурошок” – це термін, який походить від назви книги Елвіна Тоффлера (в одному з перекладів “Шок майбутнього”). За визначенням самого автора,

футурошок – це стрес і дезорієнтація, які виникають у людей, внаслідок великої кількості змін за дуже короткий термін [10]. В системі освіти ще не створені нові процедури управління й співпраці, механізми, правила діяльності, разом з тим суспільство не має ніяких уявлень про те, до чого призведуть ці зміни і як до них ставитись.

Попри модернізацію сучасного освітнього процесу, дистанційне навчання стало справжнім випробуванням для батьків учнів початкових класів. За результатами опитування та анкетування батьків, організація навчальних занять дитини вдома з-за різних причин для більшості батьків виявилася непосильною справою. Немоżliвість під'єднатися до мережі Інтернет, відсутність комп'ютерної техніки або відповідних гаджетів, специфічні умови проживання, пасивність батьків та ін. унеможливило організацію ефективного навчального процесу під час карантинних заходів.

Не завжди виправдовуються очікування батьків від НУШ. Створення і функціонування нового освітнього середовища – одна із заповурук успішного впровадження НУШ. Організація нового освітнього середовища потребує широкого використання нових ІТ-технологій, нових мультимедійних засобів навчання, оновлення лабораторної бази для вивчення предметів природничо-математичного циклу [3, с. 28]. За результатами моніторингового дослідження ефективності впровадження реформи “Нова українська школа”, проведеному на замовлення МОН України (2019 р.) для батьків нагальним є питання покращення матеріального забезпечення шкіл (72% у селах, 61% – у великих містах, 67% – у містах до 100 тисяч жителів) [5].

Часто батьками здобувачів освіти піднімається питання про необхідність дотримуватися правил поведінки під час уроків. З результатами того ж моніторингу на цьому наголошують батьки у селах (94%) та містах до 100 тисяч жителів (90%), дещо рідше – у містах з населенням понад 100 тисяч (85%) [5].

Моніторингове дослідження ефективності впровадження реформи “Нова українська школа” виявило, що 10% батьків вважають, що першочерговий виклик, який потребує вирішення в школі – нова система оцінювання, 49% батьків учнів пілотних закладів освіти вважають, що у шкільному житті їхніх дітей бракує оцінювання за чіткими критеріями [5]. Навчальні досягнення здобувача освіти Нової української школи фіксуються в його Свідоцтві досягнень. Свідоцтво досягнень, яке отримує кожен учень, містить розгорнуту інформацію про сформованість наскрізних умінь та рівні результатів навчання. Багато уваги адміністраціями шкіл і вчителями-класоводами приділяється поінформованості батьків учнів закладів освіти про нові підходи до оцінювання, про переваги формуального оцінювання, про те, як, послуговуючись свідоцтвом досягнень учня, можна дізнатися про його навчальні успіхи. Наприклад, в методичних рекомендаціях щодо оцінювання результатів навчання учнів третіх і четвертих класів НУШ зазначено: “Результати формуального оцінювання відображаються в оцінних судженнях учителя/учнів/батьків, що характеризують процес навчання та досягнення

учнів... В оцінному судженні відображають прогрес учнів та поради щодо подолання утруднень, за їх наявності, у досягненні очікуваних результатів навчання відповідно до програмових вимог” [8].

На жаль, більшість батьків за цим документом не в змозі сприйняти й усвідомити рівень навчальних досягнень їх дітей.

Висновки. Реформування, трансформація та модернізація Нової української школи – це довготривалий процес на десятиріччя, який зараз, відповідно до Концепції НУШ, перебуває у своїй другій фазі. Філософський аналіз змін, які відбуваються в сучасній українській освіті, підтвердив, що своєю сутністю вони дуже різняться, переважна більшість з них є позитивними та прогресивними, хоча практика вказує і на деякі “слабкі місця”, які будуть скориговані відповідно до запитів учасників освітнього процесу, суспільства та з рахуванням національної специфіки.

Список використаних джерел:

1. Закон України “Про освіту” 2017, Документ № 2145-VIII, *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, № 38-39, ст. 380. Доступно: <<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>>. [18 Липень 2021].
2. *Інклюзивне навчання* (n.d.), Сайт Міністерства освіти і науки України. Доступно: <<https://mon.gov.ua/ua/tag/inklyuzivne-navchannya>>. [14 Червень 2021].
3. *Концепція Нової української школи* 2016, Міністерство освіти і науки України. Доступно: <<https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>>. [15 Травень 2021].
4. *Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року* 2013, Документ № 344/2013, Указ Президента України. Доступно: <<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/344/2013>>. [18 Липень 2021].
5. *Моніторинг НУШ, результати та рекомендації, перший етап 2019-2020 рр.* Доступно: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/nova-ukrainska-shkola/2021/Monitoring/Monitoring_vprovadzhennya_reformy_NUSH_rezultaty_ta_rekomendatsiyi_26_02.pdf>. [28 Травень 2021].
6. Подольська, ЄА & Подольська, ТВ 2009, *Соціологія: 100 питань – 100 відповідей*, Київ: ІНКОС, 352 с.
7. Потапчук, Т 2017, ‘Підготовка майбутніх учителів початкової школи до професійної діяльності в інклюзивному середовищі загальноосвітнього навчального закладу’, *Педагогічний часопис Волині : науковий журнал*, Луцьк : СНУ імені Лесі Українки, № 3 (6), С. 73–80.
8. *Про затвердження методичних рекомендацій щодо оцінювання результатів навчання учнів третіх і четвертих класів Нової української школи* 2020, Документ № v1146729-20, Наказ МОН України від 16.09.2020 № 1146. Доступно: <<https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1146729-20#Text>>. [14 Червень 2021].
9. Солотвінський, ОА 2016, ‘Модернізація підприємств та шляхи її забезпечення в Формування ефективної моделі розвитку підприємства в умовах ринкової економіки’, *Тези IV Міжнар. науково-практ. конференції (24-25 лист. 2016 р)*, Житомир: ЖДТУ, С. 421–422.
10. Тоффлер, Э 2002, *Шок будущего*, перев. с англ., Москва: Издательство АСТ, 557 с. Доступно: <http://yanko.lib.ru/books/cultur/toffler-future_shock-ru-l.pdf>. [11 Липень 2021].
11. *Український тлумачний словник* (n.d.), Сайт Академик, 2000-2021. Доступно: <https://ukrainian_explanatory.academic.ru/180395/transformatiia/>. [14 Червень 2021].
12. *Философская энциклопедия* (n.d.), Сайт Академик, 2000-2021. Доступно: <https://dic.academic.ru/dic.nsf/enc_philosophy/4752>. [11 Липень 2021].

13. *The Salamanca Statement and Framework for Action on Special Needs Education* (n.d.). Available from: <<https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000098427>>. [14 June 2021].

References:

1. Zakon Ukraini "Pro osvitu" (Law of Ukraine "On Education") 2017, Dokument № 2145-VIII, *Vidomosti Verhovnoyi Radi (VVR)*, № 38-39, st. 380. Dostupno: <<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>>. [18 Lipen 2021].
2. *Inklyuzivne navchannya (Inclusive education)* (n.d.), Sajt Ministerstva osviti i nauki Ukraini. Dostupno: <<https://mon.gov.ua/ua/tag/inklyuzivne-navchannya>>. [14 Cherven 2021].
3. *Koncepciya Novoyi ukrayinskoyi shkoli (Concept of the New Ukrainian School)* 2016, Ministerstvo osviti i nauki Ukraini. Dostupno: <<https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>>. [15 Traven 2021].
4. *Nacionalna strategiya rozvitku osviti v Ukraini na period do 2021 roku (National Strategy for the Development of Education in Ukraine for the period up to 2021)* 2013, Dokument № 344/2013, *Ukaz Prezidenta Ukraini*. Dostupno: <<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/344/2013>>. [18 Lipen 2021].
5. *Monitoring NUSH, rezultati ta rekomendaciyi, pershij etap 2019-2020 rr. (NUS monitoring, results and recommendations, the first stage of 2019-2020)* Dostupno: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/nova-ukrainska-shkola/2021/Monitorynh/Monitorynh_vprovadzhennya_reformy_NUSH_rezultaty_ta_rekomendatsiyi_26_02.pdf>. [28 Traven 2021].
6. Podolska, YeA & Podolska, TV 2009, *Sociologiya: 100 pitan – 100 vidpovidej (Sociology: 100 questions - 100 answers)*, Kiyiv: *INKOS*, 352 s.
7. Potapchuk, T 2017, 'Pidgotovka majbutnih uchiteliv pochatkovoyi shkoli do profesijnoyi diyalnosti v inklyuzivnomu seredovishi zagalnoosvitnogo navchalnogo zakladu (Preparation of future primary school teachers for professional activity in an inclusive environment of a secondary school)', *Pedagogichnij chasopis Volini : naukovij zhurnal*, Luck: *SNU imeni Lesi Ukrayinki*, № 3 (6), S. 73–80.
8. *Pro zatverdzhennya metodichnih rekomendacij shodo ocinyuvannya rezultativ navchannya uchniv tretih i chetvertih klasiv Novoyi ukrayinskoyi shkoli (On approval of methodological recommendations for assessing the learning outcomes of third and fourth graders of the New Ukrainian School)* 2020, Dokument № v1146729-20, *Nakaz MON Ukraini vid 16.09.2020 № 1146*. Dostupno: <<https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1146729-20#Text>>. [14 Cherven 2021].
9. Solotvinskij, OA 2016, 'Modernizaciya pidpriyemstv ta shlyahi yiyi zabezpechennya v Formuvannya efektyvnoyi modeli rozvitku pidpriyemstva v umovah rinkovoyi ekonomiki (Modernization of enterprises and ways to ensure it in the formation of an effective model of enterprise development in a market economy)', *Tezi IV Mizhnar. naukovoprakt. konferenciyi (24-25 list. 2016 r)*, Zhitomir: *ZhDTU*, S. 421–422.
10. Toffler, E 2002, *Shok budushogo (Shock of the Future)*, perev. s angl., Moskva: *Izdatelstvo AST*, 557 s. Dostupno: <http://yanko.lib.ru/books/cultur/toffler-future_shock-ru-l.pdf>. [11 Lipen 2021].
11. *Ukrayinskij tlumachnij slovník (Ukrainian explanatory dictionary)* (n.d.), Sajt Akademik, 2000-2021. Dostupno: <https://ukrainian_explanatory.academic.ru/180395/transformatsiia/>. [14 Cherven 2021].
12. *Filosofskaya enciklopediya (Philosophical Encyclopedia)* (n.d.), Sajt Akademik, 2000-2021. Dostupno: <https://dic.academic.ru/dic.nsf/enc_philosophy/4752>. [11 Lipen 2021].
13. *The Salamanca Statement and Framework for Action on Special Needs Education* (n.d.). Available from: <<https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000098427>>. [14 June 2021].

DOI 10.33930/ed.2019.5007.37(10)-6
УДК 378:004.78

ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ СИСТЕМ ВІДКРИТОГО ДОСТУПУ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ І ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ ВЧИТЕЛІВ

USE OF ELECTRONIC OPEN ACCESS SYSTEMS IN THE TEACHING AND PROFESSIONAL DEVELOPMENT OF TEACHERS

Л. А. Лупаренко

Актуальність теми дослідження. Особливої актуальності в наш час набуває впровадження принципів відкритої науки у закладах середньої освіти, що вимагає модернізації навчального процесу та приведення його у відповідність сучасним досягненням науково-технічного прогресу. Використання вчителями електронних систем відкритого доступу у шкільній практиці потенційно може інтенсифікувати процеси проведення наукових досліджень у ході навчання окремих шкільних предметів, що урізноманітнить процес навчання і призведе до підвищення рівня його академічності.

Постановка проблеми. Нині постає необхідність в уточненні підходів, моделей, методів і методик використання електронних систем відкритого доступу, дослідженні можливих шляхів їх впровадження в процес навчання і професійного розвитку вчителів та проведення з їх застосуванням теоретичних і експериментальних досліджень в закладах середньої освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічним засадам проектування інформаційно-освітнього середовища відкритої освіти присвячені праці В. Ю. Бикова, М. І. Жалдака, А. Ф. Манакі, Л. Ф. Панченко, С. О. Семерікова, О. В. Співаковського та ін. О. М. Спірин, С. М. Івановою, А. В. Яцишин та ін. ґрунтовно досліджено клас відкритих електронних науково-освітніх систем, що забезпечують інформаційну підтримку освіти й науки та дозволяють здійснювати пошук і опрацювання емпіричних наукових даних, публікацію й індексування

Urgency of the research. Particularly relevant today is the introduction of the principles of open science in secondary education, which requires modernization of the educational process and bringing it into line with modern achievements of scientific and technological progress. The use of open access systems by teachers in school practice can potentially intensify research processes in individual school subjects, which will diversify the learning process and lead to an increase in its academic level.

Target setting. Currently there is a need to clarify the approaches, models, methods and techniques of using electronic open access systems, to study possible ways of their implementation in the process of teaching and professional development of teachers as well as conducting theoretical and experimental research in secondary education.

Actual scientific researches and issues analysis. Scientific works of V. Yu. Bykov, M. I. Zhaldak, A. F. Manako, L. F. Panchenko, S. O. Semerikov, O. V. Spivakovsky, etc. are devoted to the theoretical and methodological principles of designing the information and educational environment of open education. O. M. Spirin, S. M. Ivanova, A. V. Yatsyshyn, etc. describe the class of open electronic scientific and educational systems that provide information support for education and science, as well as allow the search and processing of empirical scientific data, publication and indexing of full texts of scientific materials; evaluation

повних текстів наукових матеріалів; оцінювання публікаційної активності дослідників та рівня ефективності їх наукової діяльності.

Постановка завдання. Описати методику використання електронних систем відкритого доступу у процесі навчання і професійного розвитку вчителів.

Виклад основного матеріалу. У дослідженні ґрунтовно описано мету (розвиток ІКТ-компетентності вчителів щодо використання електронних систем відкритого доступу), змістові лінії (теоретичні та практичні аспекти), форми (тренінги, семінари, вебінари, дистанційні навчальні курси, лекції, практичні заняття, індивідуальна і самостійна робота, консультування та ін.), методи (організації навчально-пізнавальної діяльності, стимулювання і мотивації, контролю) та засоби (навчально-методичні матеріали, технічні засоби навчання і конкретні електронні системи відкритого доступу), що доцільно застосовувати у процесі навчання вчителів.

Висновки. Використання електронних систем відкритого доступу дозволить додати у навчальний процес закладів середньої освіти наукову складову. Передбачається, що підвищення рівня ІКТ-компетентності педагогічних кадрів за допомогою запропонованої методики не лише позитивно вплине на організацію і проведення наукових досліджень учасниками навчального процесу, а й покращить процеси оприлюднення, поширення та обміну отриманими результатами у науково-інформаційному просторі.

Ключові слова: методика, ІКТ-компетентність, електронні системи відкритого доступу, вчителі.

of the publishing activity of researchers and the level of efficiency of their scientific activity.

The research objective. Describe the method of using electronic open access systems in the process of teaching and professional development of teachers.

The statement of basic materials. The study describes the purpose (development of ICT competence of teachers in the use of electronic open access systems), content lines (theoretical and practical aspects), forms (trainings, seminars, webinars, distance learning courses, lectures, practical classes, individual and independent work, counseling etc.), methods (organization of educational and cognitive activities, stimulation and motivation, control) and tools (teaching materials, technical learning tools and specific electronic systems of open access), which should be used in the process of teacher training.

Conclusions. The use of electronic open access systems will add a scientific component to the educational process of secondary education institutions. Improving the level of ICT competence of teachers with the help of the proposed methodology will not only have a positive impact on the organization and conduct of research by participants in the educational process, but also improve the publication, dissemination and exchange of results in the scientific and information space.

Keywords: methodology, ICT competence, electronic open access systems, teachers.

Актуальність теми. Потужним кроком до запровадження принципів відкритої науки у практику вітчизняних досліджень та долучення до розвитку і застосування сервісів Європейської хмари відкритої науки (European Open Science Cloud, EOSC) стало прийняття у 2018 р. Дорожньої карти інтеграції України до Європейського дослідницького простору (ERA-UA) [1]. Платформа EOSC об'єднує науково-дослідницькі інфраструктури Європи у спільний відкритий науковий простір, де кожен дослідник має можливості

безкоштовного використання широкого спектру інструментарію і сервісів, а також доступ до масиву наукових даних, отриманих за державні кошти, з можливістю їх подальшого використання та опрацювання у власних дослідженнях. З метою розвитку відкритої цифрової науки асоціацією “Наука Європи” розроблено документу “План S” (англ. “Plan S”) [2], згідно якого з 2021 року всі результати наукових досліджень, незалежно від джерел фінансування, мають бути оприлюднені у високоякісних журналах відповідної наукової тематики або на відкритих електронних платформах.

Ці процеси нині успішно реалізуються у вітчизняному науковому середовищі завдяки повсюдному наданню відкритого доступу до емпіричних даних, наукових публікацій (статей, монографій), відео- та аудіо матеріалів, програмного забезпечення з відкритим кодом, відкритих електронних освітніх ресурсів, відкритої експертної оцінки та відкритої співпраці у мережі Інтернет. Розроблено широкий спектр потужного допоміжного ІКТ-інструментарію для підтримки наукових досліджень, а також представлення й упровадження їх результатів у практику.

Особливої ж актуальності в наш час набуває впровадження принципів відкритої науки у закладах середньої освіти, що вимагає модернізації навчального процесу та приведення його у відповідність сучасним досягненням науково-технічного прогресу. Відкрита наука може сприяти активній співпраці педагогічних працівників, забезпечивши обмін емпіричними науковими даними, протоколами, публікаціями; поліпшенню комунікації між регіонально віддаленими один від одного вчителями зі схожими інтересами; проведенню спільних наукових заходів; оприлюдненню і широкому розповсюдженню нових результатів та ін. Використання вчителями сервісів відкритої науки у шкільній практиці може інтенсифікувати процеси проведення наукових досліджень у ході навчання окремих шкільних предметів, що урізноманітнить освітній процес і призведе до підвищення рівня його академічності.

Запорукою досягнення вказаних цілей є насичення освітньо-наукового середовища закладу середньої освіти найсучаснішими електронними системами відкритого доступу, підготовка висококваліфікованих педагогічних кадрів та підвищення рівня їхньої інформаційно-комунікаційної компетентності (ІКТ-компетентності) щодо використання таких сервісів.

Постановка проблеми у загальному вигляді. До основних змін у питанні професійного розвитку педагога нині віднесено вільний вибір педагогічними працівниками семінарів, тренінгів, практикумів, вебінарів у межах програми підвищення кваліфікації. Серед головних напрямів підвищення кваліфікації освітян – використання інформаційно-комунікаційних та цифрових технологій; формування та підвищення професійних компетентностей, опанування новітніх технологій [6]. З огляду на вказане постає необхідність в уточненні підходів, моделей, методів і методик використання електронних систем відкритого доступу, дослідженні можливих шляхів їх впровадження в процес навчання і професійного

розвитку вчителів та проведення з їх застосуванням теоретичних і експериментальних досліджень в закладах середньої освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічним засадам проектування інформаційно-освітнього середовища відкритої освіти присвячені праці В. Ю. Бикова, М. І. Жалдака, А. Ф. Манако, Л. Ф. Панченко, С. О. Семерікова, О. В. Співаковського та ін. Питання інтеграції освіти та науки розглянуто в дослідженнях Л. В. Жука, В. В. Прошкіна, О. А. Комарова, Л. Ю. Мельник та ін. Окремі аспекти застосування електронних систем відкритого доступу у науковій діяльності описано в роботах: В. Ю. Бикова, О. М. Спіріна, С. М. Іванової, А. В. Яцишин, та ін.

У дослідженні [7] ґрунтовно описано клас відкритих електронних науково-освітніх систем, що забезпечують інформаційну підтримку освіти й науки та дозволяють вирішувати такі завдання як пошук, зберігання і передача емпіричних даних; читання, завантаження, копіювання, друкування, поширення й індексування повних текстів наукових матеріалів з будь-якою законною метою без жодних фінансових, юридичних або технічних бар'єрів; оцінювання публікаційної активності дослідників, рівня ефективності їх наукової діяльності та результативності наукових досліджень та ін.

У роботі [3, с. 46] *ІКТ-компетентність* визначено як підтверджену здатність особистості автономно і відповідально використовувати на практиці інформаційно-комунікаційні технології для задоволення власних індивідуальних потреб і розв'язування суспільно значущих, зокрема професійних, задач у певній предметній галузі або виді діяльності.

У нашому дослідженні *ІКТ-компетентності вчителів щодо використання електронних систем відкритого доступу* розумітимемо як підтверджену на практиці здатність особистості на основі опанованих знань, умінь, навичок і набутого досвіду використовувати такого роду технології для організації і проведення наукових досліджень, оприлюднення та оцінювання впровадження їх результатів, а також співпраці з колегами.

Для досягнення мети підвищення рівня ІКТ-компетентності вчителів щодо використання електронних систем відкритого доступу доцільно розробити, впровадити та експериментально перевірити відповідну методику.

У Великому тлумачному словнику сучасної української мови [4] поняття “методика” трактується як сукупність взаємозв'язаних способів та прийомів доцільного проведення будь-якої роботи; вчення про методи викладання певної науки або предмета. О. В. Мерзликін у своєму дисертаційному дослідженні [5, с. 121] визначає “методику використання ІКТ в освіті” як теоретично обґрунтовану сукупність методів, способів, прийомів і форм використання ІКТ для досягнення певної освітньої мети.

Відповідно до зазначеного вище, у цьому дослідженні під *методикою* будемо розуміти теоретично обґрунтовану сукупність методів, способів, прийомів і форм використання електронних систем відкритого доступу,

застосування яких у процесі навчання і професійного розвитку вчителів сприятиме підвищенню рівня їхньої ІКТ-компетентності та покращенню процесу проведення ними наукових досліджень.

Постановка завдання. Описати методику використання електронних систем відкритого доступу у процесі навчання і професійного розвитку вчителів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Згідно запропонованої методики *метою навчання* є розвиток ІКТ-компетентності вчителів щодо використання електронних систем відкритого доступу.

З урахуванням аналізу наукових принципів відбору *змісту навчального матеріалу*, а також багаторічного досвіду науково-видавничої діяльності й підтримування авторкою електронних систем відкритого доступу, запропоновано виділити такі змістові лінії:

I. Теоретичні аспекти використання електронних систем відкритого доступу у процесі науково-інформаційного обміну:

1. Поняття, види, моделі і засоби наукової комунікації. Формальна і неформальна наукова комунікація вчителя у процесі наукового дослідження.
2. Етичні аспекти проведення наукових досліджень і збору емпіричних даних. Етичні аспекти представлення результатів наукових досліджень.
3. Класифікація наукових джерел. Алгоритм написання наукових статей за IMRaD-структурою. Особливості написання наукової статті англійською мовою. Підготовка статті до друку.
4. Поняття відкритого доступу: “зелений” та “золотий” стандарти. Берлінська декларація про відкритий доступ до наукових та гуманітарних знань, Будапештська ініціатива “Відкритий доступ”. 10 шляхів забезпечення ВД до наукового контенту. Переваги публікації у виданнях з відкритим доступом та депонування у відкритих репозитаріях.
5. Пошук якісного наукового контенту в наукових електронних бібліотеках, фахових виданнях, матеріалах електронних наукових конференцій, реферативних і наукометричних базах даних, онлайн енциклопедіях, професійних соціальних мережах та ін.
6. Критерії добору оптимальних електронних наукових видань, бібліотек/архівів і конференцій для публікації та депонування наукових праць.

II. Представлення результатів наукових досліджень з використанням електронних систем відкритого доступу:

1. ІКТ підтримування процесу представлення результатів науково-педагогічних досліджень (електронні публікації, електронні бібліотеки/архіви, електронні журнали, електронні монографії, онлайн конференції, реферативні і наукометричні бази, електронні соціальні мережі, наукові форуми та блоги).

2. Наукові електронні бібліотеки, інституційні репозитарії та електронні архіви. Формати і стандарти метаданих опису наукових статей, монографій, матеріалів конференцій.

3. Електронні відкриті журнальні системи для підтримування і публікації наукових фахових видань.

4. Системи підтримки і проведення веб(відео)конференцій і семінарів.

5. Наукові електронні енциклопедії.

6. Реферативні і наукометричні бази. Індeksi цитування.

7. Проблема плагіату. Види плагіату в наукових текстах. Особливості перевірки наукових робіт на унікальність за допомогою автоматизованих відкритих електронних систем.

8. Системи ідентифікування дослідників та об'єктів.

9. Вітчизняні та закордонні стандарти оформлення пристатейних списків наукових джерел. Програмний інструментарій для генерування бібліографічних описів.

1. Транслітерація. Он-лайн ресурси транслітерації української мови.

2. Професійні соціальні мережі. Електронні наукові форуми і засоби створення блогів.

Навчальні цілі можливо досягти за допомогою таких *форм* організації навчання як тренінги, семінари, вебінари, дистанційні навчальні курси, лекції, практичні заняття, індивідуальна та самостійна робота, консультування і контрольні заходи щодо оцінювання навчальних досягнень вчителів.

1. У ході *лекційних і семінарських занять* вчителі ознайомлюються з теоретичними аспектами комунікативних процесів у ході науково-дослідної роботи, інформаційно-комунікаційними технологіями їх підтримування, етикою проведення наукових досліджень, проблемою плагіату, критеріями якості наукового контенту та фахових видань, особливостями написання, опублікування, цитування та індексування наукових праць.
2. На *практичних і тренінгових заняттях* формуються вміння та вдосконалюються навички роботи вчителів з електронними системами відкритого доступу та використання відкритих інформаційно-аналітичних систем у ході проведення наукових досліджень.
3. *Самостійна робота* передбачає опрацювання вчителями рекомендованої літератури навчального та методичного характеру, ознайомлення з матеріалами запропонованих інформаційних он-лайн ресурсів та нормативними й науковими джерелами.
4. *Індивідуальна робота* передбачає виконання і захист вчителями одного комплексного практичного завдання.
5. У ході навчання проводяться індивідуальні та групові *бесіди і консультації* з учителями.

6. Контроль навчальних досягнень учителів реалізується шляхом анкетування і тестового контролю знань з тематики кожного заняття та виконання індивідуальних завдань.

У ході проведення занять рекомендовано застосувати такі *методи*:

- організації навчально-пізнавальної діяльності: пояснення, інформаційна лекція, лекція-візуалізація, розповідь, демонстрування, бесіда, дискусія, обговорення, “мозковий штурм”, практична робота, виконання індивідуальних завдань, самостійна робота з джерелами;

- стимулювання і мотивації: пояснення особистої значущості учіння, формування пізнавального інтересу, аналіз конкретних ситуацій, створення ситуації успіху в навчанні;

- контролю: тестування й анкетування, захист індивідуальних завдань, усне опитування за темою індивідуального завдання, перевірка відповідей на проблемні питання, самоконтроль.

Організацію навчального процесу рекомендовано реалізувати на засадах компетентнісного, андрагогічного, диференційованого, синергетичного, інформативного й акмеологічного *підходів*, що відповідають концепції відкритої неперервної освіти та відповідних їм *принципах* (відкритості, системності, науковості, академічної доброчесності, розвитку освітніх потреб, неперервності, варіативності, модульності, гнучкості й мобільності, технологічності, актуалізації результатів та випереджувального професійного розвитку та ін.).

Учасників навчального процесу необхідно забезпечити такими *навчально-методичними матеріалами*:

- 1) методичні рекомендації для викладачів щодо підготовки занять (плани семінарських і тренінгових занять, конспекти лекцій, набір практичних завдань різної складності), матеріали для проведення оцінювання навчальних досягнень слухачів (завдання поточного тестового контролю, зразки анкет, критеріально-рівнева характеристика ІКТ-компетентності);

- 2) методичні рекомендації для слухачів: посібник з методичними вказівками до виконання практичних завдань та роботи з електронними системами відкритого доступу, а також методичні вказівки щодо виконання самостійної й індивідуальної роботи (переліки завдань, питання для самоконтролю, плани семінарських занять, списки рекомендованих джерел); інструктивно-методичні матеріали (презентації, графічні схеми, аудіозаписи, відеоінструкції та ін.).

У навчальному процесі доцільно використати такі *технічні засоби навчання й електронні системи відкритого доступу*:

- підключення до мережі Інтернет, ноутбуки або персональні комп'ютери, проєктор, інтерактивна дошка, сервіси Google (Gmail, Google Диск, Google Analytics), безкоштовні антивірусні програми;

- системи підтримки наукових електронних бібліотек, інституційних репозитаріїв і електронних архівів (Eprints, Dspace), а також сайти електронних бібліотек, створених на їх базі;

- електронні відкриті журнальні системи: (Open Journal Systems, DpubS, E-Journal, HyperJournal, Ambra) та зразки електронних навчальних деможурналів, створених на їх базі;
- системи підтримки і проведення веб(відео)конференцій і семінарів: Open Conference Systems, EasyChair, Skype, WhatsApp, Viber, Facebook Messenger, Zoom, Telegram, Cisco Webex, Microsoft Teams, Google Meet;
- сайти електронних енциклопедій з освітньої тематики: Енциклопедія “Історія педагогіки”, Електронна енциклопедія освітян України, Енциклопедія Сучасної України, Encyclopedia.com, Oxford Research Encyclopedia of Education;
- сайти і доступ до наукометричних та реферативних баз даних: Scopus, Web of Science, Google Scholar, Open Ukrainian Citation Index, ERIH Directory of Open Access Journals, WorldCat, Бібліометрика української науки;
- системи автоматичної перевірки наукових текстів на унікальність: Unicheck, eTXT Антиплагиат, Turnitin, StrikePlagiarism.com, Антиплагиат, Grammarly, Advego Plagiatus, Duplichecker, Double Content Finder, Docol©c, Praide Unique Content Analyser II, Viper, Плагиата.НЕТ, Plagiarisma.Net, PaperRater, Plagium, PlagTracker, SeeSources, Text.ru, PlagiarismChecker, Защита уникальности контента, Content-watch, PlagScan, Plagiarism Detector, FindCopy, Edu-Birde, Plagiarisma, Istio, Like-Exactus, Copyscape;
- системи ідентифікування дослідників та об’єктів: Digital Object Identifiers, International Standard Serials Number, ArXiv Author ID, Publons (Researcher ID), Scopus Author ID, ORCID;
- програмний інструментарій для генерування пристатейних списків наукових джерел: EndNote, Mendeley, Zotero, Bibtex, Cite this for me, RefWorks, EasyBib, BibMe, Citefast, Citation Machine;
- професійні соціальні мережі: Facebook, LinkedIn, Academia.edu, UkrainianScientistsWorldwide, www.Science-Community.org; LinkedIn; Publons; ResearchGate.

Прогнозований результат вбачається у підвищенні рівня ІКТ-компетентності вчителів щодо використання електронних систем відкритого доступу до достатнього або поглибленого рівня, що позитивно вплине на організацію і проведення учасниками навчального процесу наукових досліджень, а також представлення і поширення їхніх результатів в науково-інформаційному просторі.

За успішного опанування навчального матеріалу слухачі набудуть:

а) знань:

- зміст понять “наукова комунікація”, “науково-інформаційний обмін”, “відкритий доступ”, “електронна бібліотека”, “інституційний репозитарій”, “електронний архів”, “електронний журнал”, “електронне наукове фахове видання”, “веб(відео)конференція”, “електронна енциклопедія”, “імпакт-фактор”, “індекс Гірша”, “метадані”, “авторське право”, “плагіат”, “наукометрична база даних”, “реферативна база даних”, “системи

ідентифікування дослідників та об'єктів”, “професійні соціальні мережі”, “референс менеджери”, “плагіат”, “самоплагіат”;

- класифікація видів наукових джерел (первинні, вторинні, третинні);
- алгоритм написання наукової статті, її IMRaD-структура;
- електронні засоби формальної та неформальної наукової комунікації вченого (електронні публікації, електронні бібліотеки/архіви, електронні журнали, електронні монографії, он-лайн конференції, реферативні і наукометричні бази, електронні соціальні мережі, наукові форуми та блоги);
- етика проведення педагогічних досліджень і публікації результатів наукових досліджень, можливі наслідки їх порушення і відповідальність;
- види наукового плагіату (текстовий, програмних кодів, у нетекстових джерелах) та методи його автоматичного відстеження;
- способи надання відкритого доступу науковому контенту, нормативні документи та юридичні механізми реалізації авторського права;
- вітчизняні та закордонні стандарти оформлення пристатейних списків наукових джерел (ДСТУ 8302:2015, IEEE, APA, MLA, Bibtex, Chicago, Harvard, Vancouver, Cell, ISO690, Science, ABNT, Nature та ін);
- стандарти транслітерації з української мови на латиницю (Паспортний (КМУ 2010), Науковий (традиційний) та ін.).

б) вмінь:

- створювати персональний профіль користувача і описувати метадані ресурсів у електронних наукових бібліотеках, виданнях, конференціях, соцмережах, реферативних і наукометричних базах даних;
- подавати рукописи до електронних наукових видань і конференцій та взаємодіяти з їхньою редакційною групою;
- архівувати опубліковані праці в електронних наукових бібліотеках, репозитаріях архівах;
- поширювати і популяризувати опубліковані праці в мережі Інтернет (індексування в реферативних і наукометричних базах даних, поширення в електронних професійних соцмережах, на наукових форумах, блогах);
- виконувати перевірку наукових робіт на наявність плагіату;
- використовувати спеціалізований програмний інструментарій для транслітерування текстів;
- застосовувати референс менеджери для генерування бібліографічних описів різних стандартів у процесі підготовки наукового контенту до публікації;
- використовувати системи ідентифікування дослідників та об'єктів;

в) навичок:

- пошуку та аналізу якісного наукового контенту в наукових бібліотеках, виданнях, конференціях, соцмережах, реферативних і наукометричних базах даних;
- добору оптимальних електронних засобів для публікації і поширення результатів власних наукових досліджень в міжнародному науково-інформаційному просторі;

- підготовки статті до друку (структурування, написання, форматування і перевірка);
- застосування відкритих інформаційно-аналітичних систем з метою оцінювання наукового контенту;
- дотримання етичних принципів проведення наукових досліджень, в яких задіяні люди, зокрема діти;

г) та *досвіду* використання електронних систем відкритого доступу для пошуку, представлення і поширення результатів наукових досліджень у світовому науково-інформаційному просторі.

З огляду на запровадження карантинних обмежень, що спрямовані на боротьбу з COVID-19, навчання слухачів можливо реалізувати очно на базі вітчизняних закладів вищої освіти, або ж за дистанційною / змішаною формою навчання у вигляді масового онлайн курсу, розміщеного на програмних платформах для підтримання електронного навчання ASAP, Moodle, Prometheus, Wordpress, Easygenerator..

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок. Впровадження електронних систем відкритого доступу є актуальною проблемою, що активно вивчається зарубіжними й українськими вченими. Використання такого роду інструментарію дозволить зробити навчальний процес у закладах середньої освіти більш академічним і науковим, а також надасть можливості вирішення окремих проблем академічної доброчесності серед учнів та вчителів. У дослідженні було ґрунтовно описано мету, зміст, форми, методи і засоби, що доцільно застосовувати у навчанні вчителів електронним системам відкритого доступу. Очікується, що підвищення рівня ІКТ-компетентності педагогічних кадрів не лише позитивно вплине на організацію і проведення наукових досліджень учасниками навчального процесу, а й покращить процеси оприлюднення, поширення та обміну отриманих результатів у науково-інформаційному просторі.

Перспективним напрямом передбачається експериментальна перевірка описаної методики та впровадження її у процес навчання і професійного розвитку вітчизняних освітян.

Статтю підготовлено в межах виконання наукового дослідження “Хмаро орієнтовані системи відкритої науки у навчанні і професійному розвитку вчителів” (реєстраційний номер 2020.02/0310). Проект є переможцем конкурсу “Підтримка досліджень провідних та молодих учених” та реалізується за рахунок грантової підтримки Національного фонду досліджень України. Авторка статті є одним з виконавців цього дослідження.

Список використаних джерел:

1. *Implementation Roadmap for the European Open Science Cloud*. Доступно: <https://ec.europa.eu/research/openscience/pdf/swd_2018_83_f1_staff_working_paper_en.pdf#view=fit&pagemode=none> [15 Вересень 2021].
2. *Plan S, Principles and Implementation*. Доступно: <<https://cutt.ly/stZuDN2>> [15 Вересень 2021].

3. Биков, ВЮ (ред.) 2010, Основи стандартизації інформаційно-комунікаційних компетентностей в системі освіти України, Київ: *Атіка*.
4. Бусел, ВТ (ред.) 2001, Великий тлумачний словник сучасної української мови, Київ: *ВТФ "Перун"*.
5. Мерзликін, ОВ 2016, *Хмарні технології як засіб формування дослідницьких компетентностей старшокласників у процесі профільного навчання фізики*, Дисертація кандидата наук, Інститут інформаційних технологій і засобів навчання, 341 с.
6. *Професійний розвиток педагога : нові можливості у 2020*. Доступно: <<https://nus.org.ua/wpcontent/uploads/2020/03/Prezentatsiya-MON-Pidvyshhennya-kvalifikatsiyi-pedagogiv-ZZSO.pdf>> [15 Вересень 2021].
7. Спірін, ОМ, Іванова, СМ, Яцишин, АВ, Лупаренко, ЛА, Дудко, АФ & Кільченко, АВ 2020, 'Модель використання відкритих електронних науково-освітніх систем для розвитку інформаційно-дослідницької компетентності наукових і науково-педагогічних працівників', *Інформаційні технології і засоби навчання*, № 3 (77). Доступно: < <https://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/view/3985>>. [15 Вересень 2021].

References:

1. *Implementation Roadmap for the European Open Science Cloud* Dostupno: <https://ec.europa.eu/research/openscience/pdf/swd_2018_83_f1_staff_working_paper_en.pdf#view=fit&pagemode=none> [15 Veresen 2021].
2. *Plan S. Principles and Implementation*. Dostupno: <<https://cutt.ly/stZuDN2>> [15 Veresen 2021].
3. Bykov, VYu (red.) 2010, *Osnovi standartizatsiyi informacijno-komunikacijnih kompetentnostej v sistemi osviti Ukrayini* (Fundamentals of standardization of information and communication competencies in the education system of Ukraine), Kiyiv: *Atika*.
4. Busel, VT (red.) 2001, *Velikij tlumachnij slovník suchasnoyi ukrayinskoyi movi* (Large Explanatory Dictionary of the Modern Ukrainian Language), Kiyiv: *VTF "Perun"*.
5. Merzlikin, OV 2016, *Hmarni tehnologiyi yak zasib formuvannya doslidnickih kompetentnostej starshoklasnikov u procesi profilnogo navchannya fiziki* (Cloud technologies as a means of forming research competencies of high school students in the process of specialized teaching of physics), Disertaciya kandidata nauk, Institut informacijnih tehnologij i zasobiv navchannya, 341 s.
6. *Profesijnij rozvitok pedagoga : novi mozhlivosti u 2020* (Teacher professional development: new opportunities in 2020). Dostupno: <<https://nus.org.ua/wpcontent/uploads/2020/03/Prezentatsiya-MON-Pidvyshhennya-kvalifikatsiyi-pedagogiv-ZZSO.pdf>> [15 Veresen 2021].
7. Spirin, OM, Ivanova, SM, Iatsyshyn, AV, Luparenko, LA, Dudko, AF & Kilchenko, AV 2020, 'Model vikoristannya vidkritih elektronnih naukovo-osvitnih sistem dlya rozvitku informacijno-doslidnickoyi kompetentnosti naukovih i naukovo-pedagogichnih pracivnikov (Model of use of open electronic scientific and educational systems for development of information and research competence of scientific and scientific and pedagogical workers)', *Informacijni tehnologiyi i zasobi navchannya*, № 3 (77). Dostupno: < <https://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/view/3985>>. [15 Veresen 2021].

РЕЛІГІЄЗНАВЧІ СТУДІЇ

DOI 10.33930/ed.2019.5007.37(10)-7
УДК 261.7

ПОЛІТИКА НЕНАСИЛЛЯ У БОГОСЛОВ'Ї СТЕНЛІ
ГАУЕРВАСА

THE POLICY OF NONVIOLENCE IN THE THEOLOGY OF STANLEY
HAUERVAS

В. Ю. Секісов

Актуальність теми дослідження. Політико-економічні програми сучасності не лише виявились неспроможними до побудови мирного суспільства, але навпаки – часто будуються на партикулярних началах, толерують мову ворожнечі та ще більше поляризують суспільства. Усі ці процеси загострили цінність та важливість миру, а ще слугують особливим викликом для християнських конфесій та громад. Актуальним питанням для церкви залишається наступне: Чи здатні християни до миру у контексті конфліктів та ворожнечі? Усе це спонукає до пошуку та напрацювання можливих шляхів примирення та подолання конфлікту. У цій статті ми розглянемо роботу одного із найбільш відомих американських протестантських теологів, що розглядає чесноту миру як необхідну передумову християнської практики.

Постановка проблеми. Панівний ліберальний дискурс зумовив маргіналізацію теми пацифізму через його редукціоністську інтерпретацію та демонстрацію його як ідеалістичного або ж навіть сектантського характеру. С. Гауервасу належить значна роль у поверненні теми ненасилля як осердя християнської етики та практики. Перш за все ми розглянемо передумови політики ненасилля С. Гауерваса, означимо його ключові теми та ідеї, а також у другій частині статті зупинимось на можливих імплікаціях та викликах на шляху до миру.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Здатність церкви до миру – тема, що привертає увагу багатьох сучасних теологів та філософів. Серед

Urgency of the research. Modern political and economic programs have not only proved incapable of building a peaceful society but, on the contrary, are often built on particular principles, tolerate hate speech and even more polarize societies. All of these processes have sharpened the value and importance of peace and yet serve as a special challenge for Christian denominations and communities. The topical question for the church remains: Are Christians capable of peace in the context of conflict and enmity? All this encourages the search for and development of possible ways to reconcile and overcome the conflict. In this article, we will consider the work of one of the most famous American Protestant theologians, who considers the virtue of peace as a necessary prerequisite for Christian praxis.

Target setting. The prevailing liberal discourse led to the marginalization of the theme of pacifism through its reductionist interpretation and demonstration of it as an idealistic or even sectarian character. S. Hauerwas has a significant role in returning the theme of nonviolence as the core of Christian ethics and practice. First, we will consider the preconditions of S. Hauerwas' policy of non-violence, identify his key themes and ideas, and in the second part of the article, we will focus on possible implications and challenges on the way to peace.

Analysis of recent research and publications. The church's capacity for peace is a topic that attracts the attention of many modern theologians and

них: Р. Соловій, Р. Тацюн, М. Черенков. Особливе значення для цієї статті мають роботи С. Гауерваса, Д. Бон-гоффера, Д. Г. Йодера, Р. Бейнтон, Ж. Ванье, М. Нуссбаум та ін.

Постановка завдання. Метою статті є огляд ролі та місця політики ненасилля у теології С. Гауерваса, в його діалозі з Д. Г. Йодером, Р. Бейнтоном, Ж. Ванье та ін.

Виклад основного матеріалу. У статті аналізується місце та роль пацифізму в політичній теології С. Гауерваса. У своїй роботі американський теолог переконливо демонструє невіддільність ненасильства від християнського життя та церковного простору. У діалозі з Дж. Йодером, Р. Бейнтоном і М. Нуссбаум, С. Гауервас досліджує ненасильство крізь призму християнської спільноти та гідності іншого, розкриває обмеження сучасного ліберального порядку в побудові суспільства миру та подоланні різноманітних форм насильства.

Висновки. Огляд ключових ідей та тем С. Гауерваса стосовно політики ненасилля демонструє переконання автора у невіддільності такої політики від життя як християнської спільноти, так і окремої особистості. Підхід С. Гауерваса полягає у цілісному розумінні та подоланні хибного дуалізму, за яким пацифізм виступає як одна з теорій чи пропозицій християнської етики. Багатогранність та ультимативність ненасильства об'єднує індивідуальний та спільнотний праксис, та робить його застосування безальтернативним. Для С. Гауерваса, здатність до миру не є розв'язанням проблеми війни в усьому світі, але важливим знаком для суспільства в якому знаходиться церква. Однак це не означає, що пацифізм має партикулярне, обмежене значення, бо "політика лагідності", як висловлюється богослов, вимагає визнання гідності іншого.

Ключові слова: пацифізм, С. Гауервас, Д. Г. Йодер, Ж. Ванье, політика лагідності.

philosophers. Among them: R. Soloviy, R. Tatsyun, M. Cherenkov. Of particular importance for this article are the works of S. Hauervas, Dietrich Bonhoeffer, J. H. Yoder, R. Bainton, J. Vanier, M. Nussbaum, and others.

The research objectives. The aim of the article is to review the role and place of nonviolence policy in the theology of S. Hauerwas, in his dialogue with J. H. Yoder, R. Bainton, J. Vanier, and others.

The statement of basic materials. The article analyzes the place and role of pacifism in the political theology of S. Hauerwas. In his work, the American theologian convincingly demonstrates the inseparability of nonviolence from the Christian life and ecclesial space. In dialogue with J. Yoder, R. Bainton, and M. Nussbaum, S. Hauerwas explores nonviolence through the prism of the Christian community and the dignity of the other and reveals the limitations of the modern liberal order in building a society of peace and overcoming various forms of violence.

Conclusions. An overview of S. Hauerwas' key ideas and themes regarding the policy of nonviolence demonstrates the author's conviction that such a policy is inseparable from the life of both the Christian community and the individual. S. Hauerwas's approach is to holistically understand and overcome the erroneous dualism that pacifism is one of the theories or propositions of Christian ethics. The versatility and ultimatum of nonviolence unite individual and community practice, and make its application unalterable. For S. Hauerwas, the capacity for peace is not the solution to the problem of war all over the world, but an important sign for the society in which the church is located. However, this does not mean that pacifism has a particular, limited meaning, because the "politics of meekness," as the theologian puts it, requires recognition of the dignity of the other.

Keywords: pacifism, S. Hauerwas, J. H. Yoder, J. Vanier, the policy of meekness.

Актуальність теми дослідження. Політико-економічні програми сьогодення не лише виявились неспроможними до побудови мирного суспільства, але навпаки – часто будуються на партикулярних началах, толерують мову ворожнечі та ще більше поляризують суспільства. Усі ці процеси загострили усвідомлення цінності та важливості миру, а ще слугують особливим викликом для християнських конфесій та громад. Актуальним питанням для церкви залишається наступне: Чи здатні християни до миру у контексті конфліктів та ворожнечі? Усе це спонукає до пошуку та напрацювання можливих шляхів примирення та подолання конфлікту. У цій статті ми розглянемо роботу одного із найбільш відомих американських протестантських теологів, що розглядає чесноту миру як необхідну передумову християнського пр�ксису.

Постановка проблеми. Панівний ліберальний дискурс зумовив маргіналізацію теми пацифізму через його редукціоністську інтерпретацію та демонстрацію його як ідеалістичного або ж навіть сектантського характеру. С. Гауервасу належить значна роль у поверненні теми ненасилля як осердя християнської етики та пр�ксису. Перш за все ми розглянемо передумови теорії С. Гауерваса про політики ненасилля, означимо його ключові теми та ідеї, а також у другій частині статті зупинимось на можливих імплікаціях та викликах на шляху до миру.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Здатність церкви до миротворчості та формування культури миру – тема, що привертає увагу багатьох сучасних теологів та філософів. Серед них: Р. Соловій, Р. Таціон, М. Черенков. Особливе значення для цієї статті мають роботи С. Гауерваса, Д. Бонгьоффера, Д. Г. Йодера, Р. Бейнтонa, Ж. Ваньє, М. Нуссбаум та ін.

Метою статті є огляд ролі та місця політики ненасилля у теології С. Гауерваса, в його діалозі з Д. Г. Йодером, Р. Бейнтоном, Ж. Ваньє та ін.

Виклад основного матеріалу дослідження. У статті аналізується місце та роль пацифізму у політичній теології С. Гауерваса. Американський теолог у своїй роботі переконливо демонструє невіддільність ненасилля від християнського життя та еклезіального простору. У діалозі з Д. Йодером, Р. Бейнтоном та М. Нуссбаум, С. Гауервас досліджує ненасилля крізь призму християнської спільноти та гідності іншого, а також виявляє обмеженість сучасного ліберального порядку у побудові суспільства миру та подолання різноманітних форм насильства. Робота американського протестантського теолога С. Гауерваса, попри понад п'ять десятиліть активної академічної кар'єри, привертає увагу багатьох і сьогодні. Не в останню чергу це відбувається через характерний письменницький стиль автора та актуальність проблем, що зачіпає богослов у власній роботі. Стиль С. Гауерваса характеризує глибоке й водночас сміливе та відважне зображення викликів, що зустрічає християнство у часи коли церква знаходиться на межі зникнення у сучасних західних суспільствах. Слід зауважити, що “зникнення” – не лише провокативне перебільшення. За словами самого теолога, під “зникненням” він розуміє повну, тотальну асиміляцію християнської спільноти в панівному

ліберальному дискурсі. Попри войовничість у стилі та гостроту висновків слід звернути на ще одну особливість бачення С. Гауерваса-теолога, розгляду якої й присвячена ця стаття. Йдеться про відданість автора розумінню церкви як спільноти миру.

Політика ненасилля та християнська спільнота. Американський теолог переконаний, що пацифізм є об'єднавчою, центральною чеснотою християнського характеру взагалі. Таке розуміння важливості ненасилля для християнського життя не обґрунтовується лише прагматичними інтересами. Необхідність пацифізму зумовлюється не лише потребою в подоланні конфліктів та соціального розділення заради виживання християнської спільноти, але у подоланні трагічної непослідовності, фрагментації ідентичності та хибного дуалізму “теорії” та “практики”. Бо ж переконливий пацифізм передбачає зображення практик спільноти у повсякденному житті. Тому пацифізм не може існувати як специфічна інтелектуальна позиція, а його чесна репрезентація невіддільна від християнської оповіді та практик спільноти [4, с. 137].

Разом із тим помилковим у презентації пацифізму попередніми поколіннями теологів, на думку С. Гауерваса, було зображення останнього як однієї з багатьох християнських теорій, що співіснують разом з іншими, наприклад теорією “християнського реалізму” чи “справедливої війни”. Наприклад, саме таким чином представляє пацифізм робота відомого протестантського історика та богослова Роланда Бейнтонна, який розглядає три альтернативних підходи історичної християнської спільноти до проблем війни та миру: хрестовий похід, пацифізм та справедливу війну [7, с. 163]. Методологія Р. Бейнтонна на довгий час стала панівною. Однак недолік подібних евристичних моделей у тому, що вони приховують складність феномену християнського ненасилля, а також – множинність та варіативність насильства, легітимізованого окремими рухами чи спільнотами. Таке спрощення створює хибну перспективу, недооцінюючи актуальні виклики, що стоять перед церквою [4, с. 118-119]. Ба більше, така типологія створює ілюзію незаангажованості, нібито вищезначені альтернативи є предметом вибору для християнина. Також Бейнтон помилково вважає, що у християн не було етики війни та миру до часів імператора Костянтина, а ключові християнські ідеї були запозичені, головним чином з юдаїзму та стоїцизму [4, с. 119]. Окрім хиб подібного антиісторичного мислення за С. Гауервасом, додається ще одна: “теоретизування” навколо проблеми війни та миру, бо ж здатність до миротворчості не можливо обґрунтувати поза спільнотою, що втілює пацифізм як практику церкви [7, с. 164].

Для самого С. Гауерваса саме теологічний доробок менонітського теолога Дж. Г. Йодера слугував пробудженням від догматичного сну. Дж. Г. Йодер звертається до пацифізму як до невіддільної від християнського покликання чесноти. На його думку, саме пацифізм допомагає зрозуміти, що історія має мету та призначення. Відкидаючи розуміння пацифізму як набутої церквою позиції в епоху імперської політики Костянтина, Йодер, а також і

Гауервас наголошують на присутньому, імпліцитно та експліцитно політичному вимірі віри апостольської Церкви, що зображений уже в найпершому сповіданні віри: “Ісус є Господь” [4, с. 120]. У той час, як для більшості ліберальних протестантських інтелектуалів пацифізм – це набутий під впливом зовнішніх чинників вимір церкви, для С. Гауерваса він складає ДНК християнської спільноти та невіддільний від неї з самого початку.

Саме тому, на противагу Бейнтону, Дж. Г. Йодер підкреслює особливість політики Ісуса, що була імплементована у церкві від самого початку [9]. На його думку, ненасилля для Ісуса не одна з опцій, але єдина можлива реальність, у якій можлива маніфестація Божої присутності. Як наслідок, для Дж. Г. Йодера, як для С. Гауерваса, хрест, який покликаний взяти християни, перш за все пов'язаний не з екзистенціальним станом тривоги, спокуси чи боротьби, але із конфліктом соціальної реальності, яка протистоїть Царству Божому [9]. Таким чином, християнська позиція ненасилля не може бути зрозумілою поза христологічними та еклезіологічними передумовами. Для С. Гауерваса, як і раніше для Д. Бонгьоффера пацифізм є невіддільною характеристикою характеру народу Божого, бо його еклезіологія визначається христологією. Як Христос був у світі без претензій на владу і насилля, так Церква має бути втіленням мирної пропозиції релігійного світогляду та способу життя. Отже ненасилля – єдиний спосіб продемонструвати послідовність та автентичність християнських переконань.

Інший спосіб побачити необхідність політики ненасилля полягає у ретельному вивченні автентичного життя християнської спільноти. За С. Гауервасом, християнський пацифізм не починається з концепцій війни, насильства чи “суспільного становища”, але з практик прощення та прийняття, крізь які християни можуть бачити насильство, присутнє у повсякденному житті [4, с. 130]. Будь-яке теоретизування на шляху миру є зайвим та позбавлене сенсу. Разом з тим, церква, демонструючи здатність до миру, протистоїть секулярному дискурсу. Церква відмовляється від беззмислової боротьби за мир в усьому світі. Тому християнське ненасилля за С. Гауервасом не є чудодійним засобом звільнення світу від воєн та конфліктів, але навпаки – світ у якому знаходиться християнська спільнота не залишає іншого вибору, окрім ненасилля.

Іншими словами, християни не стають спочатку християнами, а лише згодом – вирішують бути пацифістами. Радше, ненасилля є однією з сутнісних практик, що невіддільні від історії становлення християнина. Бо ж “бути християнином”, означає участь у спільноті, життя якої конституційоване Божими історіями, що завжди має конфлікт зі світом, що не поділяє віру у таку оповідь.

Політика ненасилля та Писання. Для Гауерваса важливий саме такий порядок: вірне прочитання Писання можливе лише у “спільноті з характером”. Читати та розуміти можна лише у контексті. Йдеться не лише про історико-лінгвістичний чи богословський контекст, але перш за все контекст ненасильницької громади, що виступає у цьому випадку як

герменевтична спільнота. Саме за таких стартових передумов слід читати Біблію, зокрема послання до Римлян, 13 розділ, де описана природа взаємодії церкви та влади [4, с. 118]. На думку С. Гауерваса, саме тому, Дж. Г. Йодер у своєму дослідженні звертається до Писання лише в останніх розділах своєї роботи, бо ж такий підхід унеможлиблює розуміння пацифізму як ще однієї “теорії” [9].

Звертаючись до вивчення біблійних наративів та до розгляду тексту послання до Римлян, 13, зокрема, слід зауважити, що інтерпретація останнього історично зазнавала значних помилок. За Дж. Г. Йодером та С. Гауервасом, даний апостольський текст не мав на меті заохотити християн до участі в управлінні імперією, що саме по собі знаходиться за будь-якою історичною уявою. Але метою такого послання була спроба віднайти мир та прийти до згоди, що вони не можуть нічого вдіяти стосовно негативного впливу імперії на їх життя [4, с. 133].

Апостол Павло, за словами Дж. Г. Йодера бажав запевнити християн у столиці, що попри той факт, що світ не знаходиться під їх контролем, він лишається під контролем Божим. У Бога є призначення навіть для язичницької імперії. Ба більше, Римлянам 13 неможливо вірно прочитати без 12 розділу послання до Римлян, який нагадує християнам, що вони покликані до служіння, відмовившись від помсти та ненависті стосовно імперської влади також. Навіть за умови переслідувань християни не відповідають насильством. Ці розділи Писання – це заклик до “терпіння святих” [4, с. 133].

Отже, пацифізм та християнство, здатність до миру та вірне прочитання Писання для С. Гауерваса не існують як окремі явища, “Я не був би пацифістом, якби не був християнином” – стверджує богослов [4, с. 137]. Відкидаючи звинувачення у побудові “наївного” та “ідеалістичного” суспільства, С. Гауервас зауважує, що це відбувалося б за умови її застосування до цілого суспільства чи держави. Однак, пацифізм не є соціально-політичною теорією, але радше, формою життя, яка понад усе декларує цінність вірності Христу. Така позиція не може бути обґрунтована “об’єктивними” чинниками, попри те, що завданням дослідника є побудова теорії “для всіх” [4, с. 137].

Звинувачення у партикулярності не суперечать твердженням С. Гауерваса, що він звертається у першу чергу до специфічної аудиторії, що називають себе християнами. Однак такий аргумент стосується й іншого табору – прихильників “справедливої війни”. Прибічники останньої, також поділяють окремі судження та передумови. Наприклад, переконання, що війна сама по собі не є ані добром, ані злом, але невіддільною складовою буття людини у світі. Навпаки, християни покликані мислити про насилля, як мислять сьогодні стосовно расизму, сексизму чи інших соціальних явищ, що уже отримали моральну оцінку та не є прийнятними за будь-яких умов [4, с. 135].

Більше того, пацифізм виступає як навичка, як гостра потреба спільноти здобуття простору та часу, що є альтернативою невідкладному бажанню помсти. Під час трагедії чи кризи у суспільстві домінує відчуття того, що

потрібно щось робити – а саме так американські християни у своїй більшості реагували на терор 11 вересня, бо ж визнання факту, що йде війна за дивною іронією дозволяє відчувати себе більш безпечно.

Отже, за С. Гауервасом, саме таким чином церква демонструє світу альтернативний спосіб життя та служіння, однак така альтернатива, вочевидь не стосується зовнішніх форм літургії чи ставлення до загальної культури. Ненасильницький характер спільноти допомагає відбутися переосмисленню усіх ключових понять та патернів. Концепції місця, часу, політики, економіки, спільнотності – усе набуває нових смислів та перспективи крізь призму ненасилля. Адже здатність до миру витікає із гострої потреби та імперативу віри у панування Христа. Для обґрунтування важливості та цінності миру, С. Гауервас залучає дещо несподіваних діалогічних партнерів. Йдеться про Жана Ванье та Марту Нуссбаум.

Здатність до миру та політика лагідності: діалог з Жаном Ванье. У своїй роботі американський теолог розглядає насильство крізь призму часу та поспіху, що гостро характеризує сучасну культуру [1]. Виклик у якому опинилося людство сьогодні – не лише в обмеженості природних ресурсів, але в першу чергу це стосується ресурсу що не відновлюється, а саме – часу. Альтернативою до культури поспіху є чеснота терпіння, що передбачає віру у відкуплення часу. Здатність до миру визначається наявністю терпіння, бо “мир потребує часу” – стверджує С. Гауервас. Ба більше – мир творить час [1, с. 56]. Серед численних загроз та подразників важливим залишається не дозволити цим викликам визначати власне життя. С. Гауервас вдається до поняття “етики тривіального”, що пояснює наскільки важливим для християнської спільноти залишається здатність до радості та миру у ситуаціях які неможливо контролювати. Сповідь проти поставляється поспіху сучасної культури, бо ж без такого сповіщення неможливо дослухатись до аргументації опонента, а суспільства сьогодні ігнорують голос слабших його членів.

Сповідь передбачає відмову від примусу в ім'я порядку. Відсутність терпіння сьогодні породжує чи навіть стимулює насильницькі заходи, що уніфікують кожного учасника суспільного простору, позбавляючи його власного голосу. Поспів, на думку Поля Вірільо – найбільш поширена форма насильства сьогодні [1, с. 60]. Саме неприкаяність та поспів сучасних демократичних суспільств унеможливорює побудову стосунків довіри, культивуючи натомість технології та віру у прогрес.

Миротворчість натомість схожа на діяльність антрополога, що терпляче, протягом років розбудовує колонію лемурів у Північній Кароліні з причини їх можливого зникнення на Мадагаскарі. Вона потребує зосередженості, посвяти та часу. Адже діалог за умови поспіху не є можливим, особливо коли це стосується найгостріших питань. Вибір, що роблять сторони у культурі поспіх – це відмова від комунікації та мова ворожнечі.

Однак помилково вважати, що християнська спільнота може розв'язати усі проблеми. Навіть коли йдеться про християнський пацифізм, на думку

С. Гауерваса, останній потрібен не для того аби припинити усі війни, хоч це і могло б бути гідною метою. Однак пацифізм – це насамперед знак, який демонструє церква суспільству. Знак, що унеможливорює будь-яку іншу альтернативу для християнської спільноти, окрім стати спільнотою миру. У цьому ключі, церква – не є “розв’язанням проблеми”, але знаком, наявністю альтернативи, що протистоїть суспільній свідомості, де домінує поспіх та неприкаяність [1, с. 62].

Висновок С. Гауерваса – “скромна пропозиція”, що полягає у відмові від насильства серед християн. Християнська спільнота покликана бути надією у світі, де немає місця розв’язанню проблем. Однак ненасилля – це знак, що альтернатива війні існує.

Також на прикладі служіння Жана Ваньє та його благодійної організації “Ковчег” С. Гауервас демонструє обмеження сучасної ліберальної політичної теорії, яку в Америці поділяють як ліберали, так і демократи. Йдеться про переконання, що “знаходиться у серці нашого політичного устрою”, що “особистості вільні жити тим життям, якому вони надають перевагу, за умови, що вони надають свободу іншим людям рівну свободу чинити так само та за умови що вони рівною мірою з усім поділяють як блага, так і виклики суспільного партнерства” [1, с. 99]. За словами С. Гауерваса, це демонструє таку презумпцію свободи, відповідно до якої, сучасна людина вважає що у неї “немає історії, доки вона не обере собі історію” [1, с. 99]. Таке формулювання має свої межі – наприклад, іронічно зауважує автор, робить шлюб незрозумілим, бо ж молоді люди мають нести відповідальність за рішення, яке було прийняте в невіданні. Інший приклад – виховання дітей, бо ж ми ніколи не маємо таких дітей, яких воліли [1, с. 100].

Однак обмеження презумпції свободи стосується і більш серйозних речей. Таке формулювання виключає із суспільства людей, що страждають від психічних розладів чи з важкою фізичною інвалідністю через брак інтелектуальних здібностей чи свободи волі. Однак саме ці якості важливі для участі у суспільному житті та складають суспільну мораль у ліберальному суспільстві. Разом із тим “свобода” про яку йдеться у такому суспільстві – це ще один міф який “ми розповідаємо собі, щоб сховатись від усвідомлення того що не ми себе самі створили” [1, с. 101].

Одним із діалогічних партнерів для себе Гауервас обирає Марту Нуссбаум та її роботу “Межі справедливості: інвалідність, національність, меншини” [8]. Дана робота не піддає сумніву центральні твердження ліберальної політичної теорії, однак вказує на її обмеження, особливо, коли йдеться про таке її розуміння, що передбачає “суспільну співпрацю на основі взаємної вигоди для сторін, що ведуть перемовини” [8, с. 17]. Однак таке формулювання не дає відповіді на запитання ким і для кого воно було запропоноване. Такі критерії успішного ліберального суспільства виключають із простору діалогу людей з інвалідністю та тих, хто страждає від психічних розладів.

“Жорсткий раціональний підхід”, притаманний ліберальній теорії,

однак виключає непередбаченість життя та його проявів. Спроба врегулювати суспільні потреби через вивчення здібностей кожного учасника – не включає у поле уваги тих, хто має особливу потребу у піклуванні. Цей виклик демонструє кризу не лише сучасних політичних теорій чи програм, але й етичну традицію в цілому. Це виклик не лише передумовам ліберального порядку, але й аристотелівському розумінню дружби, адже остання можлива за умови наявності користі, задоволення або ж чесноти.

Вичерпність та обмеженість ліберального підходу стимулює повернення до основ, однією з яких є усвідомлення зустрічі як даності та присутності іншого як основи нашої відповідальності. “Моральна відповідальність витікає не з договірних стосунків, але із морального “Я” , що знаходиться в середині мережі суспільних стосунків.

Богословською мовою – християнська спільнота покликана розуміти життя як дар. Подібне розуміння передбачає зміну перспективи та нової методології. Адже коли йдеться про те що мир потребує часу це означає не лише важливість простору заради досягнення злагоди, але час, який потрібний для внутрішньої трансформації стосовно конфліктного питання.

Здатність до миру та гідність іншого. Отже, бути учнем Христа, за С. Гауервасом, означає вчитись приймати життя як дар без нарікань. Ба більше – усвідомлювати, що життя іншого також є даром та наділене гідністю. Годі уявити кращого діалогічного партнера, коли йдеться про концепцію дару, аніж американського антрополога, соціолога та філософа французького походження Марселя Енафа. У своїй роботі, Енаф звертається до теми дару як атрибуту неоціненого. У своїй роботі “Ціна істини” , на основі багатого антропологічного матеріалу, Енаф виділяє три типи відносин дарування: церемоніального, однобічного, що є відомим як благодать, та індивідуального морального дарування. Дарування за Енафом – це тотальний соціальний акт у якому воно “... понад усе інше означає урочисте визнання, прийняття, взаємну повагу, яка завершується союзом за посередництва того, чим кожен поступається іншому” [2, с. 144].

Концепт дарування сягає свого апогею у понятті благодаті – асиметричному, односторонньому акті, який не потребує, та і не може мати рівноцінної відповіді, окрім радикальної довіри та вдячності тому, хто дарує. Займаючи ключове місце у християнській традиції поняття благодаті вкрай важливе як для Августина, так і для Лютера, досягаючи крайнього вираження у працях Кальвіна.

У своїй роботі Енаф ставить питання щодо існування речей, що уникають ринкового оцінювання. Після остаточного “розчаклування світу” у нас не лишається нічого сакрального, того, що обміну не підлягає? Чи є місце трансцендентному у просторі тотального? Звертаючись до Левінаса, Марсель Енаф вказує на можливий вихід – ми зустрічаємось з нескінченним у явленні обличчя Іншого, що вимагає визнання його абсолютної іншості. “Загадка обличчя – його абсолютна гідність” – стверджує він [2, с. 412]. А саме гідність і є тією обітницею неоціненого, яку щоразу ми відкриваємо через зустріч з

Іншим.

Висновки. Огляд ключових ідей та тем С. Гауерваса стосовно політики ненасилля демонструє переконання автора у невіддільності такої політики від життя як християнської спільноти, так і окремої особистості. Підхід С. Гауерваса полягає у цілісному розумінні та подоланні хибного дуалізму, за яким пацифізм виступає як одна з теорій чи пропозицій християнської етики. Багатогранність та ультимативність ненасильства об'єднує індивідуальний та спільнотний праксис, та робить його застосування безальтернативним. Для С. Гауерваса, здатність до миру не є розв'язанням проблеми війни в усьому світі, але важливим знаком для суспільства в якому знаходиться церква. Однак це не означає, що пацифізм має партикулярне, обмежене значення, бо "політика лагідності", як висловлюється богослов, вимагає визнання гідності іншого.

Список використаних джерел:

1. Ванье, Ж & Хауервас, С 2016, Жить мирно среди насилия, пер. с англ. Черняк А, Киев: *Дух і Літера*, 136 с.
2. Енаф, М 2019, Ціна істини. Дар, гроші, філософія, переклад з англ. О. Панич, Київ: *Дух і Літера*.
3. Forell, WG 1962, 'Realized faith, the Ethics of Dietrich Bonhoeffer', In: *ME Marty, ed. 1962, The place of Bonhoeffer*, New York: *Association Press*. Ch. 8.
4. Hauerwas, S 1994, *Dispatches from the front*, *Duke University Press*.
5. Hauerwas, S 1981, *The Peaceable Kingdom: A Primer in Christian Ethics*, *Notre Dame*.
6. King, J 2014, 'Theologizing the state: what Hauerwas could have learned from Yoder', *International Journal of Public Theology*, 8 № 3, pp. 313-329.
7. Lehenbauer, JD 2012, 'The theology of Stanley Hauerwas', *Concordia Theological Quarterly*, Volume 76:1-2, pp. 157-174.
8. Nussbaum, MC 2007, *Frontiers of Justice: Disability, Nationality, Species Membership*, *Belknap Press*.
9. Yoder, JH 1989, *Body Politics: Five Practices of the Christian Community Before the Watching World*, Nashville: *Discipleship Resources*.
10. Yoder, JH 2009, *Christian Attitudes to War, Peace, and Revolution*, *Brazos Press*, 472 p.

References:

1. Vane, Zh & Hauervas, S 2016, *Zhit mirno sredi nasiliya (Live Peacefully Among Violence)*, per. s angl. Chernyak A, Kiev: *Duh i Litera*, 136 c.
2. Enaf, M 2019, *Cina istini. Dar, groshi, filosofiya (The Price of Truth. Gift, money, philosophy)*, pereklad z angl. O. Panich, Kiyiv: *Duh i Litera*.
3. Forell, WG 1962, 'Realized faith, the Ethics of Dietrich Bonhoeffer', In: *ME Marty, ed. 1962, The place of Bonhoeffer*, New York: *Association Press*. Ch. 8.
4. Hauerwas, S 1994, *Dispatches from the front*, *Duke University Press*.
5. Hauerwas, S 1981, *The Peaceable Kingdom: A Primer in Christian Ethics*, *Notre Dame*.
2. King, J 2014, 'Theologizing the state: what Hauerwas could have learned from Yoder', *International Journal of Public Theology*, 8 № 3, pp. 313-329.
3. Lehenbauer, JD 2012, 'The theology of Stanley Hauerwas', *Concordia Theological Quarterly*, Volume 76:1-2, pp. 157-174.
4. Nussbaum, MC 2007, *Frontiers of Justice: Disability, Nationality, Species Membership*, *Belknap Press*.
5. Yoder, JH 1989, *Body Politics: Five Practices of the Christian Community Before the Watching World*, Nashville: *Discipleship Resources*.
6. Yoder, JH 2009, *Christian Attitudes to War, Peace, and Revolution*, *Brazos Press*, 472 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Кивлюк Валентина Олегівна	аспірантка, молодший науковий співробітник, Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова (Київ, Україна) <i>E-mail</i> : valia097@ukr.net <i>ORCID</i> : 0000-0002-4574-2812
Коваленко Валентина Володимирівна	кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник відділу хмаро орієнтованих систем інформатизації освіти, Інститут інформаційних технологій і засобів навчання НАПН України (Київ, Україна) <i>E-mail</i> : vako88@ukr.net <i>ORCID</i> : 0000-0002-4681-5606
Костроміна Ганна Михайлівна	кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри філософії, Національний технічний університет України “Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського” (Київ, Україна) <i>E-mail</i> : ann.kostromina@gmail.com <i>ORCID</i> : 0000-0002-4822-4914
Лупаренко Лілія Анатоліївна	кандидат педагогічних наук, завідувач відділу цифрової трансформації НАПН України, Інститут інформаційних технологій і засобів навчання НАПН України (Київ, Україна) <i>E-mail</i> : lisoln1@gmail.com <i>ORCID</i> : 0000-0002-4500-3155
Мар’єнко Майя Володимирівна	кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник відділу хмаро орієнтованих систем інформатизації освіти, Інститут інформаційних технологій і засобів навчання НАПН України (Київ, Україна) <i>E-mail</i> : popelmaya@gmail.com <i>ORCID</i> : 0000-0002-8087-962X
Павлова Наталія Степанівна	кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри інформаційно-комунікаційних технологій та методики викладання інформатики, Рівненський державний гуманітарний університет (Рівне, Україна) <i>E-mail</i> : nataliia.pavlova@rshu.edu.ua <i>ORCID</i> : 0000-0002-7817-6781
Потіщук Ольга Олегівна	кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри філософії, Національний технічний університет України “Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського” (Київ, Україна) <i>E-mail</i> : potya@ukr.net <i>ORCID</i> : 0000-0001-9767-237X
Руденко Тамара Петрівна	кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри філософії, Національний технічний університет України “Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського” (Київ, Україна) <i>E-mail</i> : tamararud@ukr.net <i>ORCID</i> : 0000-0003-2430-2225
Свириденко Денис Борисович	доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри ЮНЕСКО з наукової освіти, Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова (Київ, Україна) <i>E-mail</i> : denis_sviridenko@ukr.net <i>ORCID</i> : 0000-0001-6126-1747
Секісов Валерій Юрійович	викладач кафедри богослов'я, Євангельський теологічний університет (Київ, Україна) <i>E-mail</i> : sekisov1@gmail.com <i>ORCID</i> : 0000-0001-7782-716X
Сухіх Аліса Сергіївна	кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник відділу хмаро орієнтованих систем інформатизації освіти, Інститут інформаційних технологій і засобів навчання НАПН України (Київ, Україна) <i>E-mail</i> : alisam@ukr.net <i>ORCID</i> : 0000-0001-8186-1715
Ткаченко Людмила Василівна	аспірантка кафедри права, філософії та політології, Навчально-науковий інститут історії та соціогуманітарних дисциплін імені О. М. Лазаревського, Національний університет “Чернігівський колегіум” імені Т. Г. Шевченка (Чернігів, Україна) <i>E-mail</i> : tlv2020plv@gmail.com <i>ORCID</i> : 0000-0002-6881-6853

AUTHORS

Valentyna Kyvliuk	PhD student, Junior Research Fellow, National Pedagogical Dragomanov University (Kyiv, Ukraine) <i>E-mail</i> : valia097@ukr.net <i>ORCID</i> : 0000-0002-4574-2812
Valentyna Kovalenko	PhD in Pedagogy, Senior Researcher, Department of Cloud-Oriented Systems of Education Informatization, Institute of Information Technologies and Learning Tools of NAES of Ukraine (Kyiv, Ukraine) <i>E-mail</i> : vako88@ukr.net <i>ORCID</i> : 0000-0002-4681-5606
Hanna Kostromina	PhD in Philosophy, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Philosophy, National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute" (Kyiv, Ukraine) <i>E-mail</i> : ann.kostromina@gmail.com <i>ORCID</i> : 0000-0002-4822-4914
Liliia Luparenko	PhD in Pedagogics, Head of the Department of Digital Transformation of the NAES of Ukraine, Institute of Information Technologies and Learning Tools of the NAES of Ukraine (Kyiv, Ukraine) <i>E-mail</i> : lisoln1@gmail.com <i>ORCID</i> : 0000-0002-4500-3155
Maiia Marienko	PhD in Pedagogy, Senior Researcher, Department of Cloud-Oriented Systems of Education Informatization, Institute of Information Technologies and Learning Tools of NAES of Ukraine (Kyiv, Ukraine) <i>E-mail</i> : popelmaya@gmail.com <i>ORCID</i> : 0000-0002-8087-962X
Nataliia Pavlova	PhD in Pedagogy, Associate Professor, Associate Professor Department of Information and Communication Technologies and Methods of Teaching Informatics, Rivne State University for the Humanities (Rivne, Ukraine) <i>E-mail</i> : nataliia.pavlova@rshu.edu.ua <i>ORCID</i> : 0000-0002-7817-6781
Olha Potishchuk	PhD in Philosophy, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Philosophy, National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute" (Kyiv, Ukraine) <i>E-mail</i> : potya@ukr.net <i>ORCID</i> : 0000-0001-9767-237X
Tamara Rudenko	PhD in Philosophy, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Philosophy, National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute" (Kyiv, Ukraine) <i>E-mail</i> : tamararud@ukr.net <i>ORCID</i> : 0000-0003-2430-2225
Denys Svyrydenko	Doctor of Philosophical Sciences, Professor, Chairholder of the UNESCO Chair on Science Education, National Pedagogical Dragomanov University (Kyiv, Ukraine) <i>E-mail</i> : denis_sviridenko@ukr.net <i>ORCID</i> : 0000-0001-6126-1747
Valerii Sekisov	Lecturer at the Department of Theology Evangel theological university (Kiev, Ukraine) <i>E-mail</i> : sekisov1@gmail.com <i>ORCID</i> : 0000-0001-7782-716X
Alisa Sukhikh	PhD in Pedagogy, Senior Researcher, Department of Cloud-Oriented Systems of Education Informatization, Institute of Information Technologies and Learning Tools of NAES of Ukraine (Kyiv, Ukraine) <i>E-mail</i> : alisam@ukr.net <i>ORCID</i> : 0000-0001-8186-1715
Liudmyla Tkachenko	PhD student, Department of Law, Philosophy and Political Science, Educational and Scientific Institute of History and Socio-Humanitarian Disciplines named after O.M. Lazarevsky, National University "Chernihiv Collegium" named after Taras Shevchenko (Chernihiv, Ukraine) <i>E-mail</i> : tlv2020plv@gmail.com <i>ORCID</i> : 0000-0002-6881-6853

**ІНДЕКСУВАННЯ ВИДАННЯ
“ОСВІТНІЙ ДИСКУРС: ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ”**

ПРАВИЛА ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАННЯ РУКОПISУ ДО НАУКОВОГО ВИДАННЯ “ОСВІТНІЙ ДИСКУРС: ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ”

1. Мова написання рукопису статті: українська, російська, англійська, німецька, французька, польська.
2. Рукопис статті подається до редакції у формі: файлу рукопису, який надсилається на електронну адресу редакції *journal.discourse@gmail.com* у форматі “Автор-Назвастатті.doc”.
3. Рукопис статті, підписаний авторами, супроводжується:
 - зовнішньою рецензією (для авторів без вченого ступеня) із зазначенням наукового ступеня рецензента, вченого звання, посади, місця роботи (без скорочень), завіреною печаткою;
 - якщо рукопис публікується іноземною мовою, стаття супроводжується перекладом завіреним фахівцем з іноземної мови (бюро перекладів, або викладачем ВНЗ іноземної мови);
 - розширеною анотацією (двома мовами, одна з яких англійська) в залежності від мови написання рукопису статті (додаток 2);
 - відомостями про автора (авторів) (додатку 1).
4. Рукопис статті не має містити заборонених до друку матеріалів, оскільки журнал є відкритим джерелом інформації. Авторський текст не має бути опублікованим раніше та не бути перекладом раніше опублікованої статті. За зміст статті та інформаційне наповнення несе відповідальність автор (автори) статті та рецензенти.
5. Форма подання статті:
 - обсяг рукопису – 20-24 тис. знаків (як виняток, не більше 40 тис. знаків), включаючи рисунки та таблиці;
 - кількість співавторів – не більше чотирьох, як виняток до п’яти;
 - стаття повинна бути підготовлена за допомогою редактора *Microsoft Word for Windows®* (версії 97, 2000, XP, 2003, 2007) або сумісного редактора;
 - рукопис повинен мати наскрізну нумерацію сторінок із вільним розміщенням нумерації в листі;
 - формат аркуша – А4 (210×297), орієнтація сторінки – “книжна”; поля: ліворуч – 2,5 см; праворуч – 2 см; зверху – 2 см; знизу – 2 см; інтервал між рядками – 1,5 пт.; інтервал між абзацами “до”, “після” – 0 пт; відступи “праворуч”, “ліворуч” – 0 пт; відступ першої строчки – 1,27 см;
 - рисунки, фотографії, графіки слід вставляти в текст статті як об’єкт. Положення об’єкта – “в тексті”;
 - рисунки, створені у вбудованому у *Microsoft Word* редакторі рисунків, слід подавати як згруповані об’єкти;
 - рисунки та таблиці не повинні розривати речення в абзаці, тобто вони мають бути розташовані після того абзацу, в якому на них робиться перше посилання в тексті.
 - Текст рукопису має бути побудований за загальноприйнятою схемою:
 - індекс УДК у верхньому лівому кутку листа (Time New Roman, 12 пт.);
 - ініціали та прізвища авторів у верхньому правому кутку листа (Time New Roman, 12 пт.). Порядок подання: ім’я, по батькові, прізвище;
 - науковий ступінь, вчене звання (Time New Roman, 12 пт.);
 - електронна пошта автора;
 - порожній рядок;
 - назва статті – великими літерами, по центру, українською (або регіональною мовою) та англійською мовами (Time New Roman, 14 пт., жирний). Назва статті
 - подається без використання вузькоспеціалізованих скорочень, крапка в кінці назви не ставиться;
 - порожній рядок;

- анотація (Time New Roman, 12 пт., *курсив*) (додаток 2);
 - *порожній рядок*;
 - ключові слова (3-10 слів) українською, або регіональною мовою та англійською мовами (Time New Roman, 12 пт., *курсив*);
 - *Основний текст статті повинен містити наступні рубрики*:
 - актуальність теми дослідження (Time New Roman, 14 пт.);
 - постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями (Time New Roman, 14 пт.);
 - аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття (Time New Roman, 14 пт.);
 - постановка завдання (Time New Roman, 14 пт.);
 - виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів (Time New Roman, 14 пт.);
 - висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку (Time New Roman, 14 пт.).
 - *порожній рядок*;
 - Список використаних джерел (Time New Roman, 12 пт., жирний, по центру)
 - References (Time New Roman, 12 пт., жирний, по центру);
 - надійшла стаття до редакції у нижньому правому кутку листа (Time New Roman, 12 пт.) у форматі (ДД.ММ.РРРР);
 - бібліографічний опис для цитування (Time New Roman, 12 пт.) (додаток 3).
6. Літературні джерела, що цитуються, повинні бути пронумеровані. Посилання на джерело подається у квадратних дужках, наприклад: "... відомо з [4]. ..." або "... розглянуто у [4, с. 203] ...". Список літератури наводиться наприкінці статті у алфавітному порядку на мові оригіналу, відповідно до Harvard Referencing style (гуманітарні науки та суспільні науки) – (http://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/16051/22/Harvard_Referencing_style.PDF).
7. Список літератури транслітерується латинськими літерами (References). Якщо наукова праця написана мовою, що використовує кириличний алфавіт, то її бібліографічний опис необхідно транслітерувати латинськими літерами. Після назви праці латинськими літерами зазначається переклад англійською мовою у дужках.

Автор (автори) може бути ознайомлений з коректурою статті. Зміна верстки автором, за виключенням виправлення помилок, не допускається. Виправлену та підписану коректуру слід повернути до редакції протягом двох днів після її отримання.

Рішення про можливість публікації статті приймає редколегія та незалежні рецензенти.

Робота, що не відповідає вищезазначеним вимогам, буде повернена відповідальним секретарем редколегії.

Додаток 1

Відомості про автора (авторів)

	Українською мовою	Англійською мовою
Прізвище, ім'я, по батькові		
Науковий ступінь		
Учене звання		
Посада		
Кафедра		
Місце роботи (вищий навчальний заклад, кафедра без скорочень)		
Сфера наукових інтересів		
Джерело фінансування, напр., "Виконано за грантом <i>назва</i> , №..., НДР №..." або інше.		
Адреса надсилання видання		
Електронна адреса		
Номер мобільного телефону		
ID (у системі наукової ідентифікації)	Якщо є, або ж зареєструватися	
ORCID (http://orcid.org/)	Обов'язково	
Назва статті		

Додаток 2

ЗРАЗОК ОФОРМЛЕННЯ АНОТАЦІЇ

Актуальність теми дослідження.
Постановка проблеми.
Аналіз останніх досліджень і публікацій.
Постановка завдання.
Виклад основного матеріалу.
Висновки.
Ключові слова:

Urgency of the research.

Target setting.
Actual scientific researches and issues analysis.
The research objective.
The statement of basic materials.
Conclusions.
Keywords:

Додаток 3

Бібліографічний опис для цитування:

Петренко, ТГ & Бойко, ВВ 2017, 'Вплив соціуму на девіантну поведінку дітей та молоді', *Освітній дискурс : збірник наукових праць*, № 1 (1). с. 15-21.

Наукове видання

ОСВІТНІЙ ДИСКУРС: збірник наукових праць

Випуск 37(10), 2021

Scientific edition

EDUCATIONAL DISCOURSE: collection of scientific papers

Volume 37(10), 2021

Шеф-редактор: В. П. Андрущенко
Головний редактор: О. П. Кивлюк
Відповідальний редактор: І. О. Мордоус

Співзасновники:
ТОВ “Науково-інформаційне агентство “Наука-технології-інформація”
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова

Підписано до друку 8 листопада 2021 р.
Формат 60x84/8. Ум. друк. арк. 6,3. Наклад 300 пр. Зам. № 281

Друк:
ФОП Корзун Д.Ю.
21027, м. Вінниця, вул. 600-річчя, 21.
тел.: (0432) 69-67-69, 603-000, (096) 97-30-934, (093) 89-13-852
e-mail: tvory2009@gmail.com
<http://www.tvoru.com.ua>